

A „TRIPARTITUM“ ÁLLAMJOGA

ÍRTA:
DR VITÁNYI BÉLA

1907
GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA
BUDAPEST, IV., VERES PÁLNÉ-UTCA 16.

ÁLTALÁNOS RÉSZ.

A „Hármaskönyv“ jogtörténete s forrásmivolta.

Rendi alkotmányunk jogászaik közül némelyek méltónak találták az „Opus Tripartitum juris consuetudinarii incliti regni Hungariae“ (1514.) c. jogkönyvet arra, hogy az „Institutiók“-kal, a logikus, józan jogi vélelem, a világjog ideáljával, a jogtörténeti módszer Európaszerte megalapítójával párhuzamba helyezték.

A hasonlat annyiban találó, a mennyiben úgy Tribonián. mint Werbőczy a honfitársak oktatását tűzik ki célul; hogy az egyik mű mint törzs, a jogi intelligencia magasabb, a másik, mint bizonyos tekintetekben származéka, alacsonyabb fokán áll, a jogi korszellem bélyegének bizonyítéka.

Mindketten, a korokban és korokkal élt jogtudósok megértik koruk szükségleteit; s ennek eredménye egyfelől a túlfinomult római magánjogi igények apoteózisa, az „Institutiók“,—mely egy egész szervezett világot ölel fel, s bont következetesen jogi elemeire, másfelől a szűkebb látókörbe illeszkedő, szerény „Domestici Juris Compendium“, — melyben azonban már megvetvék a jövő, nemzeti

jogfejlődés szilárd alapjai, s bontogatja szárnyait a jogegységet megteremtő nemzeti idea.

Ez az egységesítő nemzeti tendencia — illetve eszköze, a sajátos, összpontosító nemzetalkotmányi intézmények markáns vázolója, — emeli a „Hármaskönyv“-et az irányzatban, a nemzeti lét legmélyén gyökerező alapmotívumaiban, a despotikus, az állam jogilag decentralisztikus Jusztinián-kora szülte fölé, melynek kozmopolitikus irányzata, a „jus gentium“ teljes diadalát — egyúttal államjogi-
lag bomlasztó hatását bizonyítja.

S bár a „Hármaskönyv“-nek, e még ma is előkelő magaslaton álló műnek, történetét a tudományos kutatás teljesen megvilágította, államjogi forrás minőségét és kötelező erejének alapját tekintve, jogi irodalmunk a különböző s gyakran eltérő vélemények egész sorozatát mutatja fel. A nézeteltérések oka, a mű sajátos keletkezése, s azon speciális hazai viszonyainkban rejlő indítékok. — melyek tartalmát negyedfélszázadon keresztül a hazai jog vezérfonalává, — s így — ha formátlanul is, — közkötelezővé tették. Ezen indítékokat — melyek a dolgok legmélyén gyökereznek — vizsgálva, érthetővé válik előttünk, hogy a „Hármaskönyv“, a jogkönyvekben tömörült középkori jogtudomány méltó zárköve, a legelső eredményes magyar kodifikatori kísérlet, rendi alkotmányunk jogászvilágának, nemzeti szellemű politikusainknak úgyszólván bibliája volt.

I.

A jogi evolúció örök törvényéhez híven, a primitív nemzeti közületek és társadalmakhoz hasonlóan hazánkban is, mindaddig, míg a népjellem alakulásainak, a misztikus történelemelőtti korok tradícióinak, de sokszor a viszonyok kényszerítő nyomásának megfelelő deszpotikus, demokratikus vagy konsztitutív monarchikus törvényhozó hatalom feladatának teljes tudatára nem ébredt, szerveit ki nem fejlesztette, a szokásjog birt közkötelező erővel. Az életviszonyok és igények csekély száma, egyszerűsége s hazánk egész nemzettársadalmi „milió“-je miatt, mely a középkori partikulárizmus, s a létért való küzdelem ökoljogának természetes tartozékára, — a szoros értelemben vett rendiségre alig-alig ébredéz, az ősi nemzeti jogérzet nyilvánulását. a helyesnek többször ismételt gyakorlatában, a szokásban találják meg.

Tudatosabb jogalkotó hatalom híjján, ez az azonos körülmények között élők. öntudatlanul, szükségszerűleg összetalálkozott objektív jogi meggyőződése szabályozta az átalakulás stádiumában összeolvadt, majd fokozatosan szétváló köz- és magánjogi viszonyainkat. S mivel a szokásjog ereje Leelmer szerint — akkora, amekkorát neki a szokást követő jogalkotó tényező adhat — bizonyos, hogy a vezérek korának törzsi szokásjoga. — mondhatnók — helyi szokásai, a központi hatalom megteremtésekor, a faji vonatkozásoktól elősegítve egy

tömbbé olvadtak, s mint országos szokásjog váltak közkötelezővé.

Jogtörténeti fejlődésünk gyermekkorát és így ősi szokásjogunkat nem ismerjük.

De hogy az volt az érvényes jog túlnyomó része, s benne az idegen befolyásoktól ment magyar faji öntudat domborodott ki, azt régi okmányaink idézetei s hivatkozása az „antiqua regni consuetudo“-ra kétségtelenné teszik. A hagyomány szerint a vérszerződésből származott ezen jog, melyben a magyar és harcos demokratikus jogállása, a vezérek és a fejedelem hatásköre, a nemzetgyűlés jogai hadban és békében s a patriarchalizmus primitív jogviszonyai lehettek körvonalozva, vált a kereszténység fölvételével országos nemesi joggá. De a nemzeti létnek és köztudatnak középkori értelemben való átalakulása után is megtartá fontosságát a törzsszervezetből fennmaradt fajmagyar jogi alap.

Az „antiqua regni consuetudo“ volt az a kivás, mely az idegen, hűbéri Európából átmenet nélkül, — a királyság hatalmi tényeként — átszármasztatott intézményeket nemzeti tartalommal töltötte be; ez a tradicionális faji kapocs, az egymásra utaltság érzete készítető az egy államjogi egészbeolvadásra a királyságot, s az ősi jogaihoz ragaszkodó nemzetet, mely míg a „Nyugat“-hoz való simulás elkerülhetetlen voltát be nem látta, külön életet élt a törzsszervezet romjain.

A nyugati államok sorába lépés szükségképeni föltétele és következménye volt az életviszonyok, s társadalmi rend átalakulása a nyugati műveltség követelményeihez képest, s így a magyar jog sem

zárkózhatott el többé az európai jogeszmék s intézmények behatása elől ... A német és bizánci befolyás dacára, azt túltengve, összes tovafejlődött állam- és magánjogi intézményeinken markáns vonásokban húzódik végig az egységes nemzeti eszme, magyar individualitás, mely közös kiinduló pontot tételez fel.

Államéletünk, alkotmányunk s nemzeti jogunk ezen ősi alapja a vérszerződés, a szövetséges törzsszervezetet közös dynasztia körül összpontosító államalkotó szerződés, az aranybulla hozataláig szintén csak egyetemleges szokásjogi alapon élt a köztudatban; a mennyiben összes intézményeink, — in ultim a analysi — benne gyökereztek. S mivel egy államjogi szerződés alakú. — később a törvény alakilag is kötelező erejével jelentkező jogi tény, államiságunk bázisa. — s szerinte a fejedelem és a nép harmonikusan kezelik, az utóbbtól előbbire ruházott főhatalmat — természetes, hogy a kialakult „nemesi“ nemzet szívósan ragaszkodott hozzá, mint alkotmányának, szabadságainak palládiumához. A változó viszonyok közt mindig megtalálja helyes politikai és jogi érzékével azt a módosítást, a „vérszerződés“ körének azt a kiterjesztését, melyhez eljutni adott viszonyok között üdvös, melyet túllépni veszélyes.

Míg az aranybullában, melyben már törvénynyó teszi az ébredező törvényhozó hatalom, az egyik törvényhozó faktor megszorítja a másiknak túltengő hatalmát, — addig az elharapózott oligarchia reakciójaként a királyi hatalom 1351-ben az ősiségi törvénynyel, és 1405-ben a szabad kir. városok „testületi“ nemessé tételével, s az országgyű-

lésre való meghívásával teszi ismét indifferensé a mérleget.

S valahányszor ez alkotmányos, a hatalmi súlypont körül folytatott küzdelem nemleges révbe jutott, a nemzet ismételten -megkívánta a gyorsan váltakozó választott dynasztiáktól ősi jogainak királyi kiváltságban való biztosítását. Az államjogi tartalmú törvények ismételt kiadásában, s hitlevelekben, választási szegődvényekben történt ismételt megerősítésében (aranybulla kiadása 1215, 1351, 1381, 1397, 1464.) egyes állam jogászaink azt a felfogást látják kidomborodni, hogy a királyokat az elődök törvényei csak megerősítés esetén kötelezték . . . Véleményünk szerint e feltevés nemcsak a törvény souverainitását, jövőre kiható erejét tenné illuzoriussá; ellentmond neki az a körülmény is, hogy egyes királyok saját végzeményeiket (Mátyás 1475-ben koronázási 1464-iki dekrétumát stb.) is újra megerősítették, s így e tényben csak garanciális és nem alaki jelenség forog fenn!

Mivel a tudatos törvényhozói hatalom, — mint láttuk. — csaknem kizárólag az államjogi téren érvényesítő rendező erejét, s fokozatosan fejleszté a közügyek alkotmányos intézését, a király és nemzet kölcsönös jogait biztosító alapot, a fejlődő államjog mellett, — a magánjog pang. ivz egyes magánjogi végzemények csak alkalomszerű ingadozások és visszaélések orvoslását célozzák, s mivel e téren a partikulárizmus zavaró hatása jobban nyilvánult, s az állam jogi intézményekben az egységes nemzeti teremtő erő, összérdek és vélelem jobban központosulhatott. — a gyér törvényhozási döntésekben gyakran nem az általánosabb jogérzet, ha-

nem a külön életkörök felfogása és önző érdeke nyert megnyilatkozást.

Minél jobban sokasodtak életviszonyaink, minél tágabb lett látókörünk, s így vele a megélhetési igények extensitása, annál szembeötlőbb az egységes, minden jogviszonyt felölelő magánjog hiánya. Népünk erőteljesebb közszelleme, államjogi érzéke megakadályozta ugyan, hogy nálunk a feudalizmus kifejlődjék, hogy ehhez képest a királyi hatalom magánhatalommá, s az ország területe magánhatalmi területekké alakuljon át, a mi nyugaton a „területi jogok“ rendszerét hozta létre. De ez a nemzeti közszellem, mely éltető és fejlesztő eleme volt a szokásjogi alapon fejlődő országos jognak, mely mindvégig diadalmas oltalmazója a közhatalmi eszméknek, — elégtelennek bizonyul akkor, a midőn a szokásjogi jogfejlesztést fölváltó országos törvényhozás az egyoldalúság hibájába esik.

S az államjogi egység szomorú „pendant“-jaként előáll a magánjogi partikularizmus . . .! Az ország ugyanis emiatt szükségszerűleg jogvidékekre szakadt, a mit elősegítenek az ország törzsi különállással (székelyek, kunok-jászok, szászok) vagy „testületi“ nemeséggel bíró (városok) lakosainak adott kiváltságok és statutárius jogok.

Így a kisebb életkörök viszonyaihoz alkalmazkodik a mind szövevényesebbé váló magánjog, melyet az írásbafoglalás ereje nem támogat, nem rendszeresít. Szokásból fakadt szabályait az emlékezet tartja fenn, s természetes, hogy azon részek domborodnak ki, a melyekre a gyakorlat támaszkodik; s emiatt a részek sokhelyen túltengik a fontosat, az elvi jelentőségűt.

A XIII. században a magánjogi téren teljes a legdisszonánsabb partikularizmus. Amilyen jótékony, törvénytnevelő hatású a nép „autonóm jogalkotása“, a szokás, az országos szokásjogban, épp oly bomlasztó és kártékony akkor, ha partikulánsan fejlődik, s e „subjektive“ különbözően értelmezett jogelvek, adott pillanatban, — a hivatásos jogszolgáltató közhatóság előtt, — egymással szembe kerülnek.

„Így történt aztán, — mint Werbőczy írja — hogy a törvények és szokások különböző értelmezéséből igen sok kellemetlenség származott; mivel azokból mindenki tetszése szerint más meg más értelmet, magyarázatot vont le; a bíráskodásban vagy az igazságszolgáltatás keresésében némelyek az ország szokásait, mások meg az írott törvényeket tartották szem előtt és vitatták; úgyannyira, hogy nemcsak a peres felek között, hanem még maguk a bírák és az ország jogaiban legjáratosabbak, legtudósabbak között is, a törvények, szokások rendeletek magyarázatára nézve olyan versengések támadtak, hogy azok, a kik inkább bíztak saját erejükben és hatalmukban, mint a törvényekben és az igazságban, olykor párthíveik nagy seregével a törvényszékekre támadtak, s azt, amit az okosság és törvény útján el nem érhettek, lármával és erőszakkal igyekeztek megnyerni.“

A szokásnak ezen egymásból folyó körülmények előidézte tekintélye nemcsak törvénytörő és magyarázó, hanem a helyi szokásnak is, — azon a helyen, a hol fönnáll — törvényrontó erőt adott. (W. „Hk.“ Előbeszéd 10., 11. c.)

Az 1351-ben betetözött és kihirdetett ősiségi

tannak. — mely a szent korona, a köztudatban régóta lappangó tanárol fellebbente a fátyolt, — s a magyar közhatalmi eszmék diadalát jelenté a hűbériséggel szemben, lett volna hivatása a birtok és örökösödési jogba teljes összhangot hozni; de a helyi szokások már túltengtek, s a siker csak felszínes volt.

A növekedő jogbizonytalanságban a fejlődő hazai jogtudomány sem képes, — rátermett egyén híjján eredményt felmutatni a kodifikálás járatlan ösvényén; a Kovachich M. György gyűjtötte „Formulaé solemnes styli etc.“-ben foglalt munkálatok, egyes jogelveket domborítván csak ki, céljukat, a jogi érzület és vélelem helyes irányba terelését és e biztos alapon való továbbfejlesztését nem érik el.

E mellett a törvények, országgyűlési végzemenyek hiteles gyűjteménye nem létezett, s így Mosóczy Zakariás tanúsága szerint, (1584. „Decreta, Constitutiones et Articuli Incliti Regni Hungariae“) egy per tárgyalásánál valamely szóban forgó törvényt tíznél is több eltérő szövegben mutattak fel. Hisz II. Ulászló is megemlíti a „Hármaskönyv“-et megerősítő királyi leiratában, hogy . . . „a jogokat az írásbafoglalás ereje nem támogatván, bármilyen törvényre vagy szokásra hivatkoztak, azt vagy más értelemre csavarva, vagy pedig más bírának más értelemben hozott ítéleteire utalva, az egész igazságszolgáltatás józanságát a leggyalázatosabban összezavarták. Ekképen gyakran megtörtént, hogy a mely peres ügyben megelőzőleg valaki győzött, az ugyanazonos a vagy hasonló ügyben a másik elbukott és pervesztessé lett.“

A viszonyok kényszerítő nyomása a törvény-

hozást is a magánjogi térre utalja; s bár az első kísérletek (1439. L, IV. t.-c. „Az ország régi törvényei, szokásai és az országlakosok jogainak tervezett összeállítása, és az országos jog ellenére behozott újítások, ártalmas szokások kiirtása“) meddők maradnád mindazonáltal Mátyás az 1486. II. t.-c. segélyével, mely szokásjogi szabályokat, régibb törvényeket és új intézkedéseket egybefoglalt, csökkenti a jogbizonytalanságot. Az u. n. „Decretum Május“ forrásaiból kitűnik, — hogy Mátyás eredeti tervétől a római jog alapján való kodifikációitól elállott, belátván a teljesen új jogrend lel állításának lehetetlenségét; előző szándékát Vives János tudósításain kívül, a római jog akkori általános recepció-ja is valószínűvé teszi. A „Decretum Majus“ a „consuetudo regni“ helyébe, az írott jog „jus scriptum“, „lex“, uralmát akarja helyezni, s valóban nem pusztán az összegyűjtésre szorítkozik, hanem egyes elavult intézményeket gyökeresen átalakít.

A megváltoztathatlanság tilalma, az örök érvény záradéka („clausula perpetuae sanctionis“) élénken bizonyítja, hogy a törvény kötelező erejének, maradandóságának kidomborítása e korban mily szükséges volt.

A „Decretum Majus“ azonban a perrendtartást szabályozó törvényt, melyet legjobban nélkülöz a hazai jog. nem foglalja magában . . .

S II. Ulászló országlása alatt ezt a csekély eredményt is elenyésztett a király erélytelensége és a vaskéz szorítása alól fölszabadult oligarchák féktelensége. Midőn a jog és igazság helyébe a jogfosztás uralma s az ököljog egoizmusa a magánjog téről az államjogira, a politikaira is áttérjed, meg-

mozdul a létének alapjában megtámadott közne-
messég. Megbízza a király útján a hazai jogtudo-
mány akkori legméltóbb képviselőjét, Werbőczy
István országbírói ítélőmestert, hogy „Magyaror-
szágnak minden jogát, törvényeit, bevett és elfoga-
dott szokásait és rendeleteit egybegyűjtse“.

II.

A megbízás időpontját illetőleg — a királyi
megbízólevél fönn nem maradván — eltérők a vé-
lemények. Kolozsvári és Óvári már 1498-ban, a jog-
könyv elkészítésével megbízott Horváth Ádám ité-
lőmester oldala mellett vélik Werbőczyt; míg pld.
Fraknoi perhorreszkálja e felfogást, és Werbőczy
eredményes megbízatását 1500—1504 közé teszi:
bár az előbbi időpont valóban a legvalószínűbb. A
megbízók, — király és nemzet — intenciói szerint
szükséges volt, . . . hogy „a magyar igazságszolgá-
latás ne csupán a többnyire változó és mulékony
szokásokra, hanem biztos s maradandó írott tör-
vénykönyvre legyen alapítva“ . . . „s ily módon a
már nagy mértékben felforgatott jogrend helyre áll-
hassan és szilárdon fennmaradhasson“ („Hk.“ Kirá-
lyi jóváhagyás).

Werbőczy, a jogtudós, bíró és aktív politikus,
— ki kezét valóban korának üterén tartá, ismerte
a már-már felforgatott állami, társadalmi, s magán-
jogrend gyökeres orvoslásának egyedüli módját, s
az államjogi rend helyreállításától reméli a magán-
jogviszonyok rendezhetését. Szemlélte azt a késhe-
gyig menő küzdelmet, melyet hazánkban a tatár-

járás óta a nemzeti alkotmányos állam és a nyugat-európai idegen hűbéri eszmék, az alkotmányos monarchikus, az oligarchikus és a demokratikus törekvések képviselői, az államjogi és társadalmi téren egymással vívtak. S ezért, midőn a jogrend helyreállítását tűzi ki feladatul, a megingatott nemzeti jogérzületet tereli előbb az egyedül üdvözítő irányba. Felállítja művében vezérfonalként a szent korona tanát, melynek útján lehetőségessé vált, az állam és magánjog szerves összekapcsolása, melynek segélyével a disszidens nemzettek állam- és magánjogait egy fölemelő kútforrásból származtatja, s a megingatott egyensúlyt, az egész és rész, a szent korona és tagjai, t. i. a király és nemzet, fő- és köznemesség között helyreállítja.

Mivel ezen ősmagyar, szervesen fejlődött és idegen befolyástól érintetlen alkotmányjogi alap gondolat hatja át a mű minden részecskéjét kifejezetten vagy következményeiben, méltán tarthatjuk a „Hármaskönyv“-et, lényegében és irányzatában államjogi munkának.

A túlnyomó magánjogi tartalom nem veszélyezteti ezt a felfogást, mert hisz Werbőczy az „Institutiók“ és a középkori „Summa legum“ közvetlen hatását mutató „Előbeszéd“-én és a per jogon kívül, a személyre, a tulajdonra vonatkozó jogot, a család és örökjogot, a szent korona rendszerébe, mmt közös gyökbe, kiinduló és végpontba befoglalva tükrözteti vissza! Ezen tan keretén belül, a „Hármaskönyv“-ben, a XVI. század elején élő vagy „szokásos“, tehát írott és szokásjogot mutatja be, a múltból csak a lényegest, az elvi jelentőségűt veszi át, nem akarván azt, hogy az elavult törvények és

szokások feltüntetésével a vitás esetek számát nagyobbítsa. Ez a körülmény is bizonyítja, hogy a „Hármaskönyv“-ben a gyakorlati és tudományos nézőpontok egyaránt érvényesülnek.

Werbőczy a jogtudós karöltve dolgozott, a múltból a helyeset a jelen számára konzerváló és a korának kinövéseit irtó politikussal. Werbőczyt, a jogtudóst hosszas bírói tapasztalatai meggyőzik arról, hogy egységes magánjogi vezérfonal nélkül, nemcsak a megyei törvényszékek, hanem az országos bíraskodásnak az Anjou-királyok óta a királyi kúriában összpontosított nagybírái (nádor, ország-bíró, személynök) sem képesek ítéleteikkel és parancsaikkal („mandata judiciaria“) a jogszolgáltatást és jogfejlődést egyöntetűen irányítani.

Werbőczy, a köznemesség hivatott debattere érezte a biztos állam jogi alapot nélkülöző magánjogi kódex sikertelenségét, a közszabadságokat, a törvényhozás hatalmát és tekintélyét abszorbeáló és lesülyesztő, s az alkotmányt oligarchikus irányban fejlesztő birtokarisztokráciával szemben. Az első nézőpont jogi tankönyvet, a másik hatályos szentesítéssel felruházott törvénykönyvet kívánt. A politikai és így magánjogi integritásában is veszélyeztetett köznemesség, ösztönszerűleg helyes tapintatával megérzi ez életbevágó kérdés súlypontját, s törvénykönyvet követel. Werbőczy zseniális módon összekapcsolja e kettős célt; művében nem tiszta törvény és rendeletgyűjteményt nyújt, hanem a magyar állam és magánjognak rendszeres gyakorlatra és érvényesítésre szánt jogkönyvét, — mondhatnók, — „tankönyv alakjába foglalt kódexét“. A törvénykönyv jellege a hazai törvényhozásra való uta-

lásokban, — a tankönyvé a bő történeti jellemzésben, didaktikus színezésben és nemes, keresetlen egyszerűségében domborodik ki. Nem egyszerű kompiláció tehát — mint az egykorú jogkönyvek, — a konszolidáció és inkorporizáció nehéz munkája csodás tapintattal, jogászai elmeélel oldvák meg benne!

Használt forrásai is ezt a kettős célt tükröztetik vissza; a mennyiben az országos végzeményeken kívül, a hazai kútfők közül a királyi kiváltságleveleket, a közönséges szokást, a megyei törvényszéki és országos birói gyakorlatot s a hazai krónikákat; az idegen kútfők közül a római (Just., Inst. „Pandect.“, Gratian. „Decr.“) és kánonjogi forrásokat, az ó és középkori történetírást, a szent atyák iratait használja fel. Wenzel Gusztáv — kinek véleményére tárgyalásunk folyamán többször lesz alkalmunk hivatkozni, ezzel szemben azt állítja, hogy a „Hármaskönyv“ tartalmának nagy része helyhatósági státútumokból ered. A városi státútumokat illetőleg e feltevés önmagától elesik, — lévén a „Hármaskönyv“ főtárgya a nemesi jog, — mely mellett a tárnoki (polgári) és paraszti jog eltörpült. Emellett a megyei státútumokra vonatkozólag is kitűnik Kolozsvári és Óvári művéből,¹⁾ — hogy a XVI. század második felében ugyan a jogélet minden²⁾ ágára kihatnak, — de előzőleg vajmi gyér nyomaikra akadunk.

A „Hármaskönyv“-et 1514-ben a törvényho-

¹⁾ „A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye.“ „Corpus Statutorum Hungariae municipiarum.“ 5. kötet.

²⁾ A „Hármaskönyv“ (III. R. 2. c.) csak a mezőrendészeti ügyeket sorolja fel.

zás egyik eleme, az országgyűlés, — az oligarcha udvari pártot pillanatra visszaszorítva, — országos végzemény gyanánt terjeszté a király elé, hogy „örök érvényű törvény és szokásjog gyanánt fogadja el, hagyja jóvá. királyi tekintélyének és hatalmának teljességéből erősítse meg.“ A királyi jóváhagyást megnyert mű kötelező törvénynyé válását, a formalizmus utolsó fázisában, a szentesítési pecsét ráfüggesztésekor akadályozta meg az „una eademque nobilitas“-elvétől fázó oligarchák felülkerekedése; s így a szokásos törvényki hirdetés, a megyéknek való megküldés is elmaradt.

S bár alakilag nem is vált a „Hármaskönyv“ a maga egészében törvénynyé, mindamellett államjogi tanainak, mint alkotmányunk sarkát és eleinek méltánylása, s a százados birói gyakorlat törvénytekintélylyel bíró szokásjoggá tette. A mű államjogi forrás voltát kutatók eltérő véleményét, nemcsak a fennvázolt sajátos keletkezés idézte elő. A három uralomtól széttagolt magyar nép mindegyik töredéke, más jogcímen emelte ugyanis közkötelező erőre.

A magyar királyt uraló országrészekben, az országgyűlés az 1588. XXI. törvénycikktől kezdve egyes sarkalatos jogokat felölelő címeit alaki törvényerőre emelte a becikkelyezéssel; ³⁾ többi része ellenben, épp úgy mint a török hódoltság területén, egyetemes szokásjogi alapon élt. S míg a Királyhágón inneni részekben a „Hármaskönyv“ sem nem

³⁾ Pld. I. R. 2., 6., 7., 9., 10., 12., 14., 43., 45., 47., 49., 52., 59., 60., 65., 67., 87., 98., 99., 100., 102., 115., 116., 123., 133. II. R. 3., 9., 10., 42., 43., 44., 46., 48., 52., 57., 59., 67., 69., 72., 75. III. R. 2., 3., 12., 19. stb. czímei.

törvénykönyv, sem nem törvénygyűjtemény, hanem a jogegységet megóvó szokásjog, jogkönyv, addig Erdélyben 1848-ig a maga egészében valóságos országos törvény. Több fejedelem (így Báthori Endre 1599., Rákóczy Zsigmond 1607., Báthori Gábor 1608., Barcsay Ákos 1658., Kemény János 1661., Apaffy Mihály 1661.) megerősítette ugyanis inaugurális esküjében, s e mellett a „Diploma Leopoldinum“ III. pontja Erdély törvényei közé sorolja. Az anyaországban a Mossóczy—Telegdi-féle törvénytárban nem foglal még helyet, de már II. Ferdinánd koronázási hitlevelében bennfoglalják a „nemesi“ nemzet kiváltságai, 1628-ban elfoglalja a „Corpus Juris“ első helyét, s azt mindvégig megtartja. Az országgyűlések közül az 1635-iki végre, a „Íármaskönyv“ alaptanaival ellenkező törvényeket érvényteleneknek nyilvánítja.

Százados tekintélye régibb jogtudósainkat a kútfőminőség kutatásának mellőzésére, s a kötelező erő hallgatólagos elfogad asára utalta. Kövi, Kelemen és Slemenics, mint első sorozzák tudatosan államjogi forrásaink közé, s valóságos országos törvénynek minősítik. Frank és Lechner helyesebb államjogi felfogással, a munka eredetére és jogkönyv voltára utalnak, s kimutatják, hogy a törvényhozási megerősítés nem a munka egészére, hanem csak egyes címeire vonatkozik, — s így egyetemleges kötelező ereje a szokásból származik. Ezzel szemben rendi alkotmányunk utolsó köz jogásza Cziráky, — visszautasítván Grossing és Gustermann tendenciózus támadásait, a „Hármaskönyv“-nek „legis vicém“ tulajdonít. . . „Usus Werböczianae compilationis, quae brevius Tripartiti nomine

venit, in foris, et provocatio in legibus trium saeculorum continua, parem űli, a tacito Legislatoris consensu cum lege scripta vigorem dudum conciliaverat, atque in seriem genuinorum Jurisprudentiae nostrae fontium principiorumve hoc ipso introduxit.“ Suhajda a „Hármaskönyv“-et a „nemzeti“ kútfőkhöz sorolja, s közkötelező erejét a folytonos gyakorlatra, a szokásra vezeti vissza. Récsi az „új“ Magyarország első közjogásza Frank nézetéhez csatlakozik . . .

Wenczel Gusztáv ellenben, e kérdés alapos kutatója, eltekint e véleményektől; a „Hármaskönyv“-nek államjogunk kútfői között egész önálló helyet jelöl ki. Szerinte a „Hármaskönyv“ kötelező erejének négyes alapja van: 1. hogy Werbőczy, a hazánkban érvényes jogot híven följegyezte, 2. hogy annak kötelező erejét utólag a hazai törvényhozás, 3. a hazai bíróságok folytonos gyakorlata, 4. a hazai jogtudomány folytonosan elismerte, helybenhagyta és támogatta.

Az első momentumot — Wenczel szerint — bizonyítja a munka megírásának módja és az elkészültét követő királyi, országgyűlési és általános helyeslés.

1553-ban, tehát 36 évvel a „Hármaskönyv“ közzététele után, joggal mondták a „reformatio decreti“-re hivatott „Quadripartitum“ szerzői: „De ipso quidem Tripartito Opere hoc pronunciare libere ingenueque possumus, quod nisi felicioribus illis adhuc temporibus Werbőczyana opera illa prodissent in lucem magna profecto pars rituum et consuetudinum, judicialiumque hujus Regni observationum per subsequentes postea bellorum pro-

cellás atque tempestates, quae in campis potissimum Mohaciis in similitudinem cladis Canneniss detonuerunt, cum tot clarissimis illis obrutis ingeniis pressa iaceret...“

A második momentumot illetőleg a „Hármaskönyv“-re vonatkozik már az 1518. bácsi országgyűlés XLL, (Kovachich kiadásában XLII.) t.-c.: Causae de cetero jura Regni scripta ad universos Comitatus iam destinata semper adjudicentur, resque universae discutiantur.“ A többtől eltekintve azon országos bizottság („Comissio Systematica“), melyet az 1715: XXIV. tc. törvényjavaslatok készítése végett kirendelt, a „Hármaskönyv“-et veszi munkálatának alapjául.

Összhangzásban van ezzel a kötelező erő harmadik momentumja, a hazai bíróságok gyakorlata, melyet a XVII. század végéig Kitionich János munkái, az újabb időre nézve a m. kir. kúria döntvényei bizonyítanak Az utolsó momentum, — a hazai jogtudomány támogatása, mely a „Hármaskönyv“-et veszi fejtegetéseinek alapjául, — nyilvánvaló.

Wenczel, midőn a „Hármaskönyv“-et önálló kútfőnek minősíti, nemcsak Kövi, Kelemen és Slemenics véleményét veti el, melyet már Kövesdy László megtámadott „Examen Werbőczyanum“ c. értekezésében, hanem Frankét is, — a szokásjogi alapot illetőleg. A fentemlített nézetet fedi Zsögöd Grosschmied Béni Ítélete, ki a „Hármaskönyv“-et vegyes, közből álló kútfőnek minősíti.

Érvényességének végalapja szerinte a hatály virtuális (azon oldala a kútfőnek: „posse“; konkrét értelem: „esse“;) bázisa nézőpontjából „ius non scriptum“. Érvényének módja, kútfői minősége

szempontjából „ius scriptum“. E kútfőkategóriát különben Zsögöd, — melyhez még az országbírói értekezlet határozatait, s az abszolút hatalom fenmaradt intézkedéseit is sorolja, recipiált, befogadott vagy vendégjogforrásnak is nevezi.

A kiváló magán jogászok véleményétől némileg elütő modern államjogászaink Ítélete pld. Ivmety, Hajnik, Nagy Ernő, Ferdinándy kötelező erejének okait kutatván, — az alakiség hiányában — a szokásban lelik azt föl, s állam jogunk szokásjogi forrásai közé sorolják. E nézetek különben fedik Kossutány, Wutkovich és Balog véleményeit.

S végre bizonyára döntő súlyú a „Hármas-könyv“ jogi, politikai és társadalmi „milió“-jében legmélyebbre behatolt két tudósunk, Kolozs-váry Sándor és Óváry Kelemen Ítélete, melyben a mű mint dualisztikus állam és magánjogi iránymunka mindkét nézőpont harmonikus méltatásával domborodik ki. E szerint a magyar jog nemzeti jellegétől minden ízében áthatott „Hármas-kön³v“-et, az alakilag magánmunkát, a törvényhozási, bírói és az országos közvélemény gyakorlata, tételei egy részének alakilag is törvénynyé válása, anyagilag a törvény erejével vetekedő szokásjoggá tette.

Összegezván a különböző véleményeket, — megfontolván a mű jogtörténetét, a „Hármas-könyv“-et, szokásjogi, tehát külső jogforrásnak kell tartanunk, mely hazánk XVI. századbeli „szokásos jogát“ tartalmazza.¹⁾ Mivel államjogi kritikánk

¹⁾ A „szokásos jog“ alatt ugyanis, egy adott korban tényleg érvényben lévő tételes és szokásjog vegyülékét értjük; a szokásjogképezte „analógia juris“-t, mely fogalomnak léteznie kell mindaddig, míg a törvényhozás szervező tevékenysége az államélet legkisebb mozzanatát is

iránytűje, — e kérdés eldöntésénél — a modern konsztitucionalizmus, természetes, hogy a „Hármaskönyv“-et, — irott volta dacára, államjogunk „nem irott“ kútfoi közé soroljuk. A közkötelező erőt illetőleg ugyanis, — a jogalkotó tényező szövegezésére — az alakra helyezzük a súlyt; s a „Hármaskönyv“-nél ez az akarat nem kinyilvánítottan, a törvény alakiságával, hanem formátlanul, az ismétlődő cselekedetekben jutott kifejezésre.

A „Hármaskönyv“ — mely elnevezését a három részre osztottságtól nyerte, az „Előbeszéd“-ből (16. cím), az I. Készből (134. c). a II. Részből (86. c.) s a III. Részből (36. c.) áll. Werbőczy tulajdonképen a Gaius-féle hármas felosztást („personae“, „res“, „actiones“) vette alapul, de alapjában véve nem tartja be. E rendszer szigorú keresztülvitelének lehetetlenségét belátva, jóelőre kijelenti, hogy a hol „a törvényszékeken előforduló dolgok rendé és állása kivan ja“ . . . megfordított rendet is követ. (I. R. 1. c. 1. §.) A jogélet alkatelemeinek szer-

figyelemre nem méltatja. S mivel ez ideális állapot nemcsak az „alaki“, hanem a „per legis analogiam“ oldalt véve sem valósítható meg, a törvényben el nem döntött esetek száma, melyek szokásjogilag a tételes jog szelleméből döntetnek el, — tehát a „szokásos jog“ hézagpótló szerepe, a törvényhozási technika tökéletességének tetőfokán is csökkenhet csak, s nem szünetelhet. Természetes, hogy e háttérbe szorulás inkább a jobban körülhatárolt közjogi, s nem a magánjogi téren mutatkozzand; taxatív és kivételes intézkedések ugyanis analógia útján ki nem terjeszthetők, s a magánjognak az élet nyújtotta geometriai haladványú változatait a törvényes intézkedések soha ki nem méríthetik.

ves összefüggése az anticipációt gyakran szükségessé tette!

A „Hármaskönyv“-nek államjogi forrás jelentőségét, állam jogunkra gyakorolt hatását vizsgálva, célul tűzzük ki magunk elé, a múlt kötelességszerű vázolója, a „nemes“ Magyarország államjogának feltüntetése mellett, a rendiség szerves származékának, az „új“, polgárainak jogegyenlőségén fölépült Magyarországnak kidomborítását, a „Hármaskönyv“ alapvető államjogi elveiben.

Tanai a nemzeti jogérzet legmélyéből fakadtak, s míg más törvények a viszonyok változtával elavultak, addig a „Hármaskönyv“ állam jogi alapjait történeti alkotmányunk szelleme ihlette, s mai értelmük, — mint szemléljük, — a korhadttal szembeállítva, az elavult szövegből kirívó szellemben eget kér magának.

Logikai sorrendben haladva, a „Hármaskönyv“-nek, az államjogi forrásnak kritikáját Werbőczy jogforrástanával kezdjük meg.

I. RÉSZ

A „Hármaskönyv“ államjogának első fejezete

A „Hármaskönyv“ jogforrástana

*Általános alakulatok: A Hazai Szokás. Éltalános
Törvény*

I.

A jogszabály megtestesülése, konkretizálódása a jogforrásokban megy végbe, melyek az államjogban, mint a fokonként intenzívebben szervezkedő államélet jogi szabályozói fontos és természetük-nél fogva, szerves tárgyalás során az első helyet foglalják el.

A „Hármaskönyv“ államjogi vonatkozásainak tekintélyes része rejlik ez objektumban, mely jellegzetessége és sokoldalúsága révén sűrítettsége miatt, nemcsak a kritikánknál irányadó jogi „millió“-t festi meg, hanem tételes, érvényes jogunkra is nagy hatást gyakorol. A jogforrás rendszer — melyben az állam és magánjog — még karöltve halad, hogy aztán fokozatosan szétválljon, törvényeinkben tüzetes szabályozás még nem nyert; tételes intézkedés híjján. természetes az ősforrás, történeti alkotmányunk sok százados

szokásának előtérbelépése. Ebből folyólag állam és magánjogi műveink egyaránt, e szokásjogot szerves egészében rendszeresítő „Hármaskönyv“ idevágó meghatározásaira támaszkodva, idézik, s a fejlődött jogi nézetek és követelményeknek megfelelőleg magyarázzák azt.

A mű jogforrástanát, — néhány, a különböző fejtegetések során elejtett megjegyzést leszámítva, az „Előbeszéd“ 6—12, a II. Rész 2—12 s a III. Rész. 2. címei tartalmazzák.

Zsögöd Benő figyelmeztette először, a magyar jogászvilágot „Jogszabálytan“-ában, a „Prológus“ és a II., illetve III. Részek jogforrásainak heterogén voltára.

A „Prológus“ a jogforrások egyetemes, szinte jogbölcseleti értelemben általános tanait, a II. és III. Részek ellenben, speciális *magyar* államjogi alakulatait domborítják ki.

E jelenség, mely azonos tárgyú jogemporiu-mok disszonanciájára vezet, s így a harmónia rovására megy, a jogi korszellem folyománya. A középkor jogászaik elméleti tudományuk nagy részét, a római és az e nyomon haladó kánonjogi művekből merítették.

S midőn a teljes jogi decentralizáció korában, a hazai jog szétszórt tömbjeinek, a különböző nézeteknek egyesítését tűzik ki célul, természetes, hogy a hol a hazai jog biztos szabályt nem nyújtott, a római jogot, a világjog ideálját, az évezredek gyakorlatban leszűrődött józan ész (,,ratio scripta“) fogadják el zsinórmértékül („Decretum Május“!) jogkönyveikben.

Ezen felfogás Werbőczyre gyakorolt hatása

szembetűnő a II. R. 6. címében, melyben a pápai és római császári törvényekből, mint kútfőkből származtatja a hazai jog egy részét, s ezzel szemben a közönséges rendeleteket és végzeményeket a többi forrással együtt a „szokás“ gyűjtőneve alá foglalja . . . Mivel egyik főcélja, honfitársai oktatása, természetes, hogy az oktató „Prologus“-ban, a római és az egyházjog tekintetében hasonccállal bíró „Institutiok“ és Gratián „Decretum“-a mintájára, az igazság, a jog és jogszolgáltatás elemi meghatározásai mellett, az egyetemes, természetes jogforrásokat tünteti fel.

A jognak ezen általánosított megjelenései — a római jogból, mint törzsből származva, — melynek fejlődési mozzanatai a különböző államformájú népek jogfejlődése folyamán automatikusan előállanak, — mindenütt előfordulnak és alkalmazhatók az államszervezetek különbségeitől függetlenül ! Csodálatos, hogy ez a körülmény, — mely Werbőczy általánosítását jogossá teszi, — elkerülte Tomascsek J.¹⁾ figyelmét, ki az osztrák „Summa legum“, hasonlóan a római jogból táplálkozó elméleteit állítja oda, Werbőczy egyedüli e nemű főrré s a gy an ánt.

Tomascsek így, — a hazai jogtudománytól eddig kevésbé méltatott — támadó szándékkal közeledik a „Hármaskönyv“-höz; s e mellett hasábos kimutatással bebizonyíthatni véli, hogy a „Hármaskönyv“ I. R. 1., 2.. 3.. 4., 5., 6., 7., 10., 11., 53. címein

¹⁾ „Über eine in Österreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts gescliriebene Summa legum incerti auctoris und ihr Quellenverhältniss zu dem Stadtrechte in Wiener Neustadt und dem Werbőczy schen Tripartitum.“

erősen, s az I. R. 52., 56., 93., 122., 124., a II. R. 7. 13., a III. R. 21., 22. címein gyengébben érzik a „Summa“ hatása.

A „Summa legum“, hazai nevén „Codex Balusianus“, vagy „Jus Germanicum“ (eredetije a pozsonyi ág. ev. lyceum tulajdonában) a jogi tanulmányait Pozsonyban folytató; Werbőczyre annyiban hatással lehetett, a mennyiben az általános jogi fejtegetéseket belőle is meríthette. Legtöbb valószínűség szerint a bécsújhelyi névtelen is a Werbőczy használta kútfőket idézi s haművekorábbi keletű, az csak azt bizonyítja, hogy a „Hármaskönyv“ „Prologus“-a, a „Summa“ egyes, szintén átvett részeit felhasználta, — s így itt is, habár közvetve, a római jogból merített.

A köztük való hasonlatosság csak erre vezethető vissza; különben is, — Fraknoi és Kiss Albert tanúsága s véleményem szerint is, a „Hármaskönyv“, — mint államjogi forrás, — hazai és nem általános jogi nézőpontból tekintve a „Summá“-ból esetleg átvett részek elhagyásával is, ugyanazon fontos tényezője maradna jogéletünknek, mint eddig volt! S éppen abban nyilatkozik meg Werbőczy eredetisége, helyes államjogi felfogása, hogy a középkori jogkönyvek szokásos expozíciójának eleget téve, — a II. és III. Részben helyes érzékkel domborítja ki, a sajátos, nemzetalkotmányjogi jellegű hazai kútfőket.

II.

. . . Werbőczy kútfőrendszerének helyes megítélése a kor, a „Hármaskönyv“ jogi, politikai és társadalmi környezetének alapos ismeretét téte-

lezi fel. Az elvont tekintély bálványozása, az uralkodó gyakorlati motívumok, a helyes államjogi elvek csodálatos konglomerátuma tárul fel előttünk, s az „Ariadne-fonál“ megtalálása vajmi nehéz . . . Kitűzött célunk, nemzetállami sarktételeink „Hármaskönyv“-beli vizsgálata, és fejlődéses leszarmaztatása korunkra, különben is derogál a racionálisztikus módszerek ... A „Hármaskönyv“ államjogi tendenciáit, nem koruktól elvontan, tisztán modern nézőpontból, hanem mint történeti alkotmányunk gyökereit, s mai konsztitucionalizmusunkat, mint evolucionisztikus származékot vizsgáljuk . . .

S bár ha modern államjogi vezérelveink fátylójánál hatolunk is le a „Hármaskönyv“ korába, éljük bele magunkat, — objektivitásra teendők szert — abba a csodálatos jogi miliőbe, melynek bizarr felfogása központosul a II. R. 6. címének kijelentésében.

... „Ami honi szokásunknak, melylyel mostanában a törvénykezésben általánosan élünk, háromféle alapja van: Először, az országos végzemenyek és rendeletek, másodsor a fejedelmi kiváltságlevelek, harmadszor az ország rendes bíráinak ítéletei“ . . .

A „Hármaskönyv“ jogforrástanának elemzésekor megragadja figyelmünket ezen cím centrális jelentősége — mely, bár a szerzőt római jogi remiszenciái a szabályos fölsorolásra, s e cím hátrábtételére készítetik, kiinduló pontja Werbőczy kútfővázlatainak! Állításunkat megerősíti, — a látzólag ellentmondó II. R. 3. címe, (a honi törvényhozás vezérmotívumai) a forrásminőség igazi kritériumának, a „kötelező alakiség“ elvének feltün-

tője, melynek súlypontja és megokolása a II. R. 6. cím jogi hátterének legmélyén rejlik.

Akadémikusan véve a dolgot, „szokás“-nak, — jogforrás értelemben, csak az itt „egyik“ alapjaként feltüntetett bírói ítéletek nevezhetők. Annyiban, a mennyiben a nagybírák ítéletei, s az ezeket esetleg követő bírói gyakorlat révén létesült a szokásjog, — mai szintén felebbezhető döntvény, — mely elsősorban a szabályalkotót és jogszokást alkalmazót, a bíróságot kötelezte; s esetleg törvény és szokásjogi szabály híjján, új jogtételt teremtett, ha folytatta a nép alkalmazkodó gyakorlata. Werbőczynek a „*consuetudo in judiciis observanda*“-ra célzó kijelentése — mint Kossutány és Hajnik is kifejtik — a dolog természeténél fogva sem jelentheté tisztán a perjogot, sőt inkább az anyagi jogot, hisz az alaki jogszabályok megállapította tényállás, az anyagi jogszabályok ítélete alá esett. Sőt a II. R. 6.c. 12.§-ának kijelentése, mely „a törvénykezési eljárást, perlekedési gyakorlatot, a melyet mi a peres ügyek megkezdésében, megvitatásában és elintézésében követünk“ francia eredetűnek és Károly Róbert idejében hozzánk számlázottnak mondja,¹⁾ — szintén rávall az anyagi jog szükségképen! fennforgására.

¹⁾ II. R. 6., 123. „*processus judiciarius et usus processuum, quam in causis inchoandis, prosequendis, discutiendis et terminendis observamus, regnante ipso dominó Carolo rege, praedicti Ludoviei regis genitore, per eundem ex Galliarum finibus in hoc regnum inductus fuisse perhibetur.*“

A régi magyar peres eljárást — ép úgy mint az antik római és germánt — a formalizmus uralma jellemzé, s Werbőczy célzása arra a nevezetes átalakulásra vonatkozik, melyet az Árpád-ház kihaltával lehozott frank-norman jog előidézett. (Hajnik: „Bírósági szervezet és Perjog az Árpádok korában.“) (1899.)

A nép, a jogmeggyőződésébe vágó birói Ítéleteket, ha észszerű és gyakorlati voltak miatt, — „in rerum natura“ — beválltak, az ismételt alkalmazással és megszokással, szokásjoggá tette, s a többség használata, a morális és gyakorlati presszió, lassankint megtörte az ellenszegülő egyéni erőket. Még homályosan derengett az őskor jogfelfogása, melyben a birói hatalom működése megelőzte a törvényhozóit, melyben az igazság és jogtalanságnak egyedüli tekintélyszerű megállapítását, a birói Ítéletek, — a döntés pillanatában felsőbb hatalomtól, — az ősi nemzeti jogérzettől sugalltak, — szolgáltatták.

A szokás rendkívüli erejére jellemző a külső, „tényleges“ foganatosítás tényének kiemelése . . . „a szokás . . . harmadszor és utoljára az ország nagybiráinak ismételt, sőt több ízben egy és ugyanazon renddel, módon és eljárással hozott és alkotott „s törvényes végrehajtással is megerősített“ ítéleteiből és ítélő leveleiből származott“ (6. c. 11. §.). A jogot szolgáltatók és joggal élők tehát csak azt alkalmazták és követték, a minnek igazságát, közvetlen hasznosságát, („utilitaritas“) észszerű és gyakorlati, s így szabály és kötelező voltát, a külvilág tagadhatatlan tényeiből tapasztalták! A magyar népnél a jog fogalma mindig egyenesen az igaz, az igazság fogalmával azonosult. A „jog“ régente annyit jelentett, mint „jobb“ . . .) S így az „in rerum natura“ meggyőződés valamely szabálynak, az észjog, az igazság szerint is „szabály“ voltá-

²⁾ Régi nyelvemlékeink tanúsága szerint „a jog“ szó, a jobbat, a jobb oldalt jelenté . . . „Menj Szent Ferencz „jog“jához, hogy áldjon meg tégedet. „Ülj én „jogom“ felől“..

ról kötelezett, s nem a tudatos jogalkotó szentesítése.

Ez a körülmény, — a „közvetlen hasznosság“ szerepe a középkori jogban — *par excellence* — a „Hármaskönyv“ szokásjogának egyik alapjánál, a bírói gyakorlatnál, — az első láncszem, melyet tovább fűzve, Werbőczy jogforrástanának egyes, — látszólag gyökerben téves kijelentéseit valódi értelmükben felfoghatjuk. S „in ultima analysi“ — a kötelező erő anyagi vonatkozásain mindinkább felülemelkedve, a kötelező alakiség, — a modern jogalkotás ezen alaptételének első negnyilvánulásait kimutathatjuk!

Az érem gyakorlati oldalától eltekintve, — ha a másikat, — a strikt államjogit vizsgáljuk, érezzük, hogy a közkötelező erőt, tehát a szokást, mint objektív jogszabályt a nép jogmeggyőződése még nem tételezi fel. Ennek következtében az alkotmány szerint önjogalkotó hatalommal nem bíró népeknél, — kik a modern, tudatos jogalkotásnak sem részesei (orosz), a szokásjog kötelező erejét, a jogérzés- hatalmában tehát a végrehajtott tárgyi jog tényleges fennállásában keresik. S míg ez a föltevés nem fejt meg, hogyan lett a tárgyi jog tételessé jogalkotó hatalom híjján, — addig hazánkban, hol az alkotmány a népet, — úgy egészében, mint részében jogalkotó hatalommal ruházza fel, — a szokásjog kötelező ereje minden nehézség nélkül ezen faktorra vezethető vissza.

A „Hármaskönyv“ meghatározására ugyanis, — szokásjog, az a jog, melyet „erkölcsseivel hoz be, ki közhatalmával, törvényt, jogot alkothat“ (Előbeszed 10. cl — a II. R. 3. címében megtaláljuk az

állam jogilag egyedül helyes választ; e szerint alkotmányunk a föltételesen megosztott és átruházott főhatalom természetéhez képest, a nemzetet, e jogok kútfejét jogalkotó hatalommal ruházza fel. S ez az államjogi sarkétel, — melyet Werbőczy, — mint az ország egységét féltő és régi jogainak, szabadságainak biztosítékát a szent korona tanában feltaláló nemzeti eszmét — plasztikusan tár elénk, — abban öszzpontosul, hogy alakilag is kötelező jogszabályt, csak a szent korona egész teste, — király és nemzet — alkothat!

A vérszerződés mystikus korától kezdve, formátlanul bár, de nyomról-nyomra megtaláljuk ezen alkotmánytörténeti alapmotívum nyomát,—mely a nemzet önjogú tényeinek mindig jogi háttérét teszi.

S midőn jogforrástani fejtegetéseink kiinduló pontjául, — a felsorolt három szokásjogi forrás közül — államéletünk egyik főorganumát, a biróit vetjük, ezt azért tettük, — mert idő tekintetében a birói hatalom megelőzte a törvényhozóit. Hiszen pereknek kellett keletkezni és eldöntetni, még mielőtt a szervező feladatára ébredező „állam“ arra gondolt volna, hogy törvényt alkosson a jövőbeli egyenetlenség szabályozására.

A vezérek korának egyező népakarattal megválasztott főbirája („Gyula“) bíraskodásában erősen megnyilvánult a megbízó, — a főhatalmat kezelő szuverén nemzetgyűlés akarata, mely a nemzeti jogérzetet kifejezésre „nem“ juttató, — „tehát igazságtalan“ Ítéletét megdöntötte.

Majd a vérszerződésnek centralisztikusabb fejedelmi méltósága mellett találjuk — a tiszta néporganumot, a „Gyulá“-t, — ki a birói népgyűlése-

ken tanácsadásával gyámolítá a fejedelmet. Ezen, mondhatnók népitéleteket. — melyeket a nép szuverén egyéniségének kidomborítása, — s így akaratlanul is az államjogi tendencia jellemez, a nemzeti jogérzet „bona et antiqua consuetudo“ név alatt, — a kezdetben erősen monarchikus királyságba is átplántálta. A nemzeti jogélet mindaddig külön fejlődött a királyságtól, míg az ősi főtisztviségeket abszorbeáló, s ezért bíraskodási célzattal is alkotott királyi tanács nemzetivé, s eleinte pusztán udvari tisztségei (udvarbíró) — országos főméltóságokká nem váltak (országbíró). A törvényhozás tehát nálunk is a jogszolgáltatásból indul ki!

Így történt a magyar jogtörténet hajnalán, a királyság első századaiban, hogy midőn az igazságszolgáltató király — a vitás jogesetek eldöntésére szabályalkotó jogát tényleg igénybe vette, — még e királyi végzemények kötelező ereje sem az egyoldalú fejedelmi döntéstől, hanem a nemzeti gyakorlat elfogadásától függött!

Habár nálunk az alkotmányosság az állam keletkezésével egykorú, s Werbőczy alaki meghatározása, hogy a törvények a nép részesedésével keletkeznek, messze a múltba visszanyúlólag talál, — ezen államjogi axiómánk fejedelmeink részéről nem mindig részesült elismerésben. Ebből folyólag, az első, a szűkebb királyi tanácscsal alkotott birói végzemények, a részben nyugati műveltségű tanácsosok részesedésével keletkezvén csak, az „antiqua consuetudo“ nemzeti jogelveit illetőleg nem nyújthattak kellő biztosítékot.

A szent korona — pillanatra mellőzött másik tagjának, a törvényhozás másik faktorának akarata

joggal megnyilvánult tehát akkor, a mikor az egyes jogesetek királyi eldöntését a szokás útján országos joggá tette vagy mellőzte.

A nemzet részéről való utólagos hozzájárulás, — szinte egyenértékű volt a későbbi, — a szerepek fölcserélésekor — előállott királyi szentesítéssel!

Werbőczy a II. R. 6. címében érdekesen festi ezt a felfogást, — midőn Szt. István és Szt. László, inkább „isteni“, mint „emberi“ (értsd „hazai“) törvényekkel foglalkozó végzéseit szembeállítja András király az első, valóságos országgyűlésen keletkezett a „nemesi mentességre, előjogokra, szabadságokra nézve igen jó törvényeivel. . . melyeket a magyar nemzet mai nap is, mint szent^x) végzéseket évig magasztal!“ Míg ezeket a törvényeket, melyek a „nemesi“ nemzet teljes részvételével keletkeztek, s az „antiqua consuetudo“ állami jogi elveiből fakadtak, teljes egészükben fölvette a hazai szokás; addig Szt. István és Szt. László királyokéit, melyek idegen világnézetet és jogelveket hirdettek csak annyiban — a mennyiben asszimilálódhattak, s így történt, „hogy régi voltuknál fogva csaknem egészen elenyésztek.“

„Az utánnok következő királyok végzéseit is — mondja Werbőczy — a cím 9. §-ában, — némely záradékaikban és cikkeikben megváltoztak, módosultak,“ — azaz a mennyiben lehetséges volt a gyakorlat nemzeti szelleművé gyúrta át őket, ...

1) Az 1222. aranybulla 1. czikk:... „A szent király ünnepét, minden esztendőben . . . Fehérvárt tartozunk megülni ... 1. §. és ha mi ott nem lehetnénk, a nádorispán kétség nélkül ott leszen érettünk és a mi képünkben minden ember dolgát meghallgatja; és az egész nemesség, valaki akar, szabadon oda gyűlhessen.“ („Hk.“ I. R. 9. II. R. 14., c. 11., 12. §.)

„mindazonáltal a mi már több, mint száz év óta törvényerőre emelkedett szokásunkba a hosszas gyakorlat folytán mégis majd mindenik boldogult király rendeleteiből valami törvényes intézkedés átszármazott, átvétetett.“

Íme e különösen finom közjogi disztinkció, valódi mély állambölcseleti értelme. Az alaki törvénytömvumok egész jogtörténete pár szóban!

Mindaddig, ugyanis, míg a törvényhozó hatalom teljes megosztottsága az országgyűlésen teljes és állandó kifejezésre nem jutott,— míg a „nemesi“ nemzet testületi, majd képviseleti részvétele ténynyé nem vált, a nemzet időnkint ösztönszerű idegenkedéssel viseltetett a csonka, az alakulás fázisaiban lévő, s idegen királyainktól erősen befolyásolt törvényhozó hatalom iránt. S így a törvényben foglalt szabályt olykor-olykor „pusztán ezért“, még nem tartotta kötelező jognak, hanem csak a „nemzeti jogéretet“-tel, a „szokással“ való egybeolvadásakor.

Ezt a cseppkőképződéshez hasonló folyamatot domborítják ki a II. R. 6. c, az országos szokás harmadik alapjáról, a kiváltságról („privilégium“) mondottak! „A fejedelmek kiváltságleveleiből, midőn azokat, a dolgok úgy hozván magukkal, a törvénytéséken felolvasták és a (józan okosság szerint) illően, „rite“ és igazságosan kibocsátottaknak és kiadottaknak találták, az ilyen törvénykezési gyakorlat útján keletkezett a mi szokásunk bizonyos része.“

Általánosítsuk azt, a mit a birói gyakorlatnál az „utilitaritas“ szerepéről mondottunk. — „Nem az alak, hanem a tartalom, nem a kötelezőnek fel-

állítás, hanem az erről „in praxi“ meggyőződés döntött¹, — s a szokás roppant jogalkotó erejét illetőleg az állam jogi és gyakorlati indítékokat együttesen kimutathatni véljük!

Ha ezen körülményeket szemmel tartjuk, észleljük, — mily mély bölcsességgel elemzi Werbőczy kora jogi és társadalmi állapotainak — mint következményeknek okait.

III.

A „Prológus“ 10. címében a „szokásnak“, mint jogszabálynak gyakorlati, 11. és 12. címében pedig az „elméletileg“ legfőbbnek betudott „lex“-hez, ehhez a legerősebb jogforráshoz való csaknem egyenrangú viszonyát, s így a szokás jogi szabálynak államjogi motívumait vázolja.

A jogforrás kútfejétől, a jogalkotó tényezőtől, „qui publica auctoritate legem condere potest“ való származás mellett, hogy a szokás erőre kapjon és erőben maradjon egy és más szükséges — mondja a 10. cím. Az államjogilag szabatos meghatározás után, — a „szokás“ egyetemes typusu jogforrását „per analogiam“ sikerrel kiterjeszti hazai jogviszonyainkra; e helyen ugyan inkább a kánonjogi tanítás alapján áll.

A szokás kellékei közül kiemeli gyakorlati és jogkönyvi tapasztalatai nyomán, az okszerűséget („sit rationabilis“) vagyis, hogy a közjóra törekedjék, s az általános jogelvekkel („természeti, nemzetközi, egyházi, isteni jog“) s a tételes („hazai“) joggal ne ellenkezzék (10. c

3. §.) A jogalkotó tényezők hallgatólagos beleegyezését, vagy a szokás követésével bizonyított egyező jogmeggyőződését mutatja a szokás időszülsége („praescripto“), (polgári jogban egy évtized, egyház jogban 40 év); bár Werbőczy is megjegyzi, hogy ez inkább az egyházi joggal ellenkező szokást illetőleg áll. — a hol a szokás kötelező ereje, — a mit a magyar jogban pusztán a nép jogmeggyőzőrlése is megad, — a törvényhozó hatalom huzamosabb megegyezéséből származik. Ha ellenben intézkedés hiányát pótolja a szokás, a „praescripto“ — az egyházi jog szerint is 10 év.

A „jura reservata“ — nálunk állam jogilag sohasem létezett tanát pendíti meg a 6. §. „a legfőbb hatalom jeléül a fejedelemnek fenntartott“ ügyek szokással való szabályozására, emberemlékezetet túlhaladó időt állapítván meg.

Ezen kijelentés valódi értelmét már igen sokan kutatták. — s még ma is eldöntetlen kérdés; középkori jogásztól lehetetlen a király alanyi állam és magánjogának szétválasztását elvárnunk — s így ez a „cum jure reservato“ alkotott jog megdöntésére célzás, mindkettőre vonatkozhatik. (Az I. E. 28.¹⁾ és 78.²⁾ címei sem adnak e tekintetben bővebb felvilágosítást, mely előbbi a királyi magánjog el-

1) „Meddig tart a királyi jog és mennyi idő alatt évül el?“ (A királyi joggal szemben föllállított elévülési idő, jelenleg a szent koronával szemben van érvényben.)

2) „Miképen határozzuk meg az elévülést és hány év leforgása szükséges ahhoz, az esetek különfélesége szerint?“ (I. R. 23., 46., 56., 79., 82., III. R. 15. c.)

2. §. . . királyi fekvőségekre és birtokjogokra nézve 100., az egyházakra 40., a nemesiekre 32., polgáriakra 12 év a törv. elévülési idő.

évülését a „malae fidei possesor“ birtokában 100 évben állapítja meg).

A szokás érvényének utolsó kellékéül, a cselekvés ismétlődését („frequentia actuum“), — a jogalkotó akaratnak határozott irányzatát követeli meg, mely előbbit elengedi, ha „a folytonosan ható ok, huzamosabban fennforog; „mert a cselekvések ismétlődése úgy jelentkezik, mint ok, a szokás, mint okozat (7. §.).

A 11.¹⁾ és 12.²⁾ címekben tisztán forrásai után indul (Gratianus. „Distinctio.“ „Digesták.“), s éppen e miatt, midőn a törvény és szokás hármasságát, — feljegyzett — fel nem jegyzett, hallgatólagos — nyíltan kifejezett, pillanatnyi — egymásra következő. — festi, ellentétbe jut az Előb. 2. címbeli kijelentésével „Jog alatt célunkhoz képest értjük, a mi akár írott, akár nem írott „szokásainkat.“ Felállítván a szokás hármasságát, törvénypótló („virtus imitativa“), törvényt magyarázó (v. „interpretativa“), törvényrontó (v. „obrogatoria“) — bár nem így a fejlődés természetes jogtörténeti sorrendjében, — a 12. címben a szokás törvény, rendelet és statutumrontó erejét szinte a „lex posterior derogat priori“ elvei szerint fejtegeti!

. . . „Tehát két szabályt állítok fel. Az első, a később alkotott ellenkező törvény, ha általános, a megelőző szokást erejétől megfosztja. Második, a

¹⁾ „Miben különbözik a törvény a szokástól; és a szokásnak hármasságát erejétől.“

²⁾ „Az egymással ellenkező törvényről, szokásról és statutumról mit kell tartanunk?“

törvénynyel ellenkező későbbi szokás erejét veszi az előző törvénynek. Ezt pedig úgy értsd, ha a szokás általános és az a nép hozta be — a melynek hatalmában áll, törvényt és általános szokást egyaránt alkotni. 2. §. Itt pedig a szokás csak helyi, akkor a törvényt nem általában, csak azon a helyen dönti meg, a hol a szokás fennáll.“ A saját szokásával ellenkező városi statútumra is áll ez és megfordítva. A 3. §. azon jogesetre nézve, — melyet sem törvény, sem szokás nem szabályoz, a joganalógiát állítja fel zsinór-mértékül, a törvényben eldöntetlen kérdést, a tétel és szokásjog szelleméből oldván meg.

Werbóczy ezen fejtegetései mai államjogunkban is visszhangra találnak, eltekintve a középkori partikularizmus igazolta felfogástól, mely szerint a helyi szokás is derogálhat a törvénynek.

A „Hármaskönyv“ tudatosan felállítva a tételt, hogy a „nép“ cselekvéseinek ismétlődéséből, sokaknak öntudatlanul találkozó objektív jogi meggyőződéséből fejlődhet csak országos és helyi szokás, — mutatis mutandis — fontos államjogi tételre vezet rá.

Az öntudatos jogalkotók, a szent korona egyik faktora, a király és a királyi hatóságok szokásjogot tehát nem alkothatnak, — ahhoz csak érvényes jogként alkalmazásával hozzájárulhatnak. S ha esetleg a nemzet jogmeggyőződésével egyező királyi rendeletet, országgyűlési határozatot, bírói döntvényt. — a fentemlített bírói gyakorlat mintájára — a nemzeti gyakorlat országos szokássá teszi, a szokássá változta-

tás, a cselekvések ismétlődése, nem a tudatos jogalkotó tényező, hanem a nemzet műve.

Bár az újabbkori centralisztikusabb jogfejlődés szerves következményekép, a föltétlen első hely, az írott jogot, az alakilag közkötelezőt illeti meg, mindamellet a szokásnak csak kiegészítő jogforrás minőséget adó vélemények tarthatatlanok.

Ma is beszélhetünk törvénypótló és magyarázó szokáson kívül, törvényrontó szokásról (országos!) is, ha az a törvéynél későbbi kétségkívüli jogi akaratát fejezi ki a nemzetnek.

Egyes jogtudósaink — az alakilag is kötelező törvény tekintélyét, — melynek abszolút fölénye ügyis nyilvánvaló — féltve, a szokás törvényrontó erejét a törvényelavulással azonosítják. „Az „Ubi cessat legis ratio, ibi cessat legis dispositio“ elve azonban csak a törvényei avulásra vonatkozhatik, mert a törvény, az előfeltételek, a jogi viszonyok megváltozásával — a szokás közbelépése nélkül is — végrehajthatatlanná válik. Míg a törvényrontó szokás, az államnak „hallgatagon“ kifejezett akaratából, az előfeltételeit el nem vettett törvény helyébe is léphet!

A szokás ma is egyetemes jogforrás, s jogunkra gyakorolt nagy hatását nemcsak a „Hármaskönyv“ jogtörténete, hanem az 1791: X. t.-c. is bizonyítja; Magyarország szerinte csak törvényei és törvény szerű szokásai alapján kormányozható; az 1869: IV. t.-c. szerint a bírák a törvények és jogerejű szokások nyomán Ítéleznek.

A kir. curia és a táblai (1890: XXV. te.) döntvények, a jogélet e tényleges irányítói, — melyek jogilag csak a konkrét döntvényező osztályt, tana-

csőt illetve teljes ülést kötelezik, — tényleg szokásjogi alapon, presszionálják, válnak közkötelezővé az alsóbb bíróságokra. S így szerencsésen megoldott — a kódex híján a judikatúrában annyira szükséges nivelláló, irányító döntvények anyagi törvényereje, a formalizmus és souverainitás sérelme, utóbbi decentralizálása nélkül! Végre a hitlevélben a király a szokások megtartását is igéri s ezt a királyi esküvel is megerősíti.

Szemlélve a szokásjog fontos államjogi szerepét „az irott jogalkotás“ korszakában, természetesen látszik, hogy a jogi decentralizáció idejében, a XV. században. „midőn a magyar törvényhozók az „antiqua consuetudo“-ra hivatkoztak, ez körülbelül annyit jelentett szájukban, a mennyit a miénkben, az észjogra, a társadalom igényeire, az ország szükségére való hivatkozás“. (Szalay László: Magyarország története).

II. Ulászló király választási szegődvénye például, s az 1492: X. t.-c. — a bírói függetlenség biztosításának első nyoma, — kijelentik, hogy a „királyi törvényszék bírái és ülnökei bármily rendű és állapotú perlekedőknek félelem nélkül fognak az ország „régis és elfogadott szokása szerint“ tökéletes és őszinte igazságot szolgáltatni“ ...

A szokás roppant tekintélyét igazolja az a különös kifejezés, melyet már az aranybulla 17. cikkében megtalálunk: „Marturinae iuxta „consuetudinem a Colomanno rege constitutam“ solvantur“ . . . hol a király létesítette jogszabályt is szokásnak nevezik. Sőt 1439-ben, a rendek a királyi végzeménnyel együtt kelt iratukban biz-

tosítják a királyt arról, hogy nem kéri a jövőben bármilyen engedménynek részükre „in consuetudinem et legem“, szokás s törvényé emelését.

A tudatos jogalkotó hatalom, helyes alaki fel-fogásának megnyilatkozása ez, mindamellett további kommentár nélkül is kidomborítja a szokás mindenhatóságát!

Ezen tüneménynyel a kifejtettük államjogi és gyakorlati („utilitaritas“) okokon kívül, minden- esetre összevág, a jogállam lényegének, valódi szervező hivatásának, a kötelező alakban megjelent jogparancs előtti föltétien meghajlás gyéribb ismerete. Mely mint a legújabb kor folyománya, a centralisztikusabb jogalkotással, a jogi és általános műveltséggel, s törvényismerettel, erélyes közigazgatással és törvényvégrehajtással kapcsolatban lép csak életbe.

A XV. századbeli magyar „élő“ jog teljességét így a „consuetudo“ neve alá foglalják, s ez az állapot hasonmása a XIII. században, az angolszász és normann jog egybeolvadásakor előállott „common law“-nak, — melynek forrása szintén törvény, rendelet és kiváltság volt, — s szemben a „statut law“-val — (törvény, rendeletgyűjtemény) Anglia közönséges jogát alkotta.

S mivel a szokásjognak ilyenén túltengése, szertelen felszívó képessége folytán,¹⁾ a többi jogforrás jelentősége szinte illuzoriussá vált, s a törvényt, a „Hármaskönyv“ szerint is legfőbb kötelező

¹⁾ Werbőczy maga, pld. Magyarország szokásos jogának nevezi „Hármaskönyv“-ét, — melyet nagy részben a II. Ulászló előtt uralkodott királyok végreményeiből, — tehát a szokásba beolvasztottakból, merítettnek mond.

szabályt a forrás-termmologiában „statútum“, „lex“, „consuetudo“, „decretum“, nevek alatt a szokásjoggal vagylagosan ¹⁾ használták, — természetes, hogy ezen körülmények élénken befolyásolták a hazai törvényhozási technikát is.

A törvény, — melynek föladata lett volna az állami és magánjogviszonyok rendezése, — szinte csak erkölcsi tényezőként szerepelt, — önmagában nem bírt elég erővel! A királyi dekrétumok jogszabálvlyá vá lása a nemzeti gyakorlattól, a szokás kebelébe való fölvételtől függött. A törvény kötelező erejének kritériumát nem a királyi hatalom, hanem a törvényhozás másik faktorának, a nemzetnek ilyen módon hozzájárulása tette.

Ezért a kor törvényhozói, — tágabb királyi tanács, arisztokrácia — *nagyon* fontos államjogi ügyeknél ezekkel egyetemben a nemesség tehetősebb része, — szívesen földísztették a hozott jogszabályt, a mindenható szokás népszerű tanával, „Pia fraus“-sal élve. hivatkoztak az írott jogszabály szokás jogi alapjaira,²⁾ nemzeti gyökerére, közhasználatban lévő, — a nemzeti jogérettől helyeselt törvényben előfordultára.

A gyakorlatba való felszívódást, a tényleges végrehajtást, alkalmazást. átültetést óhajtva, maguk a törvényhozók a törvényt fontossá-

¹⁾ III. R. 2. c. — ecsetelvén Dalmát-Horvát-Szlavonországok és Erdély s némely vármegyék speciális „törvényeit és szokásait“ — „lex“ alatt érti a „statutum“-ot stb.

²⁾ Pld. II. R. 73. c. 2. §-ában a visszautésről („repulsio“) . . . jjinégis mivel ősrégi szokásból és hosszas gyakorlatból eredt és minden napivá vált (t. i. a „repulsio“), azért azt már az ilyen „régóta jóvá hagyott szokás“ utján behozott törvényünknek némi részeként tekinthetjük“ ...

ságához mérten, a megtartást ígérő ismételt királyi esküvel, a rendek egy részének, vagy összeségének biztosításával látták el. Tárgyunkhoz legközelebb álló bizonyíték erre a „Hármaskönyv“ „Királyi jóváhagyásának“¹⁾ záradéka, — melyben a megerősítés teljét, az „örökre megtartandó törvény, jog és szokás“ kifejezés, s számos fő és köznemes kézírásos biztosítása tartalmazza. Hasonló ehhez a sokat vitatott „clausula perpetuae sanctionis“, — melylyel némelyek az alaptörvények állam jogilag helytelen, a törvényhozás örök fejlődésébe, a szuverenitás lényegébe (korlátlanág) ütköző tanát akarják történeti²⁾ alkotmányunkba átültetni.

A „Hármaskönyv“ szokásjogi álláspontja tehát nagy eszmei háttérrel bír. Jól mondja Frank a „Hármaskönyv“-beli szokás-törvény viszonyára vonatkozólag, hogy azok a legjobb és legerősebb törvények, melyek már írásbafoglalásuk előtt, a

¹⁾ „Regius Consensus.“ Az 1444: XXXIV; 1454: XIV; t.-c.-re a király, — alaki érvényesség miatt — megesküdtött; az 1444. t.-c.-et — ugyanezen okból a tágabb királyi tanács, az 1445. t.-c.-et az összes rendek ellátták biztosításukkal. (Kovachich J. M. „Sylloge Decretorum.“)

²⁾ E megjegyzésünk természetesen csak az „alaki“ alaptörvényekre vonatkozik, s a „tartalmi“ alaptörvények tanát, — a mennyiben nem jogi, hanem nemzeti tradicionális, erkölcsi, konzervatív indítékokból folyik, — nem érinti. E „fogalom némi homályossága mindamellett szembetűnő, ha a tartalmi alaptörvény alaki kötelező erejét, ennek „maradandóságát“ — a tudatos törvényalkotás e „döntő“ motívumát, — egybevetjük a vele alakiságra „alpári“ álló más törvény „maradandóságával“. Az „anyagi“ indítékok túltengése, a hosszú érvény, az „alaki“ erőre is kiterjed, — a mi viszont a törvényalkotás „formai terén“ követett egyenlő eljárás — hangoztatott — „nagy fontosságát“ teszi némileg kétségessé. Véleményünk szerint, a modern „alakiság“ tanára legelőnyösebb a demokratikus törvény elnevezésnél megmaradni, s az alaptörvény kifejezést átengedni teljesen szülőjének, a karta-alkotmányának.

szokásban élve, gyökeret vertek. Ez azt jelenti, hogy az élő szokás, a törvény uralmának legbiztosabb alapja!

Sőt h a a törvények kötelező és megtartandó voltának végokait kutatjuk, — egy logikai „circulus vitiosus“-t találunk, melynek egyedüli biztos támaszpontja, — a megtartás és megtartatás Ígérete a tényleges foganatosítástól távol állván még, — végelemzésben, egy Íratlan — a szokásjog részét tevő államjogi elv ... A „quis custodiet custodet“, e szellemes induktív bizonyítási módját Zsögöd G. Benő vetette fel először.

IV.

Werböczy közvetlenül szemlélvén ezeket az állapotokat, híven elénk tárja ugyan — megbízásához képest a tényleges viszonyokat. — a szokás szertelen tekintélyét — de megjelöli egyszersmind azon utakat is, melyek követése az abnormis helyzet orvoslására vezet!

Politikájában mindvégig azt az irányt vallotta, mely nem a „Nyugat“-tal való szövetségben, a feltétlen hozzásimulásban, hanem a nemzet egészséges zömében, a köznemességben kereste a fellendülés eszközeit. Mely a politikai életben, — mint minden téren egyaránt, — az idegen szellemű, korrupt udvari párttal, s az arisztokráciával szemben a súlypontot a köznemességre óhajtotta áthelyezni. Visszapillantást vetett a múltba, kereste az indokokat helyes

állam jogi érzékével, melyek a szokás jogalkotó erejét, s az írott, alakilag is kötelező jogparancs elhanyagolását éppen a köznemesség körében elősegítették.

S a mit a nemzeti jogérzet, a fajmagyar jogforrás, a szokás bálványozásában, e „passzív resistenciával“ az elegendő biztosítékot nélkülöző csonka törvényhozással szemben — hallgatagon kifejezett, „Hármaskönyv“-ében „expressis verbis“ föltárja!

Belátta ugyanis, hogy hab ar az átruházott törvényhozó hatalom természetéhez híven, a királyi tanács, s a szórványos országgyűlések alkotmányos korlátozó jellege nem tagadható, — a nemzeti valódi részvétel a törvényhozásban, — a teljes megosztottság — „alaki“ szabatsóssággal — minden körülmények között, nem nyilvánult.

Szemlélte a fokozatos fejlődést e téren a királyi és nemzeti jogok teljes egyenlősége felé. Hiszen a királyi dekrétumok eleinte látszólag csak a királyi hatalomra támaszkodtak, — alkotásuk a nemzet legelőkelőbbjeinek gyülekezetén történt, — s a nép csak a kihirdetésnél volt jelen, — passzive tudomásul vette. („Cum testimonio populi“).

A XIII. században már egyes fontosabb esetekben (1231., 1267., 1291.) az országgyűlés egyes kívánságára kiadott dekrétumokkal is találkozunk; az aranybullában megnyilvánul a teljes alaki megosztottság, utánna ismét érvényesül azonban a retrográd irányzat. A kocka fordul, s tapasztalta az országgyűlés jogainak túltengését, — az „alaki“ megosztottságra gyakorolt káros következményeket; az 1446. (Hunyadi J.-féle), 1454. (Szilágyi M.-féle s az 1474. dekrétumok az interregnumok alatt

keltek, — s ennek dacára a nemzeti képviselőt személyesítő szokás felvette őket kebelébe.

Ezen tapasztalatai, — melyeket kiegészíthetett kora — csonka — törvényhozásának, az arisztokráta királyi-tanácsnak („Oum consilio praelatorum et baronum!“) képével, meggyőződéssé érlelték benne, hogy a „Hármaskönyv“ szerkesztésében Werbőczynek az aktív politikusnak elveit kifejezésre juttathatja Werbőczy, — a reformáló jogtudós.

S így helyes államjogi érzékével keresvén a törvénytekintély, a központi hatalom súlyedésének okait, — közvetlen tapasztalván a jogi következményeket — a helyzet orvoslását a köznemesség hegemoniájának kiküzdésében, a törvényhozó hatalom újjáalkotásában, a megosztottság, a nemzeti képviselő szabatos formulázásában találja meg. Tehát nemcsak magánjogi fejtegetéseiben nyílt sűrű alkalma hosszas bírói gyakorlata alatt állandósult önálló felfogásának érvényesítésére, — hanem könyvének államjogi tendenciái is magukon viselik a nemzeti jogérzetből fakadt nézeteinek bélyegét.

Valóban, valamint az I. R. 2., 3. — az „una eademque“ nobilitas elvét hirdető címei voltak a köznemesség utolsó ütőkártyái az oligarchiával szemben, — úgy a II. R. 3. címében rejlő bölcs államjog! tanítás, a királyi és törvényhozási tekintély, a bomladozó társadalmi és jogrend helyreállításának egyedüli módja . . .

Midőn a valódi közhatalom bázisa, — a népszuverenitás tanát festi (II. R. 3. c. 3. §.), — hallgatagon utal a szokás eddigi roppant

erejének állam jogi alapjára, s mikor a szt. korona, a csonka törvényhozást, a királyi árnyékhatalmat, a köznemesség sérelmeit orvosló tanát föltárja előttünk, — mintegy tisztultabb jogi légkörbe emelkedik, vezet, s rámutat a jövő jogfejlesztés egyedül üdvözítő irányára.

Ezt a tant teszi, további „honi“ jogforrástani és államjogi fejtegetéseinek vezérfonalává, — s keretében a legfőbb jogforrás, a törvény, a privilégiális és statutarius jogalkotás kútfőjelentőségét vizsgálva — anticipálja a múlt és jelen vázolója mellett, jövő, a szt. korona jegyében, a tudatos jogfejlesztés folytán előálló fontosságukat is.

V.

Az „általános törvény“ („lex^{tl}). írott kútfők.

Az „Előbeszéd“ 6., 7., 8., 9., 11., 12., a II. R. 2., 3., 5., 7., 8., 9., 10., 11., 12., s a III. R. 2. címei foglalkoznak az írott jogforrási alakulatokkal; a törvénynyel (általános — honi), a rendelettel kiváltsággal és statútummal.

Az írott és nem írott jog közötti különbséget, mely korkövetelmény volt, élesen domborítja ki a két kútfőcsoport főtypusainak, — törvény-szokás — szembeállításában. A jogszabályalkotást, egyenest célzó kútfők, — „conceptis verbis“ — W. Ad Lectorem 4. — írottak. Klasszikus és ma is jellemző az írott és nem írott jog viszonyára: „Secundo tamquam scriptum et non scriptum; quamvis haec non sit essentialis differentia. Nam licet lex a

principe lata non esset scripta, non ideo desineret esse lex. Et si consuetudo redigere-
tur in scriptis, adhuc esset consuetudo: ut
consuetudines feudorum, quae redactae sunt
in scriptis.“ Nemkülönben élesen különböztet
a 11. c. 2. §-a . . . „tamquam momentaneum et suc-
cessivum; quia consuetudo non inducitur in in-
stanti: lentiori enirn passu procedunt tacita, quam
expressa. Nec enim sunt adeo certa, quae ex coniec-
turis proveniunt, sicut ea, quae sunt expressa; ideo
consuetudo proprie non potest statim induci per
populum, sed successive.“¹⁾

Az „Előbeszéd“ 6., 7., 8., 9., 11., 12. és a II.
R. 2., 3., 4., 5. címei vázolják a törvényt, az alaki-
lag is közkötelező legfontosabb jogemporiumot.

A „Prologus“-ban az általános, az elvont tör-
vénynyel,— melyet, a római jog lévén akkor a „ra-
tio scripta“, a római nemzeti „lex“-szel azonosít,
ismertet meg; a II. Részben a sajátos alkotmány-
jogi jellegű hazai törvényt ecseteli.

A „Prologus“ címei „az általános“, elvont, —
az anyagilag tökéletes — törvény tartalmi,— mond-
hatnók „erkölcsi legislativ-politikai“ kellékeivel
foglalkoznak, melyek éppen elvontságuknál fogva,
— minden, így a hazai „különös“ törvény vezérmo-
tivumait is teszik, Kiket, minő megoszlással, közre-
működéssel illet meg a törvényhozói hatalom, a
törvényhozás alakszerűségeit, az érvényesség kei-
lékeit, — szóval az alaki momentumokat a II. Rész-
ben festi.

¹⁾ E vázlatával kidomborítja, a szokás és az írott jog között való
fölkülönbséget, hogy az előbbinek „keletkezése“, és érvényének „kezdeté“,
jogszabály volta a megtartástól függvén, — nem esik egybe.

S míg a középkori műveltség talaján állva, a jogkönyvek elengedhetetlen sablonjának eleget tesz, s az általános forrástypuszt ismerteti, használt forrásainak roppant tekintélye, gyakran egyszerű szószerinti átvételre kényszeríti, s elnyomja benne a tudatos államjogászt, addig a honi legislatív történet, kellékek járatlan ösvényén megnyilatkozik helyes felfogása, — s ma is érvényes axiómákat nyújt!

Az „Előbeszéd“ 6. címe az általános törvénytípusz „tartalmi“ sajátágaiként felemlíti, hogy az „a nép rendelete, az ember találmánya, az Isteni törvény visszatükröztetője, bölcsék tanítása, erőszakos kihágások megfenyítője, a polgári társaság szervezője; kihirdetve attól, — szt. Tamás irtán — (államjogi motívum!), — ki a közönségnek gondját viseli. Igazságosnak, tisztességesnek, helyhez és időhöz illőnek, világosnak kell lennie, alkotója a hivatott magyarázó.“

A 7. cím a törvények négyféle tisztét: Permittit, punit, imperat, atque vetat tárgyalja.

A szorosán vett jogi „lex“ e jelzői, általában a „jog“ fogalmának karakterisztikonjai . . . E meghatározások nem az „alaki“, hanem „a tartalmi“ korlátokat tárgyalják, s mint általános irányelvek minden törvényhozó szemei előtt lebegnek. Werbóczy e helyen „de lege ferenda“, s nem „de lege lata“, beszél, s a kánonjog hatása alatt összevegyíti a „jog“ és „erkölcs“ fogalmát!

Ezt a köteles meghányást-vetést, az általános törvényhozói célok szemmeltartásának szükségességét két helyen is megokolja; „s ezeket pedig azért szükséges figyelembe vennünk, mert a törvények

meghozatván, nem azok felett, hanem azok szerint tartozunk Ítélni. . . Előb. 6., 13. §. . . . „ha új törvényeket hoznak be, akkor azok szerint kell Ítélni, az előbbieknél akár szigorúbbak, akár enyhébbek... Mert a fölött már Ítéletet mondani nem lehet, hogy jól vagy rosszul vannak rendelve ... II. R. 2., 10.

A „Hármaskönyv“ „Prologus“-ának elvont törvénye, a kútfőrendszer központja, mely elől egy pontban, — Werbőczy szerint az érvénytelenítő joghatályt illetőleg még a szuverén szokás is meghátrál . . . „tamquam momentaneum et successivum“! Werbőczy célját pillanatra szem elől téveszti, s nem veszi észre, hogy nem az „absztrakt“ törvény, a „lex“, a „genus“ az, a mi kötelez, hanem a „species“, a „konkrét“ államjogi válfaj, nálunk a végzemény, — dekrétum. Ez a „fogalomzavar magával hozza, hogy néha a „genust“ jellemzi a „species“ sajátásaival és megfordítva, a mi a heterogenitást elősegíti.

Az abszolút, császári törvény festésébe a „Prologus“ 6. címe, a hazai kötelező alakiság motívumát vegyíti, a „per translationem imperii“, megosztott főhatalmat pendítvén meg; majd a Prologus 9. címének¹⁾ az elvont, császári törvényt illető, az egyházi investitúrából folyó tartalmi korlátozását kiterjeszti az önálló hazai végzemény érvényére is. (II. R. 3. c. . . . „salvo semper Divino naturali iure“). E két szembetűnő „latitude“ bírálatát, az egységes tárgyalás érdekében a honi törvény vázolásakor ejtjük meg.

¹⁾ „Vájjon az egyházi vagy természeti vagy isteni joggal ellenkező státútumnak van-e ereje?“

Látjuk, hogy Werbőczy a „Prológus“ törvényénél nem az alaki kellékekre, — az állam jogilag fontos létre jövetelre helyezi a fősúlyt; hanem az anyagi kívánalmakra. A hazai jogélet talaján állva ellenben legfőbb gondja a „kötelező alakiség“ elvének a köztudatba való átültetése!

Forrástani tanulmányaink folyamán különben gyakran észleljük, hogy Werbőczyben minduntalan két kötelesség ütközik össze; az egyik az elvont, a tudományos „decoratív“ ¹⁾ kötelesség, melyet a középkori jogász konzervativizmusával lényegesnek vél. S éppen e sok idegen vonatkozás, melyeket csak eszközökül használ, a tulajdonképeni kötelesség és cél, a hazai forrásalakulatok megvilágítására, az összhang rovására megy . . . Összetévesztése ez a más eredetű, méretű, szellemű jogelveknek. A honi alkotmányos alakiséggal létrejött törvénynek előjátékaul teszi a „Prológus“, az abszoluztikus római császárság önjogú, bár tartalmilag kiváló törvényét.

Ez a körülmény, a „Hármaskönyv“ egyes fogalmilag teljesen azonos címeinek belső heterogenitása, különösen szembetűnő most, midőn célunk és egységes tárgyalásunk érdekében természetes kútfő-központul a „hazai“ törvényt választjuk, s ennek következtében összeolvasztjuk a „Prológus“ általános tartalmi kellékeit, a II. R. jobban körülírt, speciális, belső és külső törvénykellékeivel.

Természetesnek látszik, hogy a gyűjtőnév, a „törvénytypus“ jellemvonásai,, többé-kevésbé

¹⁾ A „Prológus“ 1—6. c-ig tartó fejtegetései az „Institutiók“ „Digesták“ és Gratián distinkciói nyomán, — az igazság, jog és jogszolgáltatás elemi fogalmairól.

visszhangra találnak az „individuum“-ban, a nemzeti törvényben is. A tartalmi törvénykellékek valóban fedik egymást.

De már a hazai törvényre átmenetül szolgáló Prológus 8. címében,¹⁾ oly, a lényegét veszélyeztető terminológia zavarra akadunk, mely bebizonyítja, hogy a középkor jogászai, — így Werbőczy is, a belső jogi világban érvényesülő, grasszáló elméleti indítékokat, egy vonalba helyezték a külső jogi világban, a gyakorlatban szereplő, tételes, nemcsak „in voto“, hanem „in re“ megteremtett jogszabályival!

A római „lex generális“, az általánosan elismert „megtestesült józan ész“ tekintélye, éppen a hazai törvényre, — mint az általános törvénnyel, a világjog „ideál“-jával szemben álló nemzeti alakulatra való átmenetnél megtéveszti.

S ezért mondja, noha általánosságban az összes nemzetekre vonatkozólag a 8. cím ... „a statútum, melyet közönségesen végzeménynek nevezünk, az országnak olyan valamely közös joga, a melynek törvényereje van . . . . (1. §.) a polgári jog t. i. kétféle. Vagy közönséges; és ez az a jog, a mely a római jogkönyvekben van foglalva és ezt csakis a császár vagy más legfőbb fejedelem alkothatja. Vagy pedig saját, különös jog, melyet helyhatósági vagy „statutarius“ jognak is mondunk. És ilyet minden vidék, vagy tartomány sőt néha város is hozhat magának. (2. §.)“.

A római jogot, — illetőleg — törvényt, mint általánosan kötelezőt e helyen fölérendelni látszik

¹⁾ „A statútumról és helyhatósági jogról.“

a többi nemzetek különös törvényeinek, státu-
mainak; logikailag tovább fűzve e dolgot, csak a
római és utódja a német-római császártól, s ta-
lán még a pápától („legfőbb fejedelem“) hozott
törvény közkötelező, mely derogál, — a vele szem-
ben csak „tartományi“ jogállással bíró nemzeti
jogalkotásoknak.

Ezt az államjogilag tarthatatlan következte-
tést tette magáévá e helyütt Dell' Adami Rezső,
midőn Werbőczynek tulajdonította azt a nézetét,
mely hazai jogunkat, a legfőbb fejedelmi, császári
joggal szemben tartományi jogállásra fokozta.

De ez a magyarázat, illetve következtetés nem
felel meg a valóságnak! Werbőczyt, mikor szem
elől téveszti, hogy minden törvénynek, tehát a vég-
zeménynek is, („hazai“) „automatikusan“ megvan-
nak, az általános „lex“, a természetes józan észből.
a belénk oltott erkölcsi érzésből folyó követelmé-
nyei, s hogy ez az általános „lex“ — az általánosí-
tás előtt szinte „statútum“ volt hazájában, — nem-
csak a római jog döntő tekintélye befolyásolta; ha-
nem a kereszténység egyházi és világi fejeinek jog-
állásáról táplált vélemény is.

Jogkönyvei, — melyeket áttanulmányozott.
— e két világhatalomnak nemcsak az európai poli-
tikai koncertben, hanem a jogalkotás terén is kivé-
teles állást tulajdonítottak a többi fejedelmekkel
szemben, — kik méltóságukat tőlük származtatták.
Werbőczy az általános tanok keretében, — elég vi-
gyázatlanul, — nemzeties kommentár nélkül leközli
ezt a felfogást, habár később kimutatva a magyar
törvényhozás nemzeti eredetét és szuverenitását,
maga is föltétlenül derogál neki.

Dell' Adami érvül felhozza még, a II. R. 6. c. az „anyagi“ jogra vonatkozó bekezdését. . . „országunk majd minden joga eredetileg a pápai és római császári törvények kútfaiból származott“. Ebből azonban éppen, — Werbőczy fönti állításainak jogviszonyainkra alkalmazható valódi értelme tűnik ki. A mennyiben a két jogrendszer tanításai hazai viszonyainkhoz simulhattak, — befolyást gyakoroltak; zsinórmértékül szolgáltak a tudatos jogalkotó tényezőknek, királynak, országgyűlésnek, bírának . . .

Eme idegenből hozott, — állam jogilag helytelen nézeteknek még két nyomára akadunk; a „Prológus“ 16. c.¹⁾ 3. §-ában . . . „a legfőbb bírónak, például a pápának, császárnak, vagy másnak, kit a törvények nem kötnek, mindig a valósághoz kell magát tartania“ ... és a II. R. 5.²⁾ címében, mely a pápát és a császárt kiveszi a kötelező törvények hatásköréből. Werbőczy a hazai jogforrástani fejtegetések során ismét önmaga cáfolja e kivételeket az állam jogi és pszichológiai kötelező motívumokat egyesítve . . . „vesd magad alá azon törvénynek, melyet magad hoztál“ . . .!

Ezen későbbi önkéntelen cáfolatok, — melyek már a tudatos magyar államjogász meggyőződéséből fakadtak, — mutatják, hogy mennyire szokatlan Werbőczynek a jogi légkör, melyben a „Prológus“ idegen jogelvei mozogtak.

Egyszersmind megmagyarázzák — megfejtve e disszonácia okát, — azt, hogy az elméleti tájékoz-

¹⁾ „A bírónak kétféle, t. i. a valóságon és perben mondottakon nyugvó lelkiismeretéről.“

²⁾ „A rendeletek és statútumok kiket köteleznek?“

tatásul szánt „Prologus“-t elhagyva, — a hazai jogélet talaján — ismét az a jogász lesz, ki nem a rideg tekintély, hanem csak a józan jogi vélelem előtt hajol meg.

A honi kútfők legősibbje, — a partikularizmus korában nagy tekintélyű kiváltság előtt letárgyalja már a honi törvényt, mintha csak minél előbb alkotmányos „pendant“-ját óhajtaná adni a „Prológus“ önjogú, anyagi tendenciájú törvényének . . .!

A. II. R. 2., 3., 4., 5. címei a hazai törvény és rendeletehozással, 7., 8., 9., 10., 11., 12. címei a váltsággal, és a III. R. 2. címe a statútummal („jus municipale“) foglalkoznak.

II. RÉSZ.

A Hármaskönyv vállam jogának második fejezete.

A „Hármaskönyv“ államjogának gerince, a szent korona tana és jogkövetkezményei.

I.

A magyar jogbeli törvény hozatalának, a törvényhozó hatalom gyakorlásának módját, egész bölcséletét, s további fejtegetéseinek igazi vezérmotívumát, a szent korona tanát vázolja markáns vonásokban a II. R. 3.¹⁾ cím.

„De minekutánna a magyarok, — mondja a 3. c. 2. §. — a katolikus hitre tértek és maguknak önként királyt választottak, úgy a törvényhozásnak, mint bármely birtokadományozásnak és minden bíráskodásnak hatalmát és jogát az uralkodással és kormányzással együttesen ez ország szent koronájának, melylyel Magyarország mindenik királyát megkoronázni szokták, joghatóságára és következképen a mi törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra ruházták át. És így ettől

1) „Kik alkothatnak törvényeket és statútumokat?“

fogva a királyok a törvényeket a nép összehívása és megkérdezése mellett kezdték alkotni, a mint ez korunkban is történni szokott. 3. §. A fejedelem mindazáltal egyedül a maga akaratából és önkényesen, kiváltképen az isteni és természeti jogot sértő dolgokban és az egész magyar nemzet régi szabadságának ártalmára semmit sem rendelhet; hanem össze kell hívnia és megkérdeznie a népet; ha vájjon ennek az ilyen törvények tetszenek-e vagy sem? a kik ha igennel felelnek, azontúl az ilyen végzéseket (az isteni és természeti jog mindig épségben maradván“) törvényekül tartjuk meg. 4. §. Többnyire pedig közös megegyezéssel a nép is elhatároz valamit, a mit a közjóra hasznosnak itél és írásban terjeszti a fejedelem elé, kérvén, hogy erre nézve neki törvényt adjon és ha maga a fejedelem az ilyen végzéseket elfogadj a es helybenhagyja, akkor azok törvényerőre emelkednek, s azonnal törvényeknek kell őket tekintenünk. 5. §. Mégis mindezeket nem a nép, hanem különösen a fejedelem státútumainak mondjuk azért, mert ha a fejedelem beleegyezése és megerősítése mindkét esetben azokhoz nem járul, eme rendeleteknek semmi ereje nem leszen. Mindazáltal általános néven eme rendeleteket igen gyakran az ország végzemérryeinek nevezzük.“

A magyar államiság és szuverenitás két alkotó tényezőjének, — két főorgánumának, — a király és nemzet jogainak plasztikus és kétségbe nem vonható meghatározásával találkozunk e helyen, — a szuverén államakaratra, a törvényre való tekintettel.

Werbőczy most először rávilágít a szent korona

állam jogi rendszerére, — melynek elvei már szokásjogi fejtegetései során — hallgatagon — megnyilvánultak. S ezzel kifejezetten megkezdi ujjáalkotó feladatát, a minek remélt következménye a király és nemzet jogainak kölcsönös helyreállítása, s a törvény és a központi hatalom fölemelése arra az alkotmányos piederstálra, mely a szerves államjogi fejlődés során megilleti őket!

Mily erő és igazság, nemzeti érzés lüktet a II. R. 3. c. tanításaiban, szemben a „Prológus“ rideg, az elvont tekintély abszolutizmusát vitató tanaival!

Mily csattanós és állam jogilag korrekt válasz az uralkodó szokás keltette tévhitre, mely szerint a jogot nem alkotni, hanem bizonyítani kell.

Az óriási ellentét a „Prológus“, illetve II. R. 6. címének, s a II. R. 3. címének kijelentései között mindazonáltal csökken, ha tekintetbe vesszük, hogy előbbieket Werbőczy a bolognai glosszátorok klaszszikus műveltségű tanítványai, majd megbízásához képest a hazai „tényleges“ viszonyokat vázolva, — tette; az utóbbiak ellenben a valódi történeti jogokat festő, s az egyes jogintézmények jövő jelentőségét előrelátó államjogász szájából hangzanak.

S ennek szerves következménye, hogy azon pillanattól kezdve, a mikor Werbőczy a szent korona tanát megvillantja előttünk, hátralévő forrástani fejtegetései (hazai törvény, rendelet, kiváltság, statútum) annyira beleolvadnak a környező államjogi miliőbe, az azt minden porcikájában átjárt szent korona tanába, hogy pusztán a „tífriuli gratia“ kiragadásuk és letárgyalásuk, — rabulisztikus és a központi tárgyalás rovására menő eljárás lenne!

A szent korona elméletét — magától kínál-

kozó, természetes központnak véve, azonnal látjuk, hogy a 3. cím nemzeti törvényhozó hatalma, gyakorlása, a szent korona tanából folyó megosztott „*ius commune*“, — scilicet — „*publicum*“-ja királynak és nemzetnek.

A rendeleti és kiváltságadományozási jog, a „*per translationem imperii*“ — átruházott királyi hatalomkör — nemzeti ellenőrzéssel gyakorolt, — felségjogának egy része. A helyhatósági jog ellenben a decentralizált (megyék) vagy a szent korona testébe befogadott területi közönségek (városok) országos végzeménnyel, illetve kir. kiváltsággal engedélyezett joga, s gyakorlásuk a szent korona egész testének ellenőrzése alatt áll.

Csak Werbőczy nyomán haladunk tehát, — ki már az I. R. államjogi fejtegetései elején föltárja a „Hármaskönyv“ államjogának vörös fonalát, — a mikor a II. R. 3. címének kibővítése és jogtörténeti megokolása végett az I. R. 3.¹⁾ címére is hivatkozunk. „Miután pedig a magyarok a szent lélek kegyelmének ihletéből, szent királyunk közremunkálása által az igazságnak felismeréséhez, és a katolikus hitnek vallásához jutottak és őt önként királyukká választották és meg is koronázták: a nemesítésnek s következésképen a nemeseket ékesítő és a nem nemesektől megkülönböztető birtokadományozásnak jogát s teljes hatalmát, az uralkodással és országlással együtt, a község a maga akaratából, az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következésképen fejedelmünkre és királyunkra ruházta; ettől fogva ő tőle ered minden

¹⁾ „Nemességünk eredetéről és arról, hogy az uralkodást mikép ruházták át fejedelmünkre.“

nemesítés és e két dolog mintegy a viszonos átruházásnál és a kölcsönösségnél fogva, annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól különválasztani és elszakítani nem lehet, s egyik a másik nélkül nem történhetik.

7. §. Mert a fejedelmet is csak nemesek választják, és a nemeseket is csak a fejedelem teszi azokká, s ékesíti nemesi méltósággal.“

Íme a magyar főhatalom eredete, homéri egyszerűségű szavakban előadva — kiált fel Beksics.

Az állam jogi tanítások e két synonym tömbjét összeforrasztva, — a kiváló jellemző jóvoltából föltárul előttünk „az államalkotó magyar nép, államfenntartó erejének, azt célzó cselekvéseinek, s legbensőbb gondolatvilágának magva, a szent korona tana. melyben az államot, mint az összesség érdek eben felfogott és szervezett társadalmat, szerves egységet megtestesítve szemléljük.“

A magyar alkotmány alapgondolata ez, hol az egyesek politikai jogosítványai, az államjog egészével, a szt. korona egész testével függenek össze!

Az államnak élő organizmusként, személyként való felfogása az újabb államjog jelensége, mely mint tudományos reflexiók eredménye, — az állam elvont fogalmával együtt kiesik a középkori népek felölelte jogi gondolatkörből.

A magyar nép ennek dacára, — „in praxi“ a szent korona államjogi rendszerének kifejlődésével, a szent korona megszemélyesítésével, minden nyugati népet messze megelőzve eljutott ahhoz; ezzel egyúttal pregnáns bizonyítékát adta az általános európai államjogi fejlettségéből kiemelkedő nemzeti egyéniségének.

Így, — amint Werbőczy tanításaiból kitűnik, — a szent koronát az élő és cselekvésképes magyar nemzetállam jelképéül fogta fel, s benne a nemzetben gyökeredző, s a királyt és a politikai nemzetet („nemességet“) egyaránt megillető főhatalom egyedüli teljes birtokosát tekinté.

A „szent korona“ nem állam jogi fikció, hanem élő valóság, melyben a király és nemzet alkotta aktív államalany, a magyar alkotmányos államesszme szakadatlanul él és működik.

E működésnek passzív állapota nincs; az már az önkényuralomra vezetne, melyet a szent korona fogalmilag kizár.

A szent korona mysteriuma tehát a benne rejlő közhatalom, melynek nemzeti ellenőrzés alatt álló gyakorlója, — átruházás folytán — „per translationem imperii“ — a magyar király. „Az átruházás ténye“, a népies főhatalom eme indítéka, a szent korona tanában centrális jelentőségű, s nemcsak a nemzeti államjog művelői, hanem ezen alapvető tan „Achilles-sarkát“ kutatók előtt is, mindig a taglalások kiinduló pontjaként lebegett. . .

Mint már említettük, a Prológus 6. címében ezen sarkétel előfutó jávai találkozunk... „A törvény ugyanis először: a nép rendelete, mely szerint valamit az előkelők a köznéppel együttesen végeztek. De ez a meghatározás nem talál a mi célunkra, mert a rendelkezésnek és törvényalkotásnak minden hatalma, a mely hajdanában a népnél volt, ez idő szerint fejedelmünket illeti, mit alább világosabban fogok előadni.“

A magyar alkotmányos főhatalom és törvényhozás ezen alapmotívumát, — mint száрма-

zékot némelyek visszavezetik a római alkotmány-történetben a „princeps“ szuverenitását megokoló törvény félére, mely szintén népies főhatalom átruházásáról beszél. Beksics téved, a mikor itt a római jog felfogására vél bukkani. Hisz a Justiniánus-féle római jog, melyből Werbőczy egyes, — különösen magánjogi elveit — merítette, az önjogú császári imperializmust, s nem a nemzeti eredetű főhatalmat vallja dogmának.

Tekintetbe kell vennünk azt is, hogy mily elütő a római és magyar államjogi „lex“ fogalma alaki szempontból. A klasszikus római konkrét értelmű „Lex“, — melyből a „Hármaskönyv“ általánosított elvont „lex“-e („Prológus!“) létrejött, — kizárólag a populiscitumot jelenté. Gaius mondja I. könyve 3. §-ában: „Lex est, quod populus iubet atque constituit. Plebiscitum est, quod plebs iubet atque constituit.“

S a mikor a „lex Hortensia,“ — „ut plebiscita universum populum tenerent“ — a plebiscitum közkötelező erejét a törvényével — „al pari“ — teszi, akkor is ezzel a minősítéssel: „itaque eo modo legibus exequata sünt.“

Ha az alaki momentumot jobban felölelő köztársasági törvény és törvényhozás fogalma sem fedí a magyart, a császári imperialisztikus törvény annál inkább nem. A főhatalmak gyakorlásának általánosan elfogadott módj ai, a törvények elütnek egymástól!

De ha föl is tesszük, hogy csodálatos, — automatikus — nemzeti eszmetársulás folytán, a római „imperii translatio“ igénytelen csírája termékenyítőleg hatott, — a szt. korona átruházott fő-

hatalmának tanára, csak a magyar jogteremtő „genius“ legfényesebb bizonyítékát szemlélnők benne; mely egy parányt felszitt nemzeti organizmusába, nemzetivé gyúrta át, — s ős erejével terebélyes, — egy államiság „összes“ jogviszonyait felölelő, s azokat közös gyökben visszatükröztető jogrendszerre nevelte!

Werböczy tanításának, „a hatalom átruházottságának“ következményeit a korlátolt, a nemzeti akarat biztosította körre terjedő királyságban szemléljük, — szemben az önjogú, „ex Dei gratia“ királyi hatalommal.

Alkotmánytörténetünk a vezérek, a szövetséges törzsszervezet korától kezdve élő tanúbizonysága e nagy elvnek, -saz uralkodói jogkört kiterjesztő, majd megszorító törvények a mértőföldjelzői. Már a vérszerződés 3. pontja kidomborítja a fejedelmi hatalom korlátoltságát s átruházott jellegét (választás!). S bármennyire kiterjesztődött is, a fejedelmiből — előállott királyi hatalom, e centralizáció, a nemzeti, az alkotmányos tendenciának kedvező jogfolytonosságot meg nem döntötte.

Az uralkodói abszolutizmust tehát nálunk nemcsak a középkori individualizmus gátolta, — hanem népünk kora politikai fejlettsége is, mely szabad intézményeket és a közügyekben való részvételt követelt. A pénzügyek terén, — hogy példával éljünk — az aranybulla 27. c.-ke felhatalmazza a királyt a Kálmán idejétől szokásos „marturinák“ szedésére; a Werböczy korában kelt 1498: XXVI. te. a 100 jobbágytelkig való adományozás jogát, — az idegenekkel szemben — megszünteti s. i. t. Az

aranybulla nemcsak „tartalmi“, hanem „alaki“ tekintetekben is tökéletes előfutó ja Werbőczy tanainak!

Mindamellett, ha e tekintélyi érvek nem támogatnák is, sarkalatos alapelve maradna alkotmányunknak. Nemcsak a későbbi törvények ráhivatkozása, hanem a királyi koronázási eskü („az ország törvényszerű szokásának (Hk!) megtartására“) is szentesíti, s hallgatagon elismeri hatalmának átruházott voltát, a „Hármaskönyv“ ezen el nem avult, s a nemzeti köztudatba kiirthatatlanul felszívódott tételét.

Werbőczy átruházási elmélete élő igazság, melyet, — a királyi hatalmat — az önrendelkező nemzet a politikai szükségesség kívánalmaihoz képest — törvény és szokás útján, hol kiterjesztett hol megszorított. . .

Szerves következménye e tételnek, hogy ha kétség merül fel egyes államjogi kívánalmak királyi vagy nemzeti rendezése felől, — a „praesumptio juris“ mindig a nemzeti jog, nemzeti eredet mellett van; ellenkezőjét bizonyítani kell!

A királyi fenntartott felségjogok tana e szerint alkotmányunkkal összeférhetetlen. A jura „irrestricta és restricta-féle ¹⁾ felosztás, — melyre államjogunkban csak Virozsilnál találunk, — primordiális királyi hatalmat tételezván fel, — esküdt ellenége a népies eredetű főhatalomnak.

Jól mondja Kollár: „Regem nihil sibi privátim, sed omnia coronae suae atque regno publico acquirere.“ Suhayda szerint a „kirekesztő“ fel-

¹⁾ „Jura reservata, communicata.“

ségjogok a törvényhozás rendelkezése alatt állanak. Récsi elegendőnek tartja „az alaptalan és ferde“ véleményekkel szemben Czirákyra¹⁾ hivatkozni . . .

Az angol alkotmányban, — hol a király Isten helytartója, s egyes jogai eredetiek — mondhatja Todd a „ius reservatum“ szellemében: „az előjog azon politikai hatalom, mely a koronával együtt jár és nem valami parlamenti határozattal ráruházott“. Nemzetalkotmányunk szelleme azonban a legkiáltóbb ellentétben van ezzel a tannal, melyet csak a tudákosság, az angломánia magyarázhat bele . . .

II.

A II. R. 3. címének koronázása tehát az átruházott főhatalom tényének királyról — királyra való jelképes megújítása, — a szent koronában összpontosuló állami főhatalom kezelés végetti átruházása konkrét fizikai személyre. Az időhöz kötött fizikai személy elenyészésével, a szent korona hatalma visszazáll ismét princípiumára — a nemzetre, vagy a nemzetet képviselő testületre; a mely a törvény és alkotmány szerint jogosult trónutódra, — ennek híján — a szabad választás útján kije-

¹⁾ „Regnat igitur Augusta . . . jure videlicet a Natione, in cujus plena id potestate erat, sponte ac libere delato, neque ullis commentitiis titulis indiget, nullis detortis historiis, a quibus imbelle futurum mutetur . . . nec movibet illud quempiam in contrarium, quod legem disertam habeamus, eamque fundamentalem, quae postestatem legum ferendarum, Regi, ac Statibus et Ordinibus Regni, ad Comitia legitimae confluentibus communem dixit . . .“ („Consp. J. P. R. Hungariae.“ Cziráky.)

lött személyre, ismét átruházza a szent koronában egyesített főhatalom azon részét, melyet királyi kezelőjének elhunytá csonkán hagyott. . .

A főhatalom, — Werbőczy szerint a törvényhozásnak, birtokadományozásnak és bíraskodásnak minden hatalma, — s átruházása elválaszthatatlan kapcsolatban van „a koronázás“ tényével.

Ez a körülmény értékes inspirációt nyújt nekünk arra, hogy levonjuk a Hk. I. és II. Részének 3. címeiben rejlő mély államjogi tendenciákat, — s kutassuk, miként vált az eleinte tisztán egyházi jellegű koronázásból s koronából, államjogi aktus, s az ország szent koronája („sacra Regni Hungariáé Corona“); mely a végső fejlődés folyamán, a „cselekvésképes szuverén magyar államot egész szervezetével és erejével“ — jelenté. Ez a feladat annál inkább kimagasló jelentőségű, mert a „Hármaskönyv“-ben bemutatott „totum corpus sacrae Regni Coronae“ beható elemzés esetén. — miniatűr — de tökéletes képét nyújtja az államalkotó két ősfaktor — uralkodó és nemzet — jogainak és egymás iránti kötelezettségeinek.

Annnyival is inkább megegyezik ez a tágulási rend, — eddig módszerünkkel — mely az egyes jogintézmények Werbőczy korabeli állásán kívül, a fejlődés folyamán remélhető és bekövetkezett jelentőségét anticipálta, — mert így a szt. korona államszervezettel együtt, annak jogforrásait — a törvényt, rendeletet, privilegiális és helyhatósági jogot azonnal vázolhatjuk. S így a jogforrási tárgyalásaink folyamán mellőzött alakulatokat, — valódi jelentőségükben, — a szent korona államszervezetébe foglalva — bemutatthatjuk!

Célunk érdekében rövid visszapillantást kell vetnünk az ősmagyar államszervezet korára, a királyság eredetére, melynek ismerete nélkül a szent korona államrendszere, királyi méltósága — lévén szerves származék, — meg nem érthető.

Werbőczynél az I. R. 3. c. 1., 2., 3., 4., 5.. a II. R. 3. c. 1. §-aiban találkozunk a magyar állami eredet festésével, mintha csak érezné a nagy jellemző, hogy e nélkül a következő, — a szent korona tanát, a koronázás államjogi fontosságát ecsetelő tanítás csonka maradna!

Az ősi alkotmány lényegét illetőleg állam jogászaink között a „*quot capita, tot sententiae*“ elvével találkozunk. Thyerri Amadé katonai köztársaságnak. Máriássy demokratikus, Kiss szövetségen alapuló arisztokratikus köztársaságnak, Lakics monarchiának, Korbuiy a nemzetgyűlés és a közös fővezér körül összpontosult szövetségi alkotmánynak, végre Hajnik és modern államjogászaink, — Werbőczy nyomán — „szövetséges törzsszervezetnek“ nevezik. A fenti vélemények mindegyike bír jogtörténeti háttérrel, — csak a Vámbérié és Marczalié nem, — kik üres hipotézis gyanánt a „*patriarchális, nomád uralmak*“ mellett foglalnak állást.

Az ős vagy vérszerződésnek, mely Árpád fejedelemmé választásával a nyolc magyar törzs között fönnálló etikai kötelekeket állam jogiakká változtatta, — világos nyomaival, sőt a csiki székely krónikában is előforduló u. n. 6. pontjával találkozunk az I. R. 3. c. 2. §-ában; . . . „*a hunok —?, épúgy a magyarok*“ — közakarattal igazgatót — fejedelmet — választottak és állítottak be, mindnyájának közös egyetértésével és végzésével elhatározván.

hogy a mikor az egész közönséget egyenlően érdeklő dolgok merülnek fel, vagy a hadseregnek általános felkelése válnék szükségessé . . . akkor vérbe mártott tört, vagy kardot hordozzanak körül és hangozzék az intő szó: mondván: Istennek szava és az egész közönségnek parancsa az, hogy mindenki ezen s ezen a helyen . . . fegyverrel vagy a mint teheti, a közönség tanácsának, s egyszersmind parancsának meghallgatására megjelenjen.“

Mennyire találó ez a jogtörténeti jellemzés a magyar népre nézve. — megerősítik a következő 3. §. és a TI. R. 3. c. 1. §. kijelentései . . . „ezt a szokást a magyarok közt Szent István első magyar király, dicsőséges fejedelmünk és apostolunk atyjának. Géza vezérnek koráig fenntartották“ . . . „hajdan, a midőn a magyar nemzet még pogány módra élt, s királya nem csak vezérei és kapitányai voltak kormányzók gyanánt, akkor a törvényhozásnak és rendelkezésnek minden hatalma náluk (a népnél) volt“ . . .

Ősi alkotmányunk nem volt tehát monarchikus jellegű, — hanem mint elvitázhatatlanul kitűnt, — szövetséges törzsszervezeten nyugvó állami közület. — melyben a közös fővezér és a nemzetgyűlés tették az állami kapcsolatot!

A törzsek egyesüléséből előállott ősi magyar állam alapját tehát a vérszerződésből eredő nemzeti kötelék tévé. S ez a nemzeti kötelék közkötelék volt. mely az egyént nem magánszemélyhez, — mint a hűbériség korában. — hanem a nemzetegészhez, az államhoz fűzte.

Ezen a nemzeti köteléken alapult a nemzeti

közhatalom, — mely Werbőczy tanítása szerint az államalkotó magyar népet illette meg.

Az állami szuverenitás így népszuverenitás volt, s a főhatalmat a magyar nemzetgyűlés, — Kézai és Werbőczy nyomán — a közönség, a „coramimitás“ gyakorolta.

A nemzetgyűlés hatalomköre Árpád fővezérré választásával még kevésbé módosult, maradt, a mi volt, — Hajnik szerint — az államfenség tulajdonképeni birtokosa.

Az államfenség abban a két közkötelességben domborodott ki, — melyet a nemzeti kötelék rótt a nemzet szabad tagjaira, a „köz“-zel, az állam e kezdetleges formájával szemben: az általános hadi és törvénykezési kötelességben. (Hk. I. R. 3. c. 2., 3., 4., 5. §., II. R. 3. c. 1. §.).

A nemzetgyűlésen való megjelenés, — a közönség fogalmából folyó teendő . gyakorlására és elhatározására, nemcsak közkötelesség, hanem közös jog is volt; a velük élés a nemzethez tartozás bizonyítéka, — s megszegésüket a nemzetegész elleni támadásnak minősítették, — szankciójuk a nemzeti közösségből való kirekesztés volt. Werbőczy e következményt az I. R. 3. o. 4., 5. §-ában azzal a nyomós indokolással emeli ki, hogy nemzetgyűlési határozatból folyólag e közkötelességeket elhanyagolókat — halállal vagy örök szolgálattal büntették; — s erre a tényre vezeti vissza a parasztsztyály előállítását, „a különben ugyanoly jogú nemzetségből, kik mindnyájan Hunor és Magortól származtak.“

A nemzetgyűlés népszuverenitása lassanként. — nemzeti beleegyezéssel ruházódott át az utolsó

vezérre, majd a királyságra, melynek megalapítása nem ön jogú hatalmi tény! A józan nemzeti öntudat egy erélyes és értelmes megértőjével, s érvényre juttatójával, az első magyar királyival fogadtatja el a létérdek nyomása alatt, a karolingi-állameszmét, a királyságot, melyet csakhamar nemzeti tartalommal tölt meg.

A magyar nemzet alkotmányos és történet jogi érzéke folytán nem feledte továbbra sem a főhatalomnak nemzeties eredetét, — a királyság pedig a nyugat-európai hűbéri példa nyomán — helylyelközzel önjogúságra törekedett.

Az alkotmányos hatalmi súly pont körül folytatott küzdelem, az erőviszonyok szerint, hol a királyság, hol a nemzet javára billent, — míg végre egy kompromisszumban, a szent korona tanában yégzgdött, — melyet Werbőczy a koronázás államjogi jelentőségével együtt — már a királyság legelső korára anticipál.

Ez az anticipáció államjogunk, jogiörténetünk tanúsága szerint nem felel meg teljesen a valóságnak; s magyarázatát a szent koronának a „Hármaskönyv“ korában élvezett roppant tekintélyében, s Werbőczy rendkívüli alkotmányos érzékében leli, mely az egységes államintézmények alkotmányos voltát, — a végokok alkotmányosságának kimutatásával bizonyítja!

A koronázás intézménye ugyanis, — melyben a szent korona tanának államjogi fontossága kicsúcsosodik, — Szt. István korában — a keresztény királyság meghonosításával behozott, — egyházi szertartás volt. Míg a nyugati államokban, Aragóniát kivéve — az is maradt, addig nálunk a

koronázási esküvel egyetemben rövid időn belül politikai jelentőségre emelkedett.

A királyság hatalmának csökkenésével jár ez a jelenség karöltve. A kezdetben erős központi hatalom, — mely a törvényhozást és bíraskodást hatalmi szférájába vonta, — a királyi és várbirtokok fokozott eladományozásával, — a Szent Istvántól létesített államszervezet felbomlásával szétforgácsolódott, decentralizálódott. . . Eleinte üdvös államjogi következményekkel jár ez a jelenség, a mennyiben a nemzeti, kifejezett részvétel a főhatalom jogosítványainak gyakorlásában ténynyé válik.

A birtokarisztokrácia túltengése azonban nemcsak a királyi jogkört nyirbálta, — hanem a kisebb nemességet is létalapjában, politikai jogainak érvényesítésében támadta meg!

Az államjogi fontosságában mind jobban emelkedő koronához fordul ekkor a nemzet zöme, s ennek erkölcsi súlyától, tekintélyétől várja szabadságainak biztosítását; nem a királyságban, hanem a szent koronában keresi jogkörének alkotmányos palládiumát. Hozzájárul ehhez a feltételek (hitlevél) szabása a koronázás előtt, — melyben erősen kidomborodik a királyválasztás elve, s a koronázás királylyá avató jelentősége . . .

Az állami főhatalom ettől kezdve nem királyi hatalom, hanem a szent téoróna hatalma („jurisdictio Sacrae Regni Coronae“), s a felségjogok nem királyiak, — hanem a szentkorona jogai („jura Sacrae Regni Coronae“). — melyek a szent koronát illetik meg, s csak kezelőjük a koronázás után a magyar király . . .

Nem is iktatták¹⁾ a koronázás kötelező voltát törvénybe; a nemzetben élő köztudat, — mely az állami főhatalmat a szent koronához, s így a királyi hatalom törvényességét a koronázáshoz fűzte, erősebb volt minden törvénynél, mondja Ferdinándy. Koronázás nélkül nincs király, nincs törvényes hatalom, sőt az alattvalói kötelesség sem áll fenn, mert Werbőczy tanítja, hogy a nemzet szabad tagjai, a nemesek, csak a törvényesen megkoronázott király hatalmának vannak alávetve (Hk. I. R. 4. c. I. 9.; a nemesség második főjoga).

E mellett a II. R. 3. c. tanúsága szerint a törvényszentesítés és birtokadományozás felségjogai is a koronához vannak kötve ... A szent korona államjogi rendszerének előállása megteremti nálunk a Valódi alkotmányos, népies eredetű főhatalom fogalmát, melyet Werbőczy oly szabatosan ad elő, hogy előfutó jávai sehol, még Angliában sem találkozunk!

III.

A „Hármaskönyv“ I. R. 3., 4., 10., a II. R. 3. címeiben a szent korona tanát teljes pompájában, hatalmának tetőpontján, mint az a vegyesházi királyok idejében előállott, — szemléljük. iNz Anjouk uralkodása alatt létrejött — és még Werbőczy korában is fennálló birtokrend, rendi és honvédelmi szervezet, a szent korona államjogi fogalmához fűződik ...

Az ország területe, a szent korona területe, a

¹⁾ 1867. IV. t.-cz. az első e tekintetben.

királyi jövedelmek, a szent korona jövedelmei („peculia, bona sacrae Regni Coronae“), a magyar haza országai, a szent korona országai. . . Werbőczy a III. R. 1. §-ában Dalmát, Horvát, Szlavonországot és Erdélyt... „Coronae regni huius Hungariae dudum subjectorum et incorporatorum“. . . nevezi. Minden szabad birtokjog a szent koronától — mint gyökértől — veszi eredetét, miért is az adományos nemzetségének kihaltával, a birtok a szent koronához („radix omnium possessionum“) visszatér. (Hk. I. R. 10. c. . . . „fejedelmünk minden báró' úrnak és mágnásnak, az ország többi nemeseinek és birtokosainak igazi és törvényes utódja, abban az esetben, ha valamelyikük örökösök és maradék nélkül halna el 1. §. . . . Mert azoknak összes fekvő jószágai és birtokjogai a jelzett átruházás erejénél fogva, eredetileg Magyarország szent koronájától függenek és törvényes birtokosaik magvaszakadtával ugyanerre is néznek és haramiának“... A szent koronát teszik a királyságban rejlő erő szymbolumává, s minden birtokadományozásnak és minden bíraskodásnak hatalmát és jogát az uralkodás és kormányzással az ország szent koronájának joghatóság ara, s a koronázással a királyra ruházzák (Hk. I., II. R. 3.).

A nemesi, szabad birtokjognak — a szent koronával kapcsolatba hozása folytán, — előáll a politikai jogokban való részvétel új alapja, — „a szent korona tagság“ fogalma. A kinek birtoka közvetlenül a szent koronától származik, az tagja a szent koronának (membrum sacrae Regni Coronae“). Hk. I. R. 4. c., . . . „az ilyen, — t. i. adományos nemeseket a szent korona tagjainak tartjuk

az imént említett javakban való részesülés és összekötetésnél fogva, a kik senki más hatalmának alávetve nincsenek, a törvényesen megkoronázott fejedelmén kívül.“

A városi közönségeket (III. R. 8—20. c.) testületileg nemeseknek, „personarum universitates“ — s így egyenkint a szent korona tagjainak tekinti; a II. R. 4. és III. R. 25—31. címeiben vázolt paraszti rend, — elvesztvén a szent koronával való közvetlen kapcsolatot, — úri hatóság alá került.

A szent korona tagsága feljogosít a szent korona tulajdonát tevő közhatalomban¹⁾ való részvételre. Sőt a megyei és városi közönségek fokozott autonómiáját is elősegítette, — a helyhatósági (statutarius) jogozatok megadása útján . . .

A szent korona összes tagjai, — az azt viselő királylyal egyetemben — teszik a szent korona egész testét — („totum corpus sacrae Regni Confonae“), — a magyar államot! A mint a szent korona tagjai — a szent korona jogán birtokolnak és fejtenek ki köztevékenységet,—úgy a királyra a nemesek, — a szent korona összes tagjai ruházzák át a koronázással a szent korona főhatalmát; a törvényhozási, országlási, bíraskodási, kiváltság-nemesség és birtokadományozási jogosítványokat . . . „E két dolog mintegy a viszonos átruházásnál és kölcsönösségnél fogva, annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól külön választani és elszakítani nem lehet, s egyik a másik nélkül nem történhetik. Mert a fejedelmet is csak nemesek választják és a nemeseket is csak a

¹⁾ ... Törvényhozás, bíraskodás, kormányzat . . .

fejedelem teszi azokká, s ékesíti nemesi méltósággal.“ (I. R. 3., 6. §.)

A szent korona teljes hatalma csak a „totum corpus“ jelenlétében, az országgyűlésen fejthető ki, szuverén államakarat, törvény csak ott jöhet létre. (W. Hk. II. 3. c. 3. §.) A magyar állami főhatalom tehát a „Hármaskönyv“ tanítása szerint alanyát az ország szent koronájában bírja, melynek viselője a király, s tagjai a nemeselv összesége. A szent korona tulajdonát tevő főhatalom külső, — tényleges — gyakorlója a király, — kivel ebben osztozik, a másik főtényező, a szent korona testének másik fele, a „nemesi“ nemzet.

A Werbőczytől vázolt szent korona államszervezetben — a főhatalom gyakorlása minden fázisában államjogi jelleget nyer, — minden ágában az alkotmányos megosztottság nyilvánul!

A feudalizmus virágkorában, a mikor a decentralizált hatalomkörök túltengése, s a teljes államjogi partikulárizmus — a közkötelékeket, — még a kisebb területi közönségekben is magánjogiakká változtatta át, a „Hármaskönyv“-ben megrajzolt magyar államiság — az egyetlen, valódi alkotmányos alakulat! Az állami létet és fennállást biztosító kötelék közkötelék, — nem a magánjogi, személyhez kötött hűbériség — s a nemzet szabad tagjait egymáshoz és az uralkodóhoz — a főhatalom tulajdonosával, a szent koronával szemben elfoglalt jogállásuk kapcsolta össze.

Az újító, a regeneráló tendencia valóban nyilvánvaló Werbőczy államjogi rendszerében: de ez az újítás csak a történeti jogok részrehajlatlan és szabatos föltárásában rejlik, — azok tagadóival és

megingatóival szemben. A nemzet lelkületének legmélyéből fakadtak e jogok, — a mit nemcsak a királyi megerősítés, hanem az alkalmazkodó nemzeti gyakorlat, a törvények ráhivatkozása is bizonyítanak . . .

Kitűzött célját, — a királyi és nemzeti jogok — mélyrehatóan megingatott egyensúlyának helyreállítását tartja mindvégig szem előtt; s további fejtegetéseinek során — a szent korona megosztott főhatalmának jogkövetkezményeit, — mindkét oldalon valóban a legszabatosabban viszi keresztül!

Ez, — a középkori. — az anyagiség elvéhez ragaszkodó jogásznál oly ritka tudatosság és kritikai mélység — mely az alkotmányos intézmények leírásának egész vonalán, egy mélyértelmű állampszichológiai eszmét — a szent koronában rejlő állami személyiséget — veszi központul, következő fejtegetéseinek szinte bölcséleti alapot és mélységet kölcsönöz.

III. RÉSZ.

A „Hármaskönyv“ állam jogának harmadik fejezete.

A „Hármaskönyv“ szent korona államszervezetének királyi hatalma.

A szent korona felségjogai — beléolvadván a hazai jogforrási alakulatok; kezeljük a magyar király, nemzeti részvét és megosztottsággal.

Werbőczy fölállítván az állam jogi tételt, hogy a főhatalom a szent korona tagjaival szemben — mint a rendelkezésre és parancsolásra jogosított szent korona jogi hatalma, mint a felségjogok összesége jelentkezik, — a deduktív módszerhez fordul. A felségjogok alanya ugyan az ország szent koronája; mivel azonban birtokosa a magyar király — a jogi személy nevében, a felségjogok gyakorlás a — a tagok összeségének, a nemzetnek részvételével őt illeti meg.

Természetes, hogy a szerves tárgyalás folyamán, a királyi hatalmkör jellemzése — a jogok és köteleességek nézőpontjából válik szükségessé . . .; s utánna a főhatalom másik faktora, a „nemesi“ nemzet kerül sorra.

A királyi hatalom Werbőczy „Hármaskönyvé“-ben, közhatalmi természetű, korlátolt („átruházott“) és keresztény jellegű.

A közhatalmi természet, a szent korona tanának szükségszerű folyománya. A hatalom a királyt államjogi alapon, a szent korona jogán illeti meg; s így a szent korona országainak egész területére, s a „nemesi“ nemzet összes tagjaira közvetlenül kiterjed. A korlátolt természet az átruházás tényével jár karöltve. A magyar királyság jogintézménye a nemzeti akarat szülötte, mely végökát nem önmagában — mint az Istentől származtatott patrimonialis hatalmak, — hanem a nemzetben bírja.

Fizikumról-fizikumra való jelképes megújítása e nagy elvnek a koronázás. A szent korona főhatalmát a király saját jogkörében. — nem magánhatalmi célok, — hanem az ország érdekében gyakorolja az alkotmányos törvények és szokások szellemében; bizonyos hatalmi körökben pedig a nemzeti strikt részvétel nyilvánul meg.

A korlátoltság a választás tényében (Hk. 3. 6. §.) is kidomborodik, — melyben a szent korona tagjainak, a nemzetnek a magyar állam feletti önrendelkezését szemlélhetjük. Az életbevágó kérdésekben ime — a jogok princípiumáé, — a nemzeté a döntő szó . . .

A magyar királyság keresztényies jellegét Werbőczy nemcsak azon tényre vezeti vissza, hogy „a magyarok a szent lélek kegyelmének ihletéből és szent királyuk közremunkálása által“ jutottak az igazság és a katolikus hit vallásához, — hogy a királyság a kereszténységet, s a kereszténység a

királyságot hozta létre; hanem a királyság dús apostoli főkegyúri jogaira is (Hk. I. R. 11. c).

A „Hármaskönyv“ jellemezte királyi hatalom, — természetének államjogi tételei, — ma is élő, megdönthetetlen igazságai alkotmányunknak. A társadalmi, műveltségi és jogi miliók óriási különbsége dacára, a „Hármaskönyv“ rendi királysága és származéka, a népképviselői alkotmány királysága az alapelveket, a szellemet tekintve — fedik egymást. Ebben a tényben, a nemzeti lét legmélyével összeforrott történeti alkotmány, a magyar államjogi jogfolytonosság fényes diadala rejlik!

A királyság, a „Hármaskönyv“-ben a szentkorona felségjogait részben a szent korona egész testének részvételével gyakorolja, — részben nemzeti ellenőrzéssel és mérsékelt részvétellel. Az első csoportba sorozzuk a II. R. 2., 3. és 5. címeiben ki-domborított törvényhozási felségjogokat, — konkrétan — a hazai legfőbb jogforrást, a törvényt.

Az utóbbi jogok, — melyeknek alkotmányos gyakorlása a törvényekben, szokásban és a nemzeti, országgyűlési befolyásban leli biztosítékát — a II. R. 3. és 5. címeiben a rendeletet, a II. R. 7., 8., 9., 10., 11., 12. címeiben a kiváltságot ölelik fel. Jellegre nézve, az utolsó hazai jogforrási alakulat, a statútum, (III. R. 2. c.) középhelyet foglal el — a királyi felségjogok és nemzeti jogosítványok között. A mennyiben a nemesi közönségek, a szentkorona „automatikusan“ előállott tagjai, eredeti („szent korona“) jogon gyakorolták, a tagsági jogosítvánnyal „felruházott“ városi közönségek ellenben királyi kiváltsággal nyerték el azt.

Ettől eltekintve, a második csoporthoz csatol-

hatjuk még az I. R. 9., 16., 20., a II. R. 3., 30., 56., 57., 77., a III. R. 11. és 25. címeiben lefektetett elveket, melyek a kegyelmezés, pertörlés, perújítás, s a legfőbb fellebbviteli fórum felségjogait tárgyazzák, s a királyt mint legfőbb bírát és az igazság forrása t tüntetik föl.

Minőségük ugyancsak a második kategóriába sorozza a Hk. II. R. 3. c. 3. §-ában futólag érintett végrehajtó, — rendelkezési — hatalmi felségjogokat.

Az I. R. 3., 4., 6., 10., 13. címei, a nemkülönben idetartozó, a „radix omnium possessionum“ elvéből folyó adományozási, nemesítési, a „szent korona tagjává avatás“ felségjogait tárgyazzák. Ha ideszámítjuk végre az I. R. 11. és 12. címeiben leírt, — a Werbőczy korában nagy fontossággal bírt főkegyúri jogokat, megismertük teljesen a „Hármas-könyv“ királyi hatalmát, mint minden állami hivatal és méltóság forrását.

A hatalmi jogosítványok „pendant“-jai a tiszteleti jogok; az I. R. 14., 16. és a II. R. 39. c. domborítják ki a szent korona viselőjének, a királynak sérthetetlenségét, büntetőjogi felelőtlenségét, — és hatalomkörének — amennyiben alkotmányosan gyakorolja — immunitását. A had és béke felségjogait, melyekben a követségek és a szövetségek joga is benne rejlik, Werbőczy nem tárgyalja.

I.

A törvényhozás; törvény.

A „Hármaskönyv“, a II. R. 2., 3., 4., 5. címeiben, dogmatikai alapon, szabatosan formulázza a törvényhozói hatalom megosztottságát király és nemzet között, s a hazai törvényalkotás belső és külső kellékeit. Mint említettük, alkotmányos ellentétére lelünk itt az általános római „lex“-nek.

A „totum corpus sacrae Regni Coronae“ — a király és a szent korona tagjainak jelenlétében alkotható csak törvény; a törvényhozó hatalom tényleges gyakorlásában teljes megosztottság nyilvánul meg.

A „Hármaskönyv“ a II. R. 4. c-ben írja körül a II. R. 3. cím „populus“-ának, a törvényhozás másik faktorának államjogi fogalmát . . . „e helyen, (t. i. a törvényalkotásban) a populus neve és elnevezése egyedül a főpap és báró urakat és egyéb mágnásokat s a többi nemeseket kell értened, de nem a nem nemeseket. Noha ez a kifejezés: „populus“, minden nemest és nem nemest egyaránt felölel, mindazáltal a nem nemesekről, (kiket a „plebs“ elnevezése alatt értünk) — a „törvényhozás tekintetében“ szó nincsen e részben, célunkhoz képest. Mert miként a nem a fajtól, úgy különbözik a plebs a populustól. Mert a „populus“ elnevezés magába öleli az összes nemeseket, úgy a mágnásokat, mint az alsóbbakat, a nem nemeseket is ide számítva; de a „plebs“ elnevezése alatt egyedül a nem nemeseket értjük.“

Az országnak nemes és nem nemes lakossága tehát Werbőczy szerint egy nemzet (populus), a melyben a nemesek, az összeségnek politikai jogokkal bíró osztálya, a „politikai“ nemzet, az egész nemzetet, tehát a „plebs“-et is képviselik az országgyűlésen. A nemesség tehát a „populus“ egyetemét képviseli, a „plebs“-nek nincs egyetemes állása . . .

Az országgyűlésen való személyes részvétel joga, — a szent korona egész testének szemléltetővé tétele a szuverén államakarat létrehozásakor, nemcsak jog, hanem súlyos kötelesség is volt, — különösen a köznemességre nézve. A képviseleti elv azonban, dacára a Zsigmond király idejében szabályozott megyei követküldésnek („electi nobiles“; Banderiale Regestrum 23., 24. cikkei.) — a mint a II. R. 3., 4. címeiből láthatjuk, nem ment át Werbőczy korában a köztudatba.

Werbőczy talán célzatosan járt el így; a kizárólagos nemzeti politikát valló köznemességben, — annak személyes megjelenési jogában, — döntő súlyt látott a törvényhozás mérlegére nehezíteni (hatvani országgyűlés!) a nyugathoz simuló, idegen szövetséget kereső egyházi és világi méltóságokkal, a birtokarisztokráciával szemben. Melynek — mint tágabb királyi tanácsnak, — helylyel-közszel kizárólagos szereplését illetőleg — az előző korokban sajnálatos nyomaira akadhatott.

Az „*ima eademque nobilitas*“ — elvét hirdető Werbőczy hatalmas tiltakozása ez, a nemzet zömének, a köznemességnek nevében — a rendi képviselet és tulajdonképeni rendi országgyűlés (1608. k. u. L. tcikk., — felső és alsó táblára osztás) hajnalán!

Az országgyűlés egybehívásának ¹⁾ jogát, helyének, idejének és tartalmának megállapítását a II. R. 3. címe nyomán, a monarchikus elv szerint a király²⁾ gyakorolta; hiszen a tulajdonképeni országgyűlések előállása, — a királyi tanács kibővítésének, illetőleg a királytól tartott székesfehérvári törvénynapokkal való összeolvadásának korára esik.

A „Hármaskönyv“ I. R. 14. c. 12. §-ában érdekes előfutóját találjuk az országgyűlési tagok mentelmi joga egy részének, az „inviolabilitás“-nak a hűtlenség vétkében esnek“ . . . azoknak megölői, a kik a király meghívására egybeült közönséges országgyűlésre jönnek-mennek.“ (1495. IV. 1715. LV. t.-c.)

A H. R. 3. cím a törvénykezdeményezést, a vető, s törvényszentesítést és a törvényki hirdetési jogokat tünteti föl, a királyi törvényhozási jogzatok gyanánt.

A törvénykezdeményezés azonban nem kizárólagos jog; nemcsak a királyt, hanem a törvényhozás másik faktorát, a „populus“-t is megilleti. A törvényalkotás ugyanis kétféle módon történhet (II. R. 3. c. 3. §.); vagy a király tesz előterjesztést és megkérdezi a politikailag jogozott népet, az országgyűlést a javaslat („propositio“) iránt; vagy közös megegyezéssel az országgyűlés, a „nép is elhatároz“ valamit, — határozatát a király elé terjeszti, s ha

¹⁾ Az 1418 végzemény pld. négy évig évenkinti, azután 3 évenkinti országgyűlést ír elő; az 1563. III. te, ugyancsak minden évre szabályozza.

²⁾ Mindamellettt eltérő jelenségekre is bukkanunk; király nem létében a nádor és az özvegy királyné is élt ezzel a joggal (1485. III. te., 1608. III. te.).

a király e végzéseket elfogadja és helybenhagyja, szentesíti, — törvényerőre emelkednek.

A törvényhozás két faktorának működését szabatosan körvonalozva, Werbőczy, a szabályalkotási jog Anjou-kori egyik főtényező jenek, a királyi tanácsnak alkotmányellenes szereplését lehetetlenítette; a szent korona tanába ütközött ugyanis, az Anjou-kori általános jellegű királyi dekrétum („decretum generale cura consilio praelatorum et baronum“) hozási módja. Werbőczy tétele következtében a királyi tanács, visszatért előző hivatásához, a törvényhozási feladatok és javaslatok irányításához, elkészítéséhez — mely utóbbira, az „en masse“ — rövid időre megjelent „populus“ zöme (köznemesség) természetesen nem vállalkozhatott. Werbőczy az 1525-iki tanácstörvényekkel ezen a téren is biztosította a köznemesség túlsúlyát . . .

A törvénykezdeményezés, — a királyi vagy országgyűlési propozíciók megtétele után — a határozathozatalnál, a Hk. III. R. 2. 8. §. tanúsága szerint az országgyűlésen — épúgy, mint előbb az egyházi és világi főurak gyülekezetében — a „nagyobb királyi tanácsban“, — a szavazatokat nem „olvasták“, hanem „mérlegelték“ . . . „az ilyen határozatokat pedig a nép többségével és józanabb részével kell hozni és megállapítani“ . . .

A „sanior pars“ — tehát — melyhez Werbőczy tanítása nyomán, a méltóságra és tudományra nézve előkelőbbek tartoztak, — lehetett helyelközzel. — mikor a szavazatok minőségét és nem mennyiségét nézték — a „maior pars“ is.

A. „Hármaskönyv“ törvényének alaki motívumai még a szentesítés és kihirdetés. A törvényszen-

tesítés és a vétójog, — mint kitűnő királyi jogosítványok — kiegészítik egymást. Valamely országgyűlési határozat csak akkor válik törvénynyé, — ha a király ünnepélyes formában kijelentett akaratával hozzájárul, — azaz: szentesíti. A vétójog lényege az, hogy a királyi hozzájárulást nélkülöző, meg nem nyert országgyűlési végzések törvényerőre nem emelkedhetnek . . . „mégis mindezeket nem a nép, hanem különösen a fejedelem statútumainak mondjuk azért, mert ha a fejedelem beleegyezése és megerősítése mindkét esetben azokhoz nem járul, eme rendeleteknek semmi ereje nem lesz.“ (II. R. 3. 5. §.)

Werbőczy e helyen finoman disztinvál a szentesítési és vétójogok állam jogi fogalmai között. — mert a szentesítési jog nem gyakorlása,¹⁾ még nem egyenlő a vétójog gyakorlásával!

Kitűnik a II. R. 3. c. szelleméből, hogy az országgyűlés működtetésére célzó (összehívás, törvénykezdeményezés) jogosítványokat, — a király a koronázás előtt is gyakorolhatta. De a törvényalaki érvényének legfontosabb kellékét, — a szentesítést — kizárólag a szent korona jogán, — koronás fővel teljesíthette.

A törvényki hirdetést, az érvénynyé válás utolsó mozzanatát, — inkább következményeiben — a II. R. 5. c. foglalja magában. A törvény közzététel módját, mint „honfitársai előtt ismerettest, tárgyalásai folyamán mellőzhetőnek vélte (III. R. 4., 7. §.). Werbőczy korában ugyanis az egységes dekrétumba foglalt, bevezető és befe-

¹⁾ Hosszabb ideig szentesítetlen törvényjavaslat!

jező záradékkal ellátott, a királytól megpecsételt s ünnepélyes privilégium alakjában kiadott végzemenyt, — az országgyűlésen való felolvasás után a megyéknek megküldték. Werbőczy maga is föl- említi, hogy a megpecsételés volt a lényeges elem műve sorsának ecsetelésekor előszavában ... „dempta dum taxat sigilla appensione“ . . .

A közkötelező erőt a kihirdetéstől számítja (5. §.) (1881. LVI tc. A A II. E, 5. címe tanítja, hogy a törvény közkötelező ereje kiterjed a szent korona egész területére és testére, — királyra és nemzetre egyaránt. A királyt illetőleg nem a szentesítési záradék formuláját. . . „nos eosdem inviolabiliter observare et per alios etiam observari facere promittimus“ (1514. decr. concl. 1. §.) hozza fel bizonyítékkul, — hanem az erkölcsi kötelező motívumot: „Pátere legem, quam tuleris ipse.“

A nemzetre kiterjeszti a kötelező erőt a 5. c. — a mint láttuk, — a kötelező alakiság elve lebeg lem joghatóságának alá van vetve“ . . .

Az idegenekre kiterjedő hatály időbeli feltételeit, — a mennyiben büntető törvény forog szőnyegen 3 hónapban, közönséges törvényt illetőleg egy hónapban állapítja meg . . . „mely idő reájuk nézve a statútumok kihirdetését pótolja . . .“ (5. c. 3. §.).

A hazai törvény vázolásának egész vonalán — amint láttuk, — a kötelező alakiság elve lebeg előtte . . . s még is éppen e kötelező hatály nézőpontjából egy helyen „tartalmi“ okok folytán, korlátolni látszik a törvény erejét ... A királytól és nemzettől egyetértőleg alkotott törvények kötelezők ugyan, „de mindig az isteni és természeti jog épségben tartásával“ („salvo semper, divino natura-

lique jure“); a városi, megyei és tartományi statutumokra vonatkozólag ... „a statútumok a melyek isteni és emberi jogot nem sértenek“ (III. R. 2. 1. §.)

Az általános tanok utolsó zavaró visszhangja ez (Pr. 6. c. 7. §. . . . „Az isteni törvényvel ellenkező törvénynek sem a nép megegyezéséből, sem huzamos szokásból ereje nincsen“ . . . Pr. 9. c. . . . „Vájjon az egyházi, természeti vagy isteni joggal ellenkező statútumnak van-e ereje?“) — mely a hazai törvényhozás nézőpontjából tarthatatlan. — mert az isteni és természeti jog fogalmának ropant ruganyosságánál fogva, a tételes törvények hatályát illuzoriussá tenné. Kétséges azonban, hogy a Pr. 9. cím a statútum alatt — a hazai törvény-speciest is érti-e? Érvénytelennek tekinti a törvényt, (Pr. 9. c.) ha az az egyházak állandó szabadságába ütközik, a lélek üdvére vonatkozik, ellenben a világi dolgokban a polgári statutumok derogálnak a kánonoknak.

A „Jus Naturale“ és a „Jus Divinum“ tekintében is állít fel korlátokat a világi törvényekre nézve, melyek azokat el nem törölhetik, csak megszoríthatják; pl. „ne ölj“ — „per moderamine inculpatae tutelae“ emberölés, vagy a „furtum manifestum“, a tetten kapott éjjeli tolvaj megölése.

A törvényhozási, törvényalkalmazási, s a legislatív-politikai nézőpontok felcserelésével találkozunk e fejtegetéseknél, — melyek tisztán elméleti jelentőségűek!

Werböcztől távol áll a hazai törvény kötelező erejét anyagi érvénytelenségi okokból az individuális véleményeknek kiszolgáltatni, hisz ettől

már csak egy lépés az anarchia. Annál is inkább nem tévé ezt, mert korának törvényhozása az egyházzal szemben éppen az ellenkező álláspontra helyezkedett, (1495: XXXI. te. a „kánoni kiváltság mellőzéséről“) s az áthághatatlan anyagi korlátozás ellenkezett a törvényhozás szuverenitásáról táplált véleményével is.

A megalkotott és életbeléptetett törvénynek a jogéletben való tényleges alkalmazásáról és a törvények egymásközi viszonyáról szól a II. R. 2. c.¹⁾ Előzőleg az alkotmányszerűen létrejött törvény hatályát mutatta be, most az életviszonyokban való tényleges alkalmazást vizsgálja, —' az időbeli korlátok nézőpontjából . . . Léván a törvény kötelező ereje minden jogforrásnál nagyobb. — e kötelező erőt csak másik, későbbi törvény szüntetheti meg.

Eme szabály alól Werbőczy u. e. címben két kivételt tesz; elismeri, hogy a törvényt, az ellenkező országos szokásjog, — melyben formátlanul a, szent korona egész testének akarata benne van, — s az elavulás is hatálytalaníthatja.

A törvények időbeli összeütközését — a „lex posterior“ elve szerint értelmezi, és a magyar törvényhozás történetéből vett példákkal magyarázza.

A „lex posterior“ következménye lehet megszüntető, részben megszüntető, hallgatással mellőzött, és megerősítő . . . Egyszersmind megjegyzi, hogy az eltörölt törvényeknél, mint a nádori köz-törvénysszékek,²⁾ három vásárra való kikiáltás³⁾. stb. ... a „lex posterior“ érvényének kezdete a

¹⁾ „Hányféleképen értjük a közönséges végzeményt.“

²⁾ 1471. V. 3 1478. VII., 1481. XIV. 1466. L., 1492. XXXV. t.-c.

³⁾ 1486. XVII., 1492. XXXVIII., 1556. XXXVII. t.-c.

döntő; hacsak a törvényhozó a visszaható erőt kifejezetten ki nem nyilvánítja, — a kötelező erő a jövőre szól. A régi törvény érvényekor megkezdett jogügyletnél „a régi módot kell megtartani.“ Ezen elv kidomborításánál teljesen a hazai jogélet talaján áll, sőt arra vonatkozó példákkal is élhetne (1486: LXX. tc.), mely eltörölve a rövid határidős perlekedést (breves evocationes), meghagyá érvényükben a már folyamatba tett idézéseket); a mire a törvények visszaható erejének gyakorlati bizonyításánál nem támaszkodhatott.

Ha az új törvény a régít részben helyben hagyja, részben eltörli, — a helyes értelmezés végett a szavak jelentéséhez utasít. . . „imitendum et incumbendum est formis verborum“ . . . ; a korábbi törvény végre erejét megtartja, ha a későbbiek hallgatással mellőzték, — hacsak az életviszonyok megváltozása folytán el nem avul, alkalmazhatlanná nem válik — vagy az országos szokás el nem törli. A törvények előtti föltétlen meghajlást s a valódi értelem szerint való magyarázást és alkalmazást követeli a II. R. 2. 10. §.

Werböczy ezen tételeinek mai érvénye nyilvánvaló. Az 1635: XVIII. te. e tanokra (II. R. 3. a). mint érvényes jogtételekre hivatkozik, s tőlük ihletve írja az 1791: XII. te. . . . „a törvények hozatalának, magyarázásának és megszüntetésének joga, a törvényesen megkoronázott király és az országgyűlésen egybesereglett karok és rendek közös joga lévén, az országgyűlésen kívül sem gyakorolható“ . . . ; a népképviselési alkotmány törvénye, az 1848. IV. t.-c. is visszatükrözi ezt. . .

II.

A rendelet.

A II. R. 3. 3. §., — a mint láttuk — a törvény alaki motívumait vázolja,“ hangsúlyozza, hogy a király önelhatározásából kötelező jogot nem alkothat. . . „Attamen princeps proprio motu et absolute . . . Constitutiones facere non potest: sed accersito, interrogatoque populo; si eis tales leges placeant, ane? . . .“ Werbőczy ezzel a meghatározással létrehozza a fogalmi különbséget törvény és rendelet között, mely koráig tisztázatlan volt; s egyszersmind érinti a királynak, a végrehajtó hatalom fejének rendelkezési jogait, s azok korlátait.

Míg a törvény a király és nemzet egyetértő akaratával jöhet csak létre, s szuverén államakarat, addig az országgyűlés („populus“) meghallgatása nélkül (a királyi tanács közreműködésével) kibocsátott szabályok nem törvények, hanem királyi rendeletek; melyek jogi korlátaikat a törvényekben találják.

A királyi rendeletek megváltoztatás a, a fejedelem egyoldalú akaratától függ; — a törvényeket azonban csak a szt. korona testének egyetértő akaratára másíthatja meg. A törvényhozó és végrehajtó hatalom végleges elválása, — a jogrendezést célzó különféle szabályok állam jogi disztingválásakor, — nálunk tehát Werbőczy idejében következik be.

A magyar törzsszervezeti alkotmányban a jogalkotás minden terét a szuverén nemzetgyűlés urallta, — s a vezér mint végrehajtó szerepelt. A

„Hármaskönyv“ I. R. 3. 6. §-ából kitűnik, — hogy a, község az uralkodás és országzás teljes hatalmát a királyra ruházta át. — s ettől kezdve a végrehajtó hatalomnak az államélet minden mezejére kiterjedő jogait a király gyakorolta. E hatalom tágabb és szűkebb körét. — mint Werbőczy törvény- és rendelet-hasonlata bizonyítja. — törvény határozza meg, — s ebből korlátolt és alkotmányos volta önként folyik; megvonja e rendelkezési jog korlátait a 3. §. . . . „Dotissimum super rebus juri divino et naturali praejudicantibus atque etiam vetustae libertati totius hungaricae gentis derogantibus“. . . ! Hasonló e jogtörténeti fejlődés Angliában: ahol III. Edvárd uralkodásakor (1327—77.1 a végrehajtó hatalom s a törvénykezés királyi jog. ellenben a törvényhozás a parlamenttel megosztottan jelentkezik.

Werbőczy nem foglalkozik a végrehajtó felségjog közegeivel (királyi tanács), s feladataival (pld. az állam magánjogi személyi életében) bővebben, sem a törvénytől és szükségrendelet. — korábban kevésbé tisztázódott fogalmait nem pendíti meg. Habár az I. R. 9. c. 4. §-ában némelyek (Virozsilj, a szükségrendeletre vélnek bukkani . . . ..a fejedelem „rendes“ hatalmával, a törvénytől eltérően senkit sem háboríthat . . .“

Werbőczy tételeit föiújítja a az 1791: XII. t.-c. —: kijelenti, hogy Magyarország és kapcsolt részei királyi pátensekkel és rendeletekkel nem kormányozhatók. Az 1848. III., 1868. XLIII. és az 1869. IV. t.-cikkek, csak a törvényeken alapuló rendeleteket sorozzák honi kútfőink közé.

III.

A kiváltság (privilegium.)

A II. R. 7., 8., 9., 10., 11., 12. címei tárgyalják a kiváltságot, — melynek adása tisztán királyi felségjog. A kiváltságot, legrégebb irott jogforrásunkat festő címek sokasága — már anticipálja nagy jelentőségét, melylyel a középkori partikularizmusban bírt. Hazánkban mindaddig, míg a szent korona államszervezete teljesen ki nem fejlődött, az egyesek jogállásának sokféleségét, az egyházak, kolostorok s a letelepedett idegenek kivételes jogállását, — a kiváltságok irták körül. A királyi hatalom növekedésével, a kiváltság a jogrendezés általános eszközévé válik (városok, szabad kerületek, szepesi szászok privilegiumai), olyannyira, hogy a „nemesi“ nemzet, mely szabadságait eredeti jogon (a szent korona jogán) bírta, egy kiváltságalakban kiadott törvényben, az aranybullában erősítette meg azokat. A kiváltság tehát nemcsak külön jogot adományozott, s így fedé a szabadság általános fogalmát, hanem az összes jogviszonyokra kiterjedő törvény is külalakjában jelent meg.

A szent korona tan kifejlődésével azonban, a birtok, nemesség s más különös jogadományozás — melyek eddig a privilegium korlátlan hatáskörébe tartoztak, — a szent korona jogán illetik meg a királyt.

Az államélet minden mezejére kiható privilegium — törvény hijján — új jogot is teremtett. A „szent korona“ rendszerében ellenben csak új jogalanyt díszíthet egy már fennálló joggal, s új jogot

csak az alkotmányos alakissággal létrejött törvény teremthet. Míg egyes egyházi és világi főurak privilégium alapján egyeseknek, úgy mint testületeknek (városok) szabadságát és kötelezettségeit megállapíthatták, addig a Werbőczy-jellemezte kiváltság — tisztán a „koronás“ királytól gyakorolható felségjog. A kiváltságadás Werbőczy jogrendszerében igazi „jus regiummá“ lesz, az infeudációval szerves kapcsolatban, mely „jus singulare“-t teremt, a „jus commune“-val szemben. Minden királyi adomány, egyszersmind privilégium, kizárólagos kezelő a király; de az anyagi és alaki kellékeket, a szt. korona egész teste, a szuverén államakarat *expou-nense* szabja meg.

A „Hármaskönyv“ államjogi vezérideájának, a szent korona tanának államában a kiváltság nem szűnik meg ugyan az egész jogélelet szervező és behálózó tényezővé lenni, — de az első helyet a kifejezett állam akarat, a törvény foglalja el.

A Hk. I. R. 7. címében a kiváltság fogalmát és fajait határozza meg. „Mintegy a többtől különvált, különszerű törvénynek — mondja, — mely csak egy vagy kevés embert illet meg, — majd a fejedelemtől engedett előjognak, és különös megtiszteltetésnek“, — mely utóbbi meghatározásból kiesik a „privilégium onerosum“ fogalma. A kiváltság általános vagy örökös — mely közönséget, káptalant, várost s konventet illet meg, s különös, mely csupán pozitív személyre szólván, a jogalanynyal együtt enyészik el, hacsak háramolhatásáról kifejezett gondoskodás nem történt.¹⁾

¹⁾ 1649. XLV. „Coniirmationes obsoletorum privilegiorum nullius sint vigoris.“ 1622. XVII.

A 8. cini a törvény (decretum) és a kiváltság viszonyával foglalkozik. Werböczy föltétlen derogáló erőt ad a törvénynek, . . . „mely minden és mindenki kiváltságát eltörli és megerőtleníti,“ — ha ezen szándéka kifejezetten megnyilvánul.

A honi törvénydjiozásból két példát hoz fel; Visegrád törvénykezési kiváltságának^{r)} és a szabad kir. városok kilencedmentességének megszüntetését; az utóbbi bizonyíték helytelen, mert a kilencedmentesség törvényesen alapult (1351. VI.), s Ulászló az 1492. XLVII. és 1514. XXIII. t.-cikkeken megerősíti azt.

A kifejezetten el nem törölt kiváltság ellenben megtartja erejét. (8. 1. §.)²⁾

Érdekesen festi a kiváltság törvényes tényálladékát a 9. és 11. címekben, bebonyítván egyszerűsrimind, hogy teljes tudatában van a szent korona tanából folyó tétéinek, hogy a törvény bármely létező és szerzett jogot megdönthet.³⁾

Alaki kelléke a kiváltságnak, a hiteles pecsét ráfüggesztése (13. c. 1. §.). . .⁴⁾

Törvényes alappal bír a kiváltság, a mikor oly tulajdoni fogalomkörre vonatkozik, mely a fejedelem kizárólagos rendelkezése alá tartozik („privilegium ex mera principis auctoritate procedit“ 9. c. 1. §.); a birtokjog, szabad vásár, sokadalom, vám

1) 1492. C. II. „Visegradiensis civitatis libertás super quocumque excessu aboletur.“ 1498. XXXIX. „Libertás abrogatur Visegradiensis civitatis.“

2) 1622. XVII., 1649. XLV. t.-c.

3) „Litterae et privilegia apud comitem Echiom existentia, iis, ad quos spectant, restituantur.“

4) A többi alakiség, a „stylo recepto“, a királyi kancellária útján való adás, s az egy év alatt való kihirdetés, — mint az adományoknál általában, — inkább a későbbi fejlődés folyamán domborodik ki.

és révadományozást érinti ez, melyeknél a törvényekbe való ütközés a „priori“ ki van zárva:

Ez a törvényes privilégium föltétlen érvényű, hacsak az anyagi kellékkel is bír, azaz mások szerzett jogait meg nem sérti, — mely a záradékában bennlevő és beírni evőnek tekintett „salvo jure alieno“ megszorításból következik. Werbőczy nem említi e helyen a társadalmi javak, címek, rangok adományozását; természetes ugyanis, hogy a mennyiben az adományozó fejedelemnek birtokába vannak, — privilégiumba adásuk korlátlan.

A 11. címben ellenben a törvényes alapot nélkülöző kiváltsággal ismertet meg, — mely nem származik a fejedelem kizárólagos hatalmából; s minthogy így mások jogkörébe vág, sérti a közönséges jogot és általános törvényt, mely érvényteleníti . . . „huiusmodi privilégium non valet“ ¹⁾ . . . A nyolcados törvényszékek levélatiratainak törvényben kimondott érvénytelenségét pld. a privilégium e rontó záradéka „non obstante lege, vel decreto regni nostri, huiusmodi transumpto volumus fidem adhiberi etc.“ ... el nem törli (11. 1. §.) A törvényes privilégium anyagi kellékét, a „salvo jure alieno“ — záradék értelmét részletezi a II. R. 10. cím; két jogalany u. a. privilégiumának időbeli összeütközésekor a régi az érvényes; ha helyre nézve összeférhetlenek, (vám, rév jog, vásár) a korábbi privilégium fennmaradását biztosítani kell.

A 12 cím végre körülményesen tárgyalja — a kiváltság megszűnését.

¹⁾ 1471. XII., XXXI. t.-c. „Nec etiam tales litterae nostrae, si quae contra leges, et antiquam consuetudinem regni nostrae emanatae essent, vires habeant.“

A kiváltság megszűnik az azzal való visszaélés esetén; pld. a „*jus gladii*“, ha a kiváltságos a bűnöst nem bünteti (analógia III. R. 32. c-ben). Elerőtlenedik a nem foganatosítás esetén; a birtokbaiktatásnak pld. egy éven belül kell történnie.

Elvész harmadszor a hűtlenség vétke miatt, mely a jogalanyiség megsemmisítését vonta maga után. A következő két érvénytelenségi ok, a „más jogainak tetemes sérelme“ és a nyilvánvalóan erőtlen kiváltság ellen hozott királyi vagy nagybírói ítélet — helytelen. A privilegium ereje itt már „*a pri-orp*“ elveszett; az előbbi esetben, a „*salvo jure alieno*“ záradék miatt részlegesen; az utóbbiban — a más okból „már“ beállott érvénytelenséget az Ítélet csak deklarálhatja.¹⁾

A kifejezett vagy hallgatóságos lemondás, az előbbit eltörlő utóbbi — s a királyi visszavonás semmisítő okait felemlítve, — Werbőczy bevégzi a kiváltságnak, mint hazai jogforrásnak és királyi felségjognak ecsetelését.²⁾

Werbőczynek megjegyzése, — a II. R. 6. címében — mely a privilegiális jog összességének a hazai szokásba való föl vételére céloz, hihetőleg nem a közönséges tárgyi jog körében adott jogosítványokra vonatkozik, — hanem egyeseknek a királyi hatalomkör némely jogaival való felruházására; melyeket, — a szent korona államrendszere előtt — csak

¹⁾ Általános elv lévén — már a római jogban — a birói Ítélet *declarativ*, s nem *jogszülő constitutiv* hatása; („*per sententiam non debet constitui, sed quod est, declarari*“) — kivéve a határigazítási, s az osztály pert.

²⁾ A II. R. 14. a királyok még érvényben levő kiváltságait sorolja fel, nagy részletességgel.

a mellőzött nemzet hallgatólagos beleegyezése emelhetett érvényre.

Werbőczy tana különben kizárja a királyi hatalomkör ily önkényű szétforgácsolását.

A kiváltság, — különösen a rendi alkotmány letűnte óta jelentőségében csökkent; olyannyira, hogy eg}^es állam jogászaink szerint, a királyi rendelkezési hatalom, helyettesíti a privilegialis felségjogot. A „Hármaskönyv“-től felsorolt anyagi és alaki kellékek ma is találók; — noha az alakiakhoz a rendi alkotmány idején a szokásos szövegezés („*stylo modoque recepto*“) s a kancellártól a meghatározott formában („*solemnitates lege praescriptae*“) való kibocsátás, s napjainkban a felség személye körüli miniszter ellenjegyzése járult. A nagyobb királyi pecsét ráfüggesztése. már Werbőczy korában szokásos volt (13. c. . . .)

IV.

A statútum; helyhatósági jog.

A királyi privilégiumok szabályozta legfontosabb jogintézmények között találjuk a statutárius jogokat; s habár ily módon, — a nemesi közösségeket kivéve — kiindulási pontjukat a szent korona privilegialis felségjogából vették, — a fejlődés folyamán eminens nemzeti jogokként jelentkeznek. A III. R. 2. c. foglalja össze a statútumot, — az utolsó, hazai irott jogforrást.

A nemesi közösségek, a vármegyék és a nemesi kerületek, eredeti jogon, a szent korona jogán

birták, — a királyi megerősítés utólag járult hozzá; Dalmát, Horvátország és Szlavónia, a nem nemes közönségek, szabad királyi városok és szabad kerületek ellenben királyi kiváltság útján jutottak a statarius jog államjogi kritériumához, az önálló joghatósághoz.

Werbőczy ugyanis megalkotva a jogforrási tényálladékot „ . . . egy nép, s egy közönség sem alkothat statútumot, a melynek nincsen saját joghatósága, hanem másnak uralma alatt áll“ ... kimutatja, hogy a nemesi statarius jog későbbi privilegiális megerősítése, — a királyi jog indokolatlan exkurziója volt, más szerzett, — a szent korona tagsági jogán birt jogosítványok mezejére.

A másik csoportban ellenben a királyi kiváltság e jogrendező tevékenysége önállóan érvényesülhetett.

Werbőczy e finom államjogi disztinkciója elsőrangú fontosságú tételt rejt magában; a szent korona államszervezetében minden hatalom és joghatóság állami eredetű,¹⁾ s kiindulását, a „szent koronából“, az összhatalom gyökeréből veszi.

A nemesi közönségek statarius joga, a szent korona tagjai részére delegált jog, mely az államhatalom megosztottságában és átruházottságában

¹⁾ Találó — éppen a helyhatóságok államjogi — még ma is bizonyos tekintetben problematikus, tisztázatlan helyzetére Kmety megjegyzése . . . „A község felelősséget, hatóságot, egész ügykörében mint az állami közhatalom részese gyakorol. A modern állami felfogással meg nem fér az, mely a községi („közönségi“) autonóm hatóságban egy, az Állam kormányától forrása és lényege szerint különböző hatalmat lát vagy ilyet supponál azért, hogy arra mint remediumra hivatkozassak, a községi önállóság ellen törő közigazgatási centralisatio ellen.“ (Magy. Közigazg. jog. III. kiadás.)

gyökerezik, — s így „szemben“ más területi közönségek tisztán privilegialis eredetű joghatóságával. — mint eredeti¹⁾ jog jelentkezik.

A szent koronataragok eme jogának nyomait már az egyes helyi szokásokban föltaláljuk, — míg a második csoport jogalkotó tevékenysége — a kiindulási alapot és időpontot a privilegiumban bírja. A szászok helyhatósági jogfejlődésének kezdőpontja tehát az 1224-ki „Diploma Andreámmá,“ a szepesi szászoké az 1271. kiváltságlevél; Szlavóniáé az 1273-ban engedélyezett első statútum, a horvátoké az 1288-ki ó-horvát vinodoli statútum.

A „Hármaskönyv“ (III. R. 2.) — ezek után a statutumalkotási jog tárgyi terjedelmét abban állapítja meg . . . „hogy azok az isteni és emberi jogot ne sértsék, jogsértést és az üdvösséggel ellenkezőt ne tartalmazzanak, s mások jogainak ártalmára ne legyenek.“ Ezen jobbra tartalmi kellékek utolsója, („salvo jure alieno“) — rávall a privilegialis eredetre. A törvény föltétlen derogál a statútumnak ... „az ország közönséges végzeményével és a királyi kúria szokásával nem ellenkezhetnek“ . . . (III. 2., 5.§.); ez a jog—következménye e célzásnak, melyet úgy a vármegyei, mint a városi, dalmát.

¹⁾ Az „eredeti“ jelző nemesi helyhatóságaink sajátos, — az államig kormányi befolyástól intakt automatikus előállítására vonatkozik, — bár ez előállásból folyó eminens jogokat a későbbi szervező államhatalom, — csak a közvetlen szt. korona tagságra, mint jogalapra hivatkozással ismeri el. S éppen ez „állami“ „elismerés“ szükségessége, nemkülönben „más“ területi közönségek delegálása szent korona tagokká és államjogi személyiségekké az erős, szervező és beavatkozó államiság fokozatos felléptével kihat e „szerzett“ és „eredeti“ jogok egész terére; s természetes, hogy a teljes szent korona közhatalom majd a jogegyenlőség előállásakor — s az utóbbi nivelláló hatása alatt, — az összes helyhatósági jogok mint decentralizáló államjogok jelentkeznek!

horvát, szlavon és erdélyi statútumok tárgyalásánál hangsúlyoz ... A tartományi különállással bírók statútumaira tett vonatkozás azonban az 1868: XXX. te.-ben részben hatályát veszítette; Erdélyt illetőleg az 1571-ben létrejött új államjogi helyzet kiterjesztette, az 1848: VII. és 1868:XLIII. tc.-ek megszorították.

Úgyszintén megmásult a szabály alkotási jog másik, — tárgyi — korláta, hogy a birtokjog tekintetében a központi királyi bíróságoknál kifejezett gyakorlattal és szokással ne ellenkezzenek; e tartalmi korlát a vármegyéknél bizonyára a királyi törvényszékek összes — nemcsak birtokjogi — gyakorlatára szólt. Ellenben bizonyos, hogy a megyék statutarius joga a XVI. században a jogélet minden ágára kiterjedt, nemcsak a Werbőczytól felsorolt mezőrendészeti ügyekre.

A szabad királyi városok helyhatósági jogának tartalmi korlátairól — nevezetesen a királyi kiváltóságokkal szabályozott u. n. anyajogokról¹⁾ (budai), melyeket minden városi jog átvett, nem emlékezik meg, természetes lévén itt, az autonómia körére való szorítkozás.²⁾

A statútum döntő alaki kelléke, — Werbőczy szerint — a királyi megerősítés.

Ezt a tételt kiterjeszti a mai Horvát-Szlavónországokra, s Erdélyre is, mely előbbieik jogalkotása mai állam jogunk nyomán is megkívánja a magyar király hozzájárulását és szentesítését. Noha a cím szelleméből következik, a megyékre nézve nem tesz

1) Endlicher: „Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana.“

2) A kereskedők, kalmárok, szabók, szücsök, tímSrok céheikben hozott statútumai. (III. R. 2.).

kifejezett említést a királyi jóváhagyás szükségességéről.

Bármilyen okból is történt e „latitude“ — forrása lett, a Habsburgok korában nagy fontosságra emelkedett megyei statútum „confirmatio“-ja körül ingadozó gyakorlatnak.

Az 1635: XVIII¹⁾ t.-c. mégis a „Hármas-könyv“-re hivatkozva követeli meg a királyi jóváhagyást . . . Frank ellenben pld. csak nagyobb dolgokra nézve (igazságszolgáltatás, peres eljárás) kivonja meg azt.

A 8. §. végre a statútumhozás általános szabályait állítja fel. . . „az ilyen statútumokat pedig a nép többségével és józanabb részével. . . cum majori et saniori parte . . . hozzák“ — melyek, mint fönnebb jeleztük, fedik a törvényhozatal módját.

A statutárius, mai nevén szabályrendeleti jog, inkább közigazgatás jogi jelentőségű, s az 1886: XXI., XXII. te. értelmében a törvényhatóságok és községek élnek vele területükre és tagjaikra nézve, s gyakorlása nemcsak jog — hanem kötelesség is.

Annyiban a jelen válfaj is visszatükrözi Werbőczy tanításait, — a mennyiben törvénynyel és kormányrendelettel össze nem ütközhetnek; — az alaki érvényhez szükséges jóváhagyást, a miniszteri, illetőleg törvényhatósági megerősítés váltotta fel.

A kiváltságnak és statútumnak — a „Hármas-könyv“ e két kitűnő jogemporiumának kútfői jelentősége hanyatlott tehát. Összefüggésben van ez a

¹⁾ . . . „Conclusum est; ne eiusmodi leges, articuli et statuta, quae contra Trip. Decreti part. 2. tit. 3. et part. 3. tit. 2. emanatae fuissent, ullius censeantur esse firmitatis; sed ipso facto, quod consensu et confirmatione regia sint destituta, vanae habeantur.“

jelenség a centralisztikusabb jogrendezéssel, mely a törvény e nemű tevékenységét az államélet minden mozzanataira kiterjészté.

Werbőczy, — amint láttuk — a kiváltság és helyhatósági jogot leírva, a király két kiváló felségjogát is bemutatta egyúttal.

V.

Az igazságügyi felségjogok.

A „Hármaskönyv“ II. R. 3. címében a rendelkezési jogozatokkal kapcsolatosan emlékezik meg Werbőczy a birói hatalom átruházásáról is . . . „minden bíraskodásnak hatalmát és jogát. . . az ország szent koronájának joghatóságára és következképpen a mi törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra ruházták.“ A birói hatalom forrása tehát a szent korona, s alakilag birtokosa és gyakorlója a magyar király . . .

Az ősi államszervezet nemzetgyűlésének birói felségjogát, — melyet a gylas és karchas gyakorolt, s felebbviteli fóruma a nemzetgyűlés volt ... a királyság létrejöttével Werbőczy szerint a királyra ruházzák a szent korona jogán.

A nép vagy nemzetbéke királyi békévé változik, s a király nemcsak a birói hatalom kútfeje, hanem a legfőbb bíró is. A legfőbb birói hatalommal karöltve jár a személyes bíraskodás; a királyi tekintély érdekében és a pszichikai és fizikai akadályok miatt a törvénykezési hatalom tényleges gyakorlását, a király nevében és képviselőjében ítélező ná-

dórra, tárnokmesterre, királyi személyökre ruházzák, kik eleinte „a királyi, majd saját kúriájukban bírászkodtak“ (Hk. id. v. perjogi fejtegetései).

A személyes bírászkodási jog, melyet tényleg csak az 1791: LVI. t.-c. szüntet meg, hovatovább formai természetű ítéletmegerősítési joggá fejlődik, melyből a későbbi felebbviteli jog áll elő; s a végén „in ultima analysi“, — átvitt értelemben — egy alkormánybiztosítótkban domborodik ki, hogy „senkit illetékes bírájától elvonni nem lehet.“ Werbőczy fejtegetéseiből kitűnik, hogy korában az igazságszolgáltatásnak önálló közegei és szervei nincsenek, hanem központban és vidéken egyaránt a kormányzattal vagylagosan kezelték. A központi kormányzat főméltóságai — a királyi kúria bírái, a kormányzati állami főorganum, fejletlenül, mint az igazságszolgáltatás és közigazgatás konglomerátuma jelentkeznek, — s a „Hármaskönyv“-ben még a törvénykezés ¹⁾ áll előtérben! A szent korona tanának állam jogi következményeit a nemzet az Anjou-kortól kezdve vonja le, a mikor az államélet minden fázisában az alkotmányos megosztottság jelentkezik, s a nemzeti befolyás a kormányzási illetve törvénykezési felségjogokra is kiterjed. A megyei választott bírák, a tanácstörvények, a nádor országgyűlési felelősségre vonhatása mindmegannyi fokozatai e fejlődésnek. Werbőczy kevéssé érinti ezt a fejlődést; nem vázolja világosan sem a királyi, — sem a szent korona tagsági jogozatán nyugvó vármegyei, városi és földesúri, s a kivételes jellegű (ku-

¹⁾ Bizonyossága ennek, a méltóságok (nádortól—főispánig) hivatali esküje, melyben mint bírói esküben, az igazság részrehajlatlan kiszolgáltatását ígérik. 1436. I., 1486. LXXIII., 1492. XXXIII. stb.

nok, szászok, székelyek) bírói rendszereket — csak egyes célzásokban.

S ha a decentralizált bírói jogozatok festése hiányos is, annál kimerítőbb a felsorolása azon „igazságügyi felségjogoknak“, melyek a „Hármas-könyv“ korában a királyt személyileg megillették.

A kegyelmezés, pertörlés, perújítás, s a legfőbb felébbviteli fórum felségjogaival ismertet meg.

A kegyelmezés és pertörlés jogait, — melyek a király személyes bíraskodásának maradványai, s a királyt, az igazság forrását mindenkor megillették ... az I. R. 16. 20., a II. R. 56., 57. címei tartalmazzák. A kegyelemadás és a jószágok visszabocsátása a fejedelem hatalmában áll.¹⁾ . . (20. c. 2. §.), s a bíróság kiszabta büntetést a király elengedheti vagy enyhítheti.

A király eme jogainak korlátait. Werbőczy szigorúan körülhatárolja,—nehogy illuzoriussá váljék az igazságszolgáltatás működése. A kegyelmezés és pertörlés jogát a büntetőperек körére szorítja, sőt e téren is ismer kivételeket; ... II. R. 30. 7. §.....,a hamis esküvők „ludasok“ „mindenkori“ megbüntetéséről“ és a III. R. 25. c. az 1514. XXXVI. t.-c.-re hivatkozva — „a jobbágyok örök szolgáltságáról“ . . . mely esetekben a királyi kegyelemjog szünetel. Miután a pertörlés („abolitio“) felségjoga, tisztán az állami büntetőhatalom nézőpontjából gyakorolható, a bűncselekmények magánjogi következményeinek a királyi kegyelem nem derogál (I. R. 16.. II. R. 56., 57. c.) (1878. V. 1).

Az ítélelhozatalt a büntetőperben a perszűntető

¹⁾ .... „in potestate principis transistit gratiae collatio . . .“ 1405. V., 1715. XLVIII., 1791. LVL, 1848. 111.

királyi parancs megakaszthatja ugyan, de a magánjogi követeléseket el nem törli; a király, kegyelmezési jogát pld. az 1290: XXXIII.¹⁾ és az 1298'. dekrétumok LIV. c.-e nyomán csak akkor érvényesíthette, — ha az elítélt ellenfelét előbb kielégítette. A „Hármaskönyv“ II. R. 57. címe is kidomborítja ezt. . . mikor a királyi „kegyelemlevelek“ hatályát az „ország szokása szerint egy évi határidőhöz köti“, mely alatt az egyezkedésnek meg kell törtennie.

A perújítás felségjogát tárgyalják a II. R. 77. 1. §....„az ilyen perújítási kegyelmet fejedelmünk szokta, az ő uralkodói tiszténél fogva, bárki részére adni és engedni...“ — a nemesekre ²⁾ és a III. R. 11. c, a szabad királyi károsokra nézve.

A királyhoz, mint az igazság kútforrásához való felelősség rendszere, a városokban fejlődött ki.

Werböczy perjogi fejtegetéseinek tanúsága szerint, — a megyéknél pótolta ezt, a per áttételére („transmissio causae“) vonatkozó kérdésnek jogorvoslattá való fejlődése; a nemes, a megyei bíróság illetéktelenségét hozva fel okul, a királyhoz fordult, ki birói parancscsal („mandatum judicarium“) áttette az ügyet, a királyi vagy nagybíró kúriába.

E fellebbezési gyakorlat különben az I. R. 9. c. 4. §-ából következett, mely szerint „a nemesek köz-

¹⁾ „ . . . si quis Nobiles, aut alii documenta intulerint, si ex clame:tia Regia personis eorum parcere oporteat, vei debeamus; querulanti:bus tamen justitiam omnimodo faciem . . .“ Kovachich: „Mon. Vet. legis.“ 26. l.

²⁾ II. R. 75. 2. §. korlátozza a perújítás jogát ... „a hűtlenség vétkében és bűnében elmarasztaltnak a királyi felség sem szabad menedéklevelet, sem perújítást nem adhat . . .“

vétlen a fejedelem törvénykezési hatalma alatt állandak és senki törvény útján kívül személyében és vagyonában nem háborítható“ . . . (1222. aranybulla 17. 1869. IV. 20. §_____, „Senkit illetékes bíróságától elvonni nem szabad.“)

A hűtlenségi perekben ellenben a „Hármaskönyv“ — a régi fejevári törvénynapok mintájára, — az országgyűlés ítélkezését (1492.XIII., 1495.III. t.-c. Werbőczy—Szobi hűtlenségi pere) emeli ki. Ebben nemcsak a megosztottság megnyilvánulása szemlélhető, — hanem azon hit is, hogy a szent korona tagság elvesztése felől rendszerint csak a szent korona egész teste intézkedhet érvényesen!

A rögtönítelő bíróság, bíróküldés stb. felségjogait a „Hármaskönyv“ nem említi; mindamellett a szent korona e jogai, ma is érvényesülnek az igazságügyi felségjog terén. (1869. IV.) A bírói felségjog nemcsak abban nyilvánul, hogy a bírakat a király miniszteri ellenjegyzéssel kinevezi, hanem — miként Werbőczy „Hármaskönyv“-ében egyes ügyek hozzá felelbevezhetők, s az ítélkezés nevében és tekintélyére hivatkozva történik. A kegyelmezési pertörlési jogozatok korlátozását ugyancsak megtaláljuk az 1848. III., 1870. XVIII. t.-c.-ben, az elítélt minisztereket és az állami számvevőszék elnökét illetőleg az amnesztia esetére szorítva; a magánjogi oldalt az 1878. V. t.-c. tünteti föl. A természetes fejlődés során, a „Hármaskönyv“ bírói hatalma ellenben elősegítve a Montesquieu-féle elmlettől is, nem mint a végrehajtó hatalom egyik ága, hanem abból kiváltan — önálló hatalmi főorganumként jelentkezik (1791. XII., 1869. IV., 1871. XXXI. t.-c).

A „Hármaskönyv“ királyi hatalomkörét eddig, a törvényhozói, végrehajtói, privilegiális és bírói felségjogokkal felékesítve találtuk — a szent korona jogrendszere keretében.

Szinte természetes államjogi folyamánynak tűnnek fel az I. R. 3., 5., 6., 10., 13., a II. R. 3. címeinek fontos kijelentései, — melyek az említett jogozatokhoz, „tényleges“ gyakorlásuk valódi alapját és eszközét csatolják; — középkoriasan, — a szent korona jogán érvényesíthető, — birtok — nemesség, hivataladományozás felségjogait.

VI.

A „Hármaskönyv“ királyi adományrendszere.

A szent korona államszervezetében — Werbőczy jellemzése nyomán, — az országterület főtulajdonosa a szent korona, — kezelője, élvezője az adomány és szállományi jogon a magyar király. A „Hármaskönyv“ államjogában a birtokadományozási jog már a szent koronában gyökeredzik, s így benne, mint közös gyökben a magyar szabadbirtok két különböző jogalapja, a nép és királyi jog összeforr. Megtestesül ez a „jus regium“-ban, a szent korona azon hatóságában, mely az ország egész területét birtokolja.

Ha tekintjük azt, hogy nemcsak a középkor gazdasági élete nyugodott a földbirtokon, hanem a politikai jogosítványok, nemzeti közszabadságok is ahhoz tapadtak — méltán állíthatjuk, hogy a „*radix omnium possessionum*“ elvét gyakorlatilag

megvalósító királyi adományrendszer, — a szent korona államában, annak királyi hatalmában döntő súlylyal bír.

Ha a szent korona tana e királyi hatalom alapja, eszmei háttere, úgy a szent koronából folyó adományjog, a tényleges, „de facto“ gyakorlás hatalmas eszköze!

Fényes bizonyítékok az L R. 134. címei, melyek a 3., 4., 6., 10., 13. címekben föltárt adományrendszer magánjogi következményeivel foglalkoznak.

Természetes, hogy az államjogi származékok még szorosabb érintkezésben állanak vele; olyannyira, hogy nemcsak az I. R. 11. címében rajzolt főkegyúri jog állam jogi motívumainak egy részét öleli fel, hanem az I. R. 2., 3., 5., 6., 7., 8., 9., 12., 57., 94. s a II. R.3.,4.,64. címeiben leírt nemesi nemzetnek, a szent korona másik faktorának államjogi bázisát is teszi. Nemcsak a nemesség, hivataladományozási és a főkegyúri felségjogok vezethetők tehát vissza a szt. korona tanának új birtokrendjére, — hanem a „Hármaskönyv“ hátralévő államjogi fejtegetései, a speciális magyar rendi-szervezet — mely tagozottsága dacára állam jogilag egyenlő, — át-meg átjárják az adományrendszer következményeitől.

A főpapok és főurak, a köznemesség és szabad királyi városok rendi alakulatain kívül, a széke-lyekre, szászokra, jászokra, kunokra, horvátokra, dalmátokra — sőt a szent korona testén teljesen kívül eső jobbágyokra is kiterjed állításunk érvénye.

A főpapi méltóságnál a tulajdonképeni főkegyúri, jog az alaki, a birtokadományozási felség-

jog az anyagi elemet teszi! Az adományrendszer összekötő kapcsa révén — következményei, a „Hármaskönyv“ államjogának utolsó fejezete, — a szent korona államának rendisége, — egy synonym, ugyanazon vezérmotívumtól szaturált tömböt tesz ki!

Olyannyira túlteng íme e részben a királyi adomány, mint „a szent korona tagjává avatás esz-köze“ (alaki megnyilatkozás a privilégiumban!) — hogy előleges jellemzése nélkül, Werbőczy hátralevő fejtegetéseit meg sem érthetnők.

A „királyi adományokról és nemeikről“ szóló I. R. 13. címéből kitetszik, hogy Werbőczy korában a szállás és adománybirtokok közötti különbség már elmosódott, minden szabad nemesi birtok adománybirtokká változott, s az ország területének adományba adása („infeudatio“) államjogi alapon, a szent korona jogán végbement.

Ha Werbőczy nem disztíngvál e tekintetben, annak oka az, hogy a szent korona korabeli birtokrendje már az Anjouk alatt létrejött, — s a korábbi kettős birtokrendszer két alapelvét, az ősiségét, mely a nemzetség, s a szent korona elvét, mely a közhatalom iránti megkötöttséget juttatta kifejezésre, — egybeforrasztotta.

A régi kettős birtokrend helyébe egységes birtokrend lépett tehát, a melyben minden szabad birtoknak közös forrása a szent korona.

Szembetűnő anakronizmussá válik így az I. és II. R. 3. címeinek kijelentése, mely a koronának, a szent korona jogán gyakorolt adományozási fel-ségjogát, — Szt. István idejére anticipálja. A szent korona főtulajdonjoga ugyanis szerves államjogi

alakulat, — s Szt. István államában, a királyság rendelkezési jogában csak némi nyomaira akadunk.

A királyság előállításával tudniillik az ország területének főtulajdonjoga, a nemzetgyűlésről a királyra száll át, s ezzel együtt a nemzetségektől, „meg nem szállott“ területek feletti rendelkezés is . . . A király ezen birtokokból adományoz egyeseknek — királyi jogon — s előáll az adománybirtok, szemben a nemzetségi szállások („descensus“) feldarabolásából eredő szállásbirtokkal; melynek jogalapja az ősfoglalás, („prima occupatio“) vagyis az országnak a népjog szerinti birtokbavétele.

Az ősiségi elv, mely a szállásbirtoknak a nemzetség irányában való megkötöttségét, és így elidegenítheti enségét jelenté, kemény harcot vív — az adománybirtoknál jelentkező ági örökléssel; utóbbi a birtok mielőbbi háramlását és a királyi jog újbóli érvényesülését biztosította.

Az aranybulla IV., az 1267. IX. és 1290. XXVI t.-c.-kek a nemzetiségi elv túltengését jelentik a királyi joggal szemben, — de az öröklés különbségeinek megszűnése már synonymmá teszi a két birtokfajt.

A királyi jog csak a végrendekezés nélküli elhalás eseteiben érvényesülhet,¹⁾ mit a „Hármaskönyv“ I. R. 64. c. 2. §. is bizonyít. — s ezzel egyszerűsrimind kijavítj a> az előbbi tévedést... „a szent

¹⁾ Szabad rendelkezési jog, a leánynegyed kivételével, természetesen csak a „primus donatorius“-nak, kinél a vagyon még szerzettnak tekintendő ugyan, de rendelkezés híjján ősire változik át. Rendelkezés esetén, — melyben befoglalva a leányágra való kiterjesztés joga is — korlát az adománylevél záradékában foglaltak kihalta, a mikor beáll a feltétlen háramlás, a „devolutio“.

koronát illető háramlási jog Lajos király uralkodása idejétől fogva kezdődött... s az ország összes báró urai, mágnásai, nemeseinek . . . birtokjogaira nézve (a kik magvaszakadtan haltak el) mindig ugyanazon ereje van, mint a törvényes örökösödésnek . . . 2. §. . . . e fejedelem előtt minden nemes . . . még ha örökösei nem voltak is . . . birtok jogai felett, királyi jóváhagyás nélkül szabadon rendelkezhetett... 3. §. és egyedül akkor volt helye a háramlásnak, ha valaki örökösök, minden rokonság hiányában és végrendelet hátrahagyása nélkül halt el . . .“

A „regius consensus“, az adománylevél záradékából hiányzókra való kiterjesztés, az „adoptio“, s a „praefectio“¹⁾ intézményei jobban kidomborították ugyan a szabad birtokok függőségi viszonyát, a birtokarisztokrácia növekedő hatalma, az elnyomással fenyegetett köznemesség érdeke azonban egyrészt a királyi jog szabatos körülírását, másrészt a nemzetségi elv biztosítását követelte.

Az 1351. ősiségi törvény megszünteti a szabad rendelkezési jogot (1222. IV.) — s létrehozza az ősiség és királyi jog közötti kompromisszumot; biztosítja ugyanis minden szabad (adomány — szállás) birtoknak végrendekezés nélküli — szállását egyik osztályos ágról a másikra s a nemzetség kihaltával föltétlen háramlását a szent koronára (I. R. 47.,²⁾ 64.. 65. c).

¹⁾ Kivéve a székelyeket, hol minden leány „naturális praefecta“, s így „ipso jure“ örökös volt; természetesen szervi összefüggésben a székely nemesi birtoknak „a jus regium“-tól intakt voltával, melyet — az első foglalás eredeti jogalapját a 16. századbeli rövid provizórium után — az erdélyi országgyűlés „jus igatum“-má, kötötté változtat.

²⁾ 2. §. . . . „az atyafiak közt történt osztály után szerzett birtokjogok ... ha az illető örökösök nélkül, korábban elhalna, nem az osz-

S kidomborodik pregnáns vonásokban „az ősi-ség“, a család és nemzeti vagyton fenntartására irányuló intézmény, igaz magyar eredetiségében, a nemzet, s a nemzettagok vérségi csoportja, a család igaz érdekeinek mesteri összeegyeztetésében!

Nemcsak a nemzetiségi elv érvényesül tehát, — hanem a királyi jog, a szent korona joga is, s minden szabad birtok — eredetre való különbség nélkül, — kapcsolatba lép az államhatalom symbolumával . . . Jól mondj a az I. R. 24. cím..... a királyi jog tehát az ország szent koronájának . . . joghatósága ... 10. §. a királyi jogot „minden“ birtokjogra, mely bármi módon vagy címen királyi adományozás alá kerül alkalmazhatjuk“ . . . (hűtlenség . . . magszakadás). . .“; Werbőczy „Hármaskönyvé“-nek adományrendszerében így az ország területe, — a szent korona területe — a szent korona gyökere minden birtokjognak, s minden szabad birtokos — nemzettag — tőle származtatja birtokát.

A Hk. I. R. 13. címe szerint. . . „a főpap, báró uraknak és nemeseknek minden birtokjog Magyarország fenséges király urainak adományaiból jutott hatalmukba.“

Megkülönböztetve a szent korona joghatósága alá került birtok jogok tiszta (pusztán „laurea virtutis“) és vegyes (a szolgálaton kívül pénzösszeg fizetése) adományozását — kifejti, hogy az adományozottnak és nemzetségének a szent koronában

tályos atyafiakra szállanak, hanem a királyi fiskusra háramlának . . . 3. a vérségre nézve idegeneknek adományozott birtokjogok, vagy melyeket azok egyébként szereztek — örökösök hátra nem hagyása esetén, ismét királyi adományozás alá haramiának. 4. §. Mert csakis a „vérségi“ leszármazás . . . vonja maga után a fekvő javaknak viszonyos és kölcsönös átszállását, háramlását.“

gyökeredző joga van mindaddig, míg magvuk nem szakad, vagy hűtlenség vétkébe nem esnek, — a mikor a korona joga újra feléled, a birtok visszatér gyökeréhez, s a koronás király újra eladományozhatja. (4., 5. §.)

Az adományozás a királyi jóváhagyásban nyilvánul meg . . . „a melylyel a királyi felség a háramlás módja és joga szerint reá szálló birtokjogokra nézve az ország szent koronájának joghatóságát önkéntesen átengedi“ . . . (I. R. 64. c). Az alaki kellemek utolsóját, az egy éven belüli törvényes beiktatást. — „mely nélkül az adomány foganatlan és erőtlen,“ — az I. R. 32. cím emeli ki.

Mivel a „Hármaskönyv“ magyar államában, a politikai és nemzeti közszabadságok egyetlen alapja a földbirtok volt, — s nemesek — a szent korona tagjai — alatt a nemzetségeseket — a nemzetségi közbirtokból fejlődött szabadbirtokok tulajdonosait értették, — természetes, hogy Werbőczy királyi hatalmának adomány joga — a nemesítést, a szent korona tagjává avatás eszközét is magaDa foglalta.

De a király az I. R. 4.¹⁾ cím szerint csak oly honfit ruházhatott fel nemességgel. — ki a haza, és az ország szent koronája körül valódi érdemeket szerzett vitézséggel és tudománynyal. Így a magyar országos nemességet Werbőczy — az apák vagy a nemességet szerző egyén honfiúi érdemeinek jutalmául („laurea virtutis“) tünteti fel, — melyet minden honfi elnyerhet, ha magát a haza és király, — a szent korona irányában kitünteti.

¹⁾ „Hogy a valóságos nemességet hadi szolgálatokkal és egyéb érdemekkel szerzik és birtokadományozással erősítik meg.“

Kitűnik e jellemzésből, hogy a magyar nemesség mindig nemzeti arisztokrácia maradt; exkluzivitását csak az idegenekkel szemben őrizte meg, de érdemes honfiaknak nemessé tételét nem akadályozta, — méltán látva bennük egy újító nemzeti rezervoárt!

A nemesség tehát Werbőczy korában a leszármazáson és örökbefogadáson kívül — nemesítéssel, a nemesi rendbe való fölvétellel volt szerezhető, — mely a szent koronának s így a királynak felségjoga. Az előbbieknél, — e nemesítési felségjogoktól függetlenebb tényeknek jellemzését — a szent korona másik faktorának, a „nemesi“ nemzetnek vázolásakor ejtjük meg; az utóbbinak a „Hármaskönyv“ államában a birtokadományozás mellett még egy módja létesült, — melynek Zsigmond király vetette meg alapját.

Az I. R. 6.¹⁾ cím ugyanis kifejti, hogy „a fejedlem bármely közrendű embert — birtokjogok adományozás nélkül (!) a parasztnak és nem nemeseknek szolgaságából kiszakíthat, s az ország valóságos nemeseinek gyülekezetébe, társaságába és rendébe soroz és iktat“ . . .

Szokásossá vált a nemesség e két árnyalatát államjogunkban — „nobiles possessionati et armalistae“ — névvel illetni. Ez az elnevezés Werbőczy korát illetőleg — sőt azt megelőzőleg sem helyes. A címer, — mint a 6. c. 1. §-ából tudjuk — „a nemességnek nem szükséges kelléke, hanem csak ékesége.“ Viszont a címeradományozás nemkritériuma

¹⁾ „Hogy nemessé birtokadományozás nélkül is lehet valaki és hogy a törvény előtt a nemesség bizonyítására nemesi címer nem szükséges.“

a nemességnek, — „egymagában az nem nemesít. hiszen sok polgárnak és parasztnak van a fejedelemtől nyert címere, még sem számítjuk a nemeselek közé“ . . .!

A „Hármaskönyv“ e nemeseit inkább „kiváltságleveles“ nemeseknek nevezhetnék, mert a 6. c. 2. §. szerint a nemesség bizonyítására nem a címer előmutatása — hanem a a birtokadományozás iktatólevele, illetve a kiváltságlevél szükséges.¹⁾ A kiváltságleveles — a későbbi „ármális“ nemeselek, — a mennyiben nem volt nemesi („adomány“), csak polgári és paraszti birtokuk — hova-tovább csak személyükben — „quoad personam“ — birtokolták a nemességet, s kisebb joghátrányokat is szenvedtek. Utóbbi válfajuk az ünnepélyes honíusítás — melyet az 1550:LXX.t.-c. körül először, s az 1879. L. t.-c. szüntet meg. A birtokadományozás, az országos nemessé tétel ez a kiváló módja — mindvégig elsőrendű joghatással bír tehát.

A szent korona tagjává, a nemessé való avatás kizárólagos²⁾ hatalmát a király kezébe téve. —

¹⁾ Rendkívül fontossággal bír a „Hármaskönyv“ e megjegyzése, a Mária Terézia uralkodása alatt szabályozott nemességvitató és nemességigazoló perek bizonyítási eszközeinél.

Egész skálájuk fejlődik ki, részben szokásjogi alapon; ünnepélyes honíusításnál a honíusítási oklevél és az inartikuláló törvényczikk; a „nobilitas communica“-tánál a férjhezmenés bizonyítéka; leszármazásos nemességnél a későbbi anyakönyvi kivonat híjján, az adománylevél, elveszése esetén hiteles helytől kiállított tanssumptuma, az iktató parancs („mandátum statutorium“) s végre a leánynegyed („quartalicium“) kiadásáról szóló elismervény. Egyébként ezen, valamint a gyökerezítő és gyökösítő, s az oly fontos praecjudiciális pereket, — melyek elévülhetlensége egyik főoka volt az ősiség eltörlésének a „Hármaskönyv“ alig érinti.

²⁾ „A szent korona joghatóságának átruházása óta, fejedelmünk-től ered minden nemesítés . . .“ I. R. 3. ... 7. §. ... a nemeseleket csak a fejedelem teszi azokká és ékesíti nemesi méltósággal . . .“

Werbőczy az I. R. 10.,¹⁾ 12., 13. címeiben vonja meg az adományrendszer állam jogi következményeit, — a háramlás (devolutio¹⁾) joga tekintetében . . .
 . . . „A nemesek összes fekvő jószágai és birtokjogai — a jelzett átruházás erejénél fogva eredetileg Magyarország szent koronájától függnék és törvényes birtokosuk magvaszakadtával. . . mindig . . . ugyanerre haramiának . . . így fejedelmünk minden báró urnák és országos nemesnek igazi és törvényes utódja, ha valamelyikük örökösök és maradék nélkül halna el.“ (10. c.) A 13. c. 5. §. utalva a következő 14. címben felsorolt tizenhét hűtlenségi esetre — a hűtlenség²⁾ vétkében leledzők, a szent korona tekintélye és az ország alkotmánya ellen támadók birtok jogaira még életükben kiterjeszti a háramlás, illetve adományozás jogát.

VII.

A főkegyúri jog.

Az I. R. 10. cím az adományozási és háramlási felségjogot minden főpap és egyházi férfiúval szemben is megállapítja; nemcsak a birtokjogok, hanem az azokhoz kötött testetlen javak, egyházi

¹⁾ „Hogy fejedelmünk az ország minden báró urának és nemesinek igazi és törvényes utódja . . .“

²⁾ II. E. 75. 3. §. . . . „a hűtlenség vétkében elmarasztalt, a fekvő jószágok iktatása és elfoglalása idején, sem ellenmondó betiltással, sem erőszakos visszaüzéssel („repulsio“) nem élhet, hanem a királyi adományt e részben föltétlen végrehajtással foganatosítják“ . . . ; kiszakítva természetesen a hűtlen jószágából felesége és leányai részét, mely e címen nem kerül adományozás alá.

hivatal, lelki hatóság tekintetében is, — melyek személyhez vagy testülethez kötve — kihalás esetén szintén visszaszállnak a szent koronára.

Bizonyítékul Werbőczy a 11. címben tárja föl a főkegyúri jog államjogi alapját, a magyar király ezen kitűnő felségjogát. . .

A „Hármaskönyv“ tanítása szerint ugyanis a pápát a megürült egyházi hivatalok adományozásánál csak a megerősítés joga illeti meg, — s az investitúra teljét, a kinevezést és áthelyezést a magyar királyok gyakorolják . . .

A magyar király apostoli jogait következőképen indokolja: „Először az egyházak alapítása okából; a magyar királyok, — mint minden püspökség, prépostság, és apátság alapítói, — a kegyuraságnak, kinevezésnek, választásnak és hivataladományozásnak — kizárólagos hatalmát megszerezték. Másodszer a, kereszténység fölvétele okából, mivel a magyarok nem apostoli tanításra, vagyis apostolok szent beszédére, a kiknek fejedelmét a földön a pápa helyettesíti és személyesíti, tértek a katolikus vallásra, hanem saját királyuk, tudniillik Szt. István király intézkedése folytán. Harmadszer a törvényes elévülés okából, mivel Magyarország királyai Szt. István uralkodása óta ... a jelen időig, tehát több mint ötszáz éven át, az ilyen egyházi hivatalok adományozásának mindenkor valóságos és békés gyakorlatában voltak, a mi az egyház és az apostoli szék jogainak elévülési idejét már régen többször túlhaladta. Negyedszer, mivel az országnak ezt a jogát, az ország többféle szabadságaival együtt, Zsigmond idejében a konstanci nevezetes és egyetemes zsinat is megerősítette és eskü alatt

tett fogadással biztosította, a mint azt az arról szóló bulla¹⁾ nyilván bizonyítja“ . . .

Werbőczy pozitív államjogi adatai e tekintetben ismét csak Zsigmond idejére nyúlnak ki; a rezervációk és idegen bullások koráról (XIII. század), — midőn a pápaság hatalmi túltengése folytán az egyházi javadalmak betöltését magának vagy a káptalani választásoknak tartá fenn, — nem emlékezik meg. A Zsigmond-féle állami reakció következményeit, korának vallás körüli felségjogait — Szent István apostoli jogaival azonosítja, s így az államjogi jogfolytonosságot — a főkegyúri jog terére is kiterjeszti.

Habár e bizonyítás, — az ellenmondó jogtörténeti tények miatt teljességben nem is sikerül — mindamellet a XVI. század főkegyúri jogát, mint Szent István, illetve Zsigmond apostoli jogainak származékát teljes hűséggel festi.

Az egyházak fölötti legfőbb felügyeleti jog folyományáról, a „jus placetum“-ról — dacára, hogy már I. Lajos 1351.²⁾ I. t.-c.-ében, Zsigmond 1404-i³⁾ rendeletében, I. Ulászló koronázási oklevelében,⁴⁾ s a korabeli 1486:XLIV., XLV., 1550: XIV. t.-c.-ekben teljesen kifejlődve találjuk. — nem emlékezik meg.

Mindamellet a „Hármaskönyv“ e tanaira ki-

1) Fraknoi Vilmos („A magy. kir. kegyúri jog Szent Istvántól, Mária Teréziáig“) s Bonez Ferencz („Vallás körüli felségjogok“) meg erősítik azt, hogy e bullát a konstanzi zsinat valóban kiállította.

2) „Interdictum a király tudta nélkül ki nem mondható“.

3) „A római kúria leveleit sem a peres ügyekben, sem a javadalmi adományozásra vonatkozókat, különös engedély nélkül elfogadni, kihirdetni, végrehajtani senki se merészelje.“

4) „a pápai levelek királyi tetszvény nélkül érvénytelenek . . .“

rály és nemzet egyaránt hivatkoznak, — mikor a szent korona kegyúri felségjogának oltalmazásáról van szó — Rómával szemben. 1589-ben a főpapok a szentszék — a pápai megerősítés előtti birtokbalépésre vonatkozó — kifogásaival szemben pld. a „Hármaskönyv“ fejtegetéseit, „Magyarország törvénykönyvében foglalt törvény“ gyanánt tüntetik fel.

1613-ban a szentszék, — az egyetemes egyházjog miatt — támasztott követelései ellenében maga Pázmány Péter utal a magyar törvénykönyvre („Hármaskönyv“); ... „melynek szerkesztése idejében, a királyi kegyúri jogokat igazoló bullák még“ léteztek, s ... ha a magyarokról, kik akkoriban még osztatlanul a kath. egyház hívei voltak, ... föl kell tenni, hogy (Werbóczy) állításaiban azért nyugodtak meg, mert igazságukról meg voltak győződve. Egész ország ellen hazugság vádját emelni esztelenség volna. A törvénykönyv („Hármaskönyv“) tehát elegendő jogerővel bír, s a ki az ország ezen közvégzésével magát ellentétbe helyezné ... a felségsértés büntettét követné el. . .“

A király, II. Mátyás, helyesli ezt a felfogást, a „Hármaskönyv“ id. v. szövegmásolatát küldi Rómába . . . s meghagyja, hogy a király kegyúri jogaira sérelmes újításoknak útját állják; — „mert koronázási eskünk kötelez, hogy Magyarország törvényeit, jogait és szokásait lelkiismeretesen megtartsuk.“

Az I. R. 13. címe a magyar főpapi — püspöki — székek betöltési módja gyanánt -- az ez irányban az ősiség eltörlése óta ma is érvényes királyi adományt állapítván meg. élesen kidomborítja az

egyetemes egyházjog nivelláló irányzatával szemben a magyar egyház speciális nemzeti jellegét.

. . . „Mivelhogy az egész magyar királyságnak, valamint a hozzája kapcsolt országoknak és alája vetett részeknek összes főpapjai bármily méltóságban és kitűnő rangban legyenek, minden benehciomokat Magyarország felséges királyainak adományából nyerték és bírják“ . . . „És ámbár — mondja az I. R. 2. c. — az egyházi személyek a világi személyeknél nagyobb méltóságúaknak tekintendők, mindazonáltal a mi Magyarországnak összes főpapjai, egyházkormányzói, zászlós urai, egyéb nagyjai, nemesi és vitézlő rendéi, mind nemességük, mind földi javaik tekintetében egy és ugyanazon joggal bírnak“.

A király adományozta magyar egyházi — épügy, mint a nemesi birtokjog közös forrása és alapja, tulajdonjoguk alanya a szent korona!

Természetes, hogy az egyházjavadak így a magyar adománybiróság hatósága alá esnek . . . „minden rendű és rangú egyházi férfiak — világi javaik birtokánál fogva, az abból származó ügyek miatt az ország nagybírái bármelyikének színe elé szabadon megidézhetőek és törvénybe vonhatók, holott is más világi személyek módjára felelni és törvényt állani tartoznak.“ (I. R, 13. c, II. R. 44—54. c.)

E rokonvonások dacára éles a különbség a kettős birtokfaj között, nemcsak az eredet és cél, hanem a nemesi adománybirtok örökös voltát („donatio perpetua“. „proprietas“), s az egyházi beneficium haszonélvezeti jellegét tekintve is.

A nemesi adománybirtok csak a hármasháramlási cím („defectus semmis“, „nóta infidelita-

tis“, „contractus“) egyike esetén szállt vissza a szent koronára; az egyházinál — e címek nem létezésén, a beneficium megürültével automaticæ beáll a háramlás . . . „Az összes főpapoknak és egyházi férfiaknak a király az ő igaz és törvényes örökösük, de nem úgy, hogy ezen javakat és jószágokat az egyháztól elvehetne és elszakíthatná, hanem a meny nyiben azokat, az egyházzal együtt leendő kormányzás végett más személynek adományozza . . .

De nemcsak a magyar beneficium „anyagi“ elemében, a királyi adományban feltűnő a nemzeti individualitás, hanem az „alaki“ oldalt, a hivatali hatóságot tekintve is. . . . „A pápa ámbátor mint az egyház főpapja, mind a kétféle, úgymint világi és lelki hatalommal bír, mégis a mi országunkban az ez idő szerint megüresedett egyházi javadalmak adományozása tekintetében, semmi joghatóságot nem gyakorol a megerősítés hatalmán kívül. (I. R. 13. c.)

Az egyházhivatalok betöltésének — az egyházjog alkotta hármas mozzanatából („designatio“ — „confirmatio“ — „investitura“) e pápai megerősítés a „confirmatio“ eszmei oldalát, a lelki hatalom¹⁾ átruházását jelképezi; egyébként a megadományozott a „confirmatio“ előtt elnyeri hivatalának világi, közjogi teljességét.

A tridenti zsinat ugyan a „confirmatio“-t a pápa részére fenntartottnak minősíté, de a fentiek szerint a magyar király főkegyúri jogát, mely nem az egyszerű kijelölésben, hanem az adomány útján

¹⁾ Kivéve a katolikus egyházjog szerint közvetlen isteni eredetű püspökséget, hol a pápai confirmáció igazi jelentősége nem a „hatalomátruházásban“, hanem a „hatalomelismerésben“ rejlik.

való betöltésben nyilvánul meg, nem érinté. A magyar király nem praesentál vagy postulál az egyházi javadalom megüresedésekor, hanem egyenesen betölt, adományoz.

Werbőczy e tétele, mely a nemzeti és egyházi érdekeket ritka tapintattal egyeztetni össze, nemcsak elsőrendű alkotmánybiztosíték, hanem a már, gyár nemzetállam és a római curia közti viszonyban mindenkor követendő útmutatás, a paritásos, békés tovafejlődés útjára — minden időkre!

Sérthetetlenül fenntartja — minden anyagi, középkorias elemtől elválasztva az egyház hatalom, a „Szent Lélek ereje“ igaz terrénumát a lelki hatalom egyetlen igaz kútfejt; el nem vesztvén egyúttal lába alól a magyar főpapi benenciumok közjogi bázisát, mely a szent korona hatósága alá tartozásban csúcsosodik ki.

E főkegyúri jogok ma is egész teljűkben fennállanak, — sőt alapjukat Szent István apostoli követtségét, XIII. Kelemen pápa, Mária Teréziához intézett „Brévé-jében (1758. aug. 19.) — újra elismerte és megerősítette; azóta királyaink állandóan élnek az „apostoli király“-i címmel. Az 1848. III. illetve 1868. XXX. t.-c. értelmében, a magyar királyok — a szent korona egész területére kiterjedő vallás körüli felségjogaikat — miniszteri vagy báni ellenjegyzéssel gyakorolják . . .

Az adomány és főkegyúri jogok festése után az I. R. 12. c. — a szent korona tagjaira, az összes egyházi és világi személyekre vonatkozólag kidomborítja az investitúra és adományjog államjogi következményeit, a szent korona és a király iránti kö-

teles hűségét, a világi törvények előtt való meghajlást. . .

Ellentétben a főkegyúri joggal, a király birtokadományozási és háramlási joga ma már, — az ősi ség eltörlése óta (1848. XV.t.-c.i elévült; forrására a magyar szent koronára, az ettől jelképezett magyar államra szállott vissza, s így minden uratlan vagyon, melyre a törvényes címek alapján igényjogsult nincsen, szállományi jogon az államkincstárra háramlik. De nem, mint az uratlan vagyonra elsőbbségi joggal bíró foglaló, hanem mint örökös szerepel ma a kincstár, — a szent korona jogán — s így a hagyatéki terhekért e minőségében felelős. A „Hármaskönyv“ nemesítési felségjogát ellenben —“bár fontos eszköze, a királyi adomány megszűnt — napjainkban is gyakorolja a felség — midőn nemes levelet adományoz,¹⁾ kiváló honfíúi érdemek jutalmazá sara.

VIII.

A király tiszteleti jogai.

Werbóczy kimerítvén a szent korona hatalmas felségjogait — természetesnek találja, hogy következmény gyanánt, konkrét fizikai gyakorlójukat, a magyar királyt, oly tiszteleti jogokkal ruházza fel, — melyek zavartalan alkotmányos országoslása esetén. — személyét és hatalmát biztósítsák.

¹⁾ A nemesítési ügyek elől járó hivatala a belügyminisztérium belügyin, rend. 1900. évi 14,521. sz. a.

A király személyének sérthetetlenségét, az I. R. 14. 1. §. emeli ki, mely a király fölkent személye ellen való támadást, a felségsértést, hűtlenségi esetenek minősíti. . . (Szent István II. k. 51. fejr. Kálmán 6. k. 6. f. . . .) A király politikai, büntetőjogi és magánjogi felelőtlenségét nemkülönböztetve kidomborítják Werbőczy tanai, habár a mai fejleményektől eltérő formákban . . .

A politikai felelőtlenséget, — az „alkotmányos kormányzat esetére korlátozza ... „s ha ekkor valaki nyilván a király és korona közhatalma ellen támad és szegül, hűtlenség vétkébe esik (14. c. 2. §.)“. „E támadást azonban úgy értsd — mondja folytatólag — hogy akkor, ha „Jogos önvédelemből“ történik, nem szül hűtlenségi vétket“.

Megkapó meghatározása ez, — rendi alkotmányunk egyik biztosítékának, a „nemesi“ ellenállási jognak (I. R. 9. 6. §.); szinte kiemeli az anyagi környezetből, s ideális motívumokkal ruházza föl, a mikor a szent korona tekintélyét — az önjoguan uralkodó „kezelő“ ellenében — a másik faktor passzív és aktív ellenállási jogával védelmezteti!

A hovatovább detronizálási jognak felfogott ellenállási jogot, az 1687.IV.t.-c.megszünteti ugyan, de helyébe a nemzeti jogérzet, a felelőtlenség elvének egyenértékét és morális alapját, — a királyi tanácsosok felelősségét teszi.

A politikai felelőtlenség ez alkotmányjogi következményének első nyomaira az 1386-i, 1446. IX.. 1500. X., 1507-ki tanácstörvényekben akadunk, — utolsó láncszemei az 1741. XI., 1848. III. s az 1867. VII. t.-c.-ek — mely utóbbi a miniszteri felelősséggel fedezi a király politikai felelőtlenségét.

A büntetőjogi és magánjogi felelőtlenséget, a II. R. 39. c. festi. . . „a királyi felség tartozik ugyan minden panaszosnak és perlekedőnek az ország nádor ura előtt törvényt és ügyeinek igazgatója útján felelni 1. §. . . . mindamellet főbenjáró ítéletben vagy fejeváltásban avagy fekvő jószágainak elvesztésében nem szokták elmarasztalni; hanem csak azokat a károkat tartozik megtéríteni, melyeket tisztjei¹⁾ vagy jobbágyai bárkinak okoztak ... esküt ö felsége személyében ügyeinek igazgatója tartozik letenni“ . . . A büntetőjogi felelőtlenség szerint tehát nincs állami fórum, mely a királyt, — tiltott cselekmény miatt — személyében felelősségre vonhassa és megbüntethesse.

Ezen kijelentéseknek igen nagy az eszmei háttere; s alkotmányunkban a szent koronát viselő király irányában messze visszamenőleg találók. Az 1231., 1298. és 1440. t.-c.ekben felhozott egyházi átok sem a nemzettel, hanem az egyházzal szemben domborítja ki a büntetőjogi felelősséget.

A király magánjogi felelőtlensége, — mint a II. R. 39. címéből kitűnik, csak abban áll — hogy a magánjogi követelések, nem közvetlen személye, hanem vagyonának jogi képviselője ellen érvényesíthetők. Mielőtt az „aerarium“ és a „cassa principis“ szétváltak volna — a „fiscus“ mint jogi személy vagj a királyi ügyek igazgatósága járt el tehát; — ma a cs. és kir. főudvarnagyi hivatal, illetve a hitbizományi jószágigazgatóság. Gyökeresen újjászervezi, — és államjogilag precizírozza ezt a jogintézményt — a m. kir. főudvarnagyi bíraskodásról

¹⁾ 1222. aranybulla 4. cikk.

szóló 1904-ki törvényjavaslat; ennek életbeléptéig az intézmény náluk a szokástól recipiált 1861-ki rendeleten alapszik.

A „Hármaskönyv“ szükségtelennek tartja a tiszteleti jogok természetes jogi és politikai indoklását, csak hallgatagon utal a kötelességhez mértén roppant erkölcsi felelőségre a vallás, történet és a lelkiismeret Ítélszéke előtt!

A szerves tárgyalás folyamán, a „Hármaskönyv“ államjogának utolsó fejezete, a szent koronahatalom másik faktorának, a „politikai“ nemzetnek, — s rendi környezetének jellemzése válik szükségessé jogok és kötelességek szempontjából; az a körülmény, hogy a természetes központ, a „nemzeti“ nemzet államjogi helyzete, közhatalmi jogosítványai eddigi fejtegetéseink során kifejezetten vagy hallgatagon megnyilvánultak, — megrövidíti ezt a feladatot.

IV. RÉSZ.

A Hármaskönyv állam jogának negyedik fejezete.

A „Hármaskönyv“ szent korona államszervezetének rendisége.

I.

Már a szent korona megosztott felségjogainak vázolásakor láttuk, — mily élesen körvonalozza Werbőczy, a „nemesi“ nemzet alkotmányos befolyását, tényleges részvételét az államhatalom gyakorlásában. De mialatt az alkotmányosság vezérelveit föltárja, — célja nem a királyi hatalom gyöngitése — hanem a két alkotó elemnek, a szent korona két tényezőjének egyenlő, paritásos alapon való bemutatása.

A község (nemzet), a „maga akaratából“ helyezte az ország szent koronájának joghatósága alá, az uralkodás, birtokadományozás és nemesítés minden jogát s hatalmát ... A nemesség adományozása, a király részéről, s az uralkodói hatalomnak a királyra ruházása a nemesség részéről, — a viszonyosánál fogva sarkalatos alkotmánybiztosíték s folyamánya a királyválasztás elve ... A magyar királyok a nép-összehívása és megkérdezése

mellett alkotják a törvényeket ... a törvények a királyt is kötelezik ... A nemesi nemzet alkotmányos jogait biztosító aranybullára minden magyar király, mielőtt fejére tennék a szent koronát, esküt tesz ... A szent korona államszervezetében minden hatalom állami eredetű . . .

Kaleidoszkopszerűen vonulnak el lelki szemünk előtt még egyszer ez államjogi sarktételek.

Werbóczy abszolút igazságokat mutat be szuverén biztossággal.

Nemzetének üterén tartja kezét; s a partikularizmus, az államjogi fogalomzavarok, a jogfosztás útvesztőiből egyedül a szabatos és megdönthetetlen jogformulázásban találja meg a kivezető utat.

Merészen és sikerrel vágja el a további retrográd irányzat terjedését. . . S a „Hármaskönyv“-ében megrajzolt magyar alkotmányosság, a királyi és nemzeti jogok természetes és paritásos továbbfejlesztésének „modus vivendi“-jét — a nemzet egészséges zömében, a köznemességben találja meg.

Korának intő példája vezette erre az igazságra. Ezért látja el művének I. R. 2., 3., 5., 7., 8., 9. címeiben — a „politikai“ nemzet jellemzésekor, a köznemességet oly államjogi „magna charta“-val, mely fennállását minden irányban, — a király, az oligarchia és a jobbagysággal szemben szilárdan biztosítja!

E mellett a „Hármaskönyv“ családi, vagyoni és örökösödési joga az ősiség következetes kidomborításával kiválóan szolgálja a köznemesség osztályérdekét, s megakadályozza a közhatalmi jogok alapját tevő földbirtok elidegenítését.

A „Hármaskönyv“ sajátos adományrendsze-

rének, birtokrendjének, az összes szabad birtokok „közvetlen“ a szent koronától származtatásának állani jogi következménye először, a szent korona tagjainak, a nemeseknek jogi egysége.

A rendi tagozottság kritériuma tehát a szent koronához való viszony, — a vele való összeköttetés közvetlensége vagy közvetettsége!

Mindazok, a kik a szent korona területének egy-egy részét bírják, egyforma szabadságnak, s közvetlenül a szent korona közhatalma alá tartoznak. Ellenben azok, a kik birtokukat nem egyenkint, —¹ hanem testületileg származtatják le (városok).¹⁾ vagy birtokaikra nézve a szent koronával közvetlen összeköttetésben nem állanak (jobbágy-ság), — alacsonyabb rendi állással és államjogi szabadsággal bírnak.

S mivel „a rendiség“ általános jogi karakterizikonja alatt az ugyanazon jogállású honfiak összeségét értjük, a „Hármaskönyv“ szent korona államszervezetében, az igazi rendiség három osztályával: a nemesi (I. R. 2., 3., 5., 7., 8., 9., 93., 94., II. R. 40., 54. a), — a városi (III. R. 8-²⁰ c.) — és a jobbágyi renddel (III. R. 25—30. c.) találkozunk.

A „Hármaskönyv“ „politikai“ nemzete, a nemesi rend, mely a köznépet is képviseli (II. R. 4. c.

A nemzetségi nemesség (.mobilitás gentilitia“) megszerzésének legrégebb módja volt, a honfoglaló nemektől való közvetlen leszármazás. A nemesség és magyarság tehát eleinte egymást fedő fogalmak, a mit bizonyít az is, hogy a XVI. században Wer-

¹⁾ „Personarum universitates.“

bóczy okát keresi annak, hogy miért nem nemes minden magyar ember; magyarázatát az I. R. 3. c. adja, mely szerint a hírnökök szólítására a nemzetgyűlésen meg nem jelenők szolgasorsra jutottak. *„Különben nem történhetett volna, hogy az egyik úrrá, a másik szolgává, ez nemessé, az nem nemessé és paraszttá legyen, mert mindnyájan ugyanegy nemzetségből származtak ...“

A „Hármaskönyv“-ben a nemesség megszerzésének, — a birtokadományos és kiváltsággleveles nemesítésen kívül, — melyek a szent korona felségjogai, még két módjára akadunk a leszármazásban és az örökbefogadásban. Az I. R. 7. c. nyomán, leszármazás útján megszerzi a magyar nemességet, a nemes atya törvényes gyermeke, ha nem nemes anyától született is. ..Mert az atya a nemző, az anya pedig a nemzés alakját adja.“ Ellenben az anyai ágról nemesek, nemesekké nem válnak, . . . „hacsak netalán a király az asszonyt az atyai jogok valóságos örökösévé nem tette és nem fiúsította.“ A fiúsítás („*praefectio in haeredem masculinum*“ I. R. 7., 17., 29., 39., 50. c), valamely nőt királyi kiváltsággal a nemesi ingatlanokban fiúként örökössé tesz, s mint a leszármazás útján való fölvetel különös módja jelentkezik; a mennyiben a „*praefecta*“ gyermekeit, — ha nem nemeshez ment is férjhez nemeseknek tekintették. Werbóczy a fiúsításnál — a királyi kiváltság — korlátául állítja a, az atvafiak és nemzetségi jog sértetlenségét, sőt ha a birtokok mindkét ágra szólnak,¹⁾ — a nemzetség nőtagjai-

¹⁾ Az adományos javak ugyanis, — az adománylevél záradékában foglaltak szerint, — vagy fiágiak, vagy leányágiak, vagy mindkétágiak; utóbbi esetben a háramlás az összes jogosultak magva szakadtával állt be-

nak kizártával történt fiúsítás egyenértékű a vértagadással.¹⁾ Az I. R. 29., 7. §. a fiúsítás különös esete gyanánt említi fel a leánynegyed természetben való kötelező kiadását, — midőn a nő férfi-vérei beleegyezésével megy nem nemeshez, s a negyed kiadása esetén, nemességét utódjaira származtathatja.

„A fiúsításnak pedig az az ereje és természete van, a mi az adományozásnak“ — jelenti ki végre az I. R. 50. c.

Az örökbefogadás is nemesít; „ha nem nemes, vagy parasztot valamely úr fiaként örökbe fogad és fekvő jószágainak utódjává és örökösévé rendel; ha az ilyen örökbefogadáshoz a „királyi jóváhagyás“ is járul és ezt a jószágaiba való törvényes beiktatás is követi — az örökbefogadásnak itt, mint a fiúsításnál — adományereje van“ ... (I. R. 8., 49., 63., 65., 66. c.) . . . „A nemeseket, — szól az I. R. 4. c. — az adományos jószágokban való részesedés és összeköttetés okából, a szent korona tagjainak tartjuk, a kik senki más hatalmának alávetve nincsenek, csupán a törvényesen megkoronázott királynak“ . . .

A szent korona összes tagjai, — nagy és kisbirtokú nemesek egyaránt — a szent korona hatósága alatt állanak, és egyenlő szabadságúak.

A szent korona államszervezet és tagság államjogi fogalmának kifejlődésekor, — a nemesi rend — egységét szabatosan kifejezi már Nagy La-

¹⁾ „Proditio fraterni sanguinis“ („az aetus majorig potentiae“ egyik esete); ugyanez áll be, ha a régi adománylevél elveszésekor, az ujonan kiállított záradékába az összes jogosultakat nem veszik be.

jos 1351. decr. 11. c. . . . „ut universi viri nobiles sub ima eademque libertate gratulentur“ . . .

Werbőczy — a köznemességre való tekintetből is. — erősen kidomborítja ezt az elvet az I. R. 2. címében . . . „Magyarországnak összes főpapjai, bárói, előkelői, s nemesi nemességükre és világi javaikra nézve, a szabadság, kivételesség és adómentesség egy és ugyanazon előjogát¹⁾ élvezik; nincs is valamely úrnak nagyobb, és valamely nemesnek kisebb szabadsága. Ugyanazért mindannyian egy s ugyanazzal a törvénynyel, szokással, s törvénykezési rendtartással élnek a törvényszékeken“. A 2. §-ban mindössze annyiban disztinvál, hogy a főpapoknak és az ország igazi báróinak nagyobb vérdíjt²⁾ szab, „de nem szabadságuk nagyobb volta miatt, hanem méltóságuk és hivataluk okán .

Roppant horderejű következményekkel bír malv ez államjogi sarktételek.

A „Hármaskönyv“ szent korona államszervezetének rendisége, nem a nemesség államjogi tagoltságában jelentkezik tehát! A köznemesek fölött' álló. nagyobb szabadsággal bíró születési főrendiséget nem különböztet meg.

A nemesség az országgyűlésen még „totum corpus Regni v. totum corpus sacrae Regni Coronae“, — s az összes közhatalmi jogosítványok kezelésében, illetve ellenőrzésében osztozik az oligar-

¹⁾ 1687. XII. t.-c. . . . „universos et singulos Regni nobiles una et eadem praerogativa nobilitari gaudere. . .“ 1608. I., 1647. XVI., 1687. X. t.-c. „De sessione Magnatum.“

²⁾ Főnrak és főpapoknál 400, köznemeseknél és polgároknál 200, jobbágyaknál 40 fit (mit a törvényes hitbér.)

chiával. A „Hármaskönyv“-ben megismert nemzeti részvételt tehát az egész vonalon a nemesség összességére értjük; ezt a nagy elvet szolgálják a Werböczy közreműködésével létrejött 1492., 1498. („a köznemesség országgyűlési jogosítványairól“), az 1505. rákosi (szabad nemzeti királyválasztás) s az 1525-1 hatvani végzemények — mely utóbbiak a köznemesség túlsúlyát a királyi tanácsban¹⁾ is biztosították.

A szent korona tanában visszatükrözött magyar királyi hatalmat — összes jogosítványaival együtt alkotmányos közhatalomnak ismertük meg, mely minden alattvalóra, az ország egész területére kiterjed, a „Nyugat“ magánhatalmi, hűbéres királyságáév] szemben.

Ugyancsak e szent korona rendszere, ennek birtokrendje hozza íme magával, a szabadbirtokok tulajdonosainak, a nemeseknek, egyenlő jogállását. s közvetlen a közhatalom alá való tartozását!

A magyar nemes „Hármaskönyv“-beli jogállásának folyománya az, hogy soh'sem kerülhetett magánosoknak, — az egyházi és világi főuraknak hatalma alá; s így rendiségét biztosító birtokán, — szemben a nyugati hűbérbirtokkal, — csak a közkötelékből folyó kötelességek nyugodtak, nem magánjogi, szerződéses jellegű, hűbéri szolgáltatások.

A közkötelességek alkotmányos „pendant“-jai a közjogok. Az „una eademque nobilitas“ elvének. s a híres „primae nonus“-nak (I. R. 9.) — hatása alatt kifejecesedett a nemzet zömében a meggyő-

¹⁾ Rendig tagjaivá lettek, a nádor, az országbíró, a kancellár, kincstartó, nyolc. köznemesi ülnök; a többi főpapok és az országnagyok csak tanácskozási s nem szavazati joggal bírtak.

ződés, a fölemelő tudat, hogy a magyar közhatalomnak a főnemességgel egyenlő exponense. A szegény köznemes is méltó büszkeségét találta abban, hogy az országos, ügyek intézésére, az alkotmány oltalmazására nemkevésbé hivatott, mint a méltósággal és nagybirtokkal rendelkező főnemesség.

S midőn a legválságosabb pillanatokban, — a mit Werbőczy jós lelke tán előrelátott — a főnemesség passzive viselkedett, a nemzeti létért, fennállásáért vívott küzdelmekben, acélozta karját a tudat, hogy az ország szabadságáért, jólétéért küzdve, saját kiváltságait, jogállását is védelmezi! Werbőczy mindamellett kijelenti, hogy a főpapkának és az ország igaz báróinak nagyobb vérdíjuk van, és elsőségük a tanácsban, — de nem szabadságuk nagyobb volta miatt, hanem hivataluk, méltóságuk okán ... Ez a kijelentés egyáltalán nem bontja meg, a „Hármaskönyv“ nemességének rendi egységét; hisz az „egyenjogúságból“ még nem következik „az egyenrangúság“!

A „Hármaskönyv“ szent korona államszervezete főrendiséget nem ismert, csak az egyházi méltóságon és királyi tisztségen nyugvó — személyes előkelőséget.

A Werbőczytól (I. R. 2., 93., 94., II. R. 40., 54. c.) jellemzett, főpapi („praelati“) és bárói („veri barones regni,“ „barones solo nonime“) előkelőség, a méltóságok, főhivatalok, s a nagyobb birtokokkal járó nagyobb közkötelességek folyománya volt, a királyi tanácsban való nagyobb szerepléssel járt. — de születésileg elzárt főrendiséget nem alkot.

A tulajdonképeni rendiség korszakának kezdete, — midőn a „nemesi“ nemzet az országévé-

lésen „Status et Ordines Regni Hungariae partium-que eidem adnexarum“ — nevet viseli, az 1608. k. u. I. t.-c.; — mely a képviseleti elvet törvénybe iktatta, s a személyes megjelenés jogát, az egyházi és világi főurakra korlátolta.

E tényben szinte természetes tovafejlődést láthatunk, — mert a főrendiség első nyomait, az előkelők külön tanácskozási szabadságában szemléljük; ez a jelenség kísért már Szent István királyi tanácsában, az egyes, csupán előkelőségekből (tágabb kir. tanács) álló országgyűléseken — sőt a Werbőczy-korabeli 1495. XXV. t.-c.-ben is,—mely szerint az országgyűlés kezdetén az előkelők és a királyi tanács elkészíti a törvényjavaslatokat.

A „Hármaskönyv“, a nagy egyházi javadalmak birtokosait, a főpapokkal, apátokkal és prépostokkal egyetemben a „praelati“ gyűjtőnév alá foglalja, — régi Árpádkori szokás szerint. Jellemzésükre, — az aurániai perjel kivételével, — nagyobb gondot nem fordít, mivel a főkegyúri felségjogból folyólag — eredetüket, s jogállásukat a nemességgel egyenlőnek tekinti; — s így az ország báróinak („veri regni barones“) kiváltságait — kevés megkülönböztetéssel rájuk kiterjeszti. Az a ki-jelentése tehát „hogy a lelkiekkel foglalkozó személyeket . . . méltóbbaknak tartják a világi személyeknél“¹⁾ — csak tiszteleti elsőbbségre céloz.

Werbőczy az igazi bárókat az I. R. 94. címében sorolja föl; s elvéteve említést tesz róluk az I. R. 2., 93., II. R. 40., 43., III. R. 8., 10., 11. címei-

¹⁾ Szt. István I. k. 3. f.: „Regium solium ornat or do Pontificum: Ae per hoc in Regali dignitate tertium possident locum Pontifices.“ 1608. I., 1687.X. t.-c.

ben. Az igazi bárók (I. R. 94.) — az ország nádora, az országbíró, Dalmátia, Horvát és Tótországok bánja, az erdélyi vajda, a székelyek ispánja, a Szörényi bán, a királyi és királynői tárnok, főajtónálló, főpohárnok, asztalnok és főlovászmester nemkülönben a temesi és pozsonyi ispánok.

Az igazi báróság, személyes előkelőség, privilegiális jogállás, mely részben országos főhivatal, részben a királyhoz való személyes szolgálati viszony alapján illetett meg valakit. Az I. R. 93. c. a bárói címet és jelleget kiterjeszti a királyi tanács egyéb, nem főtiszti tagjaira — is; ezeket az igazi bárókkal („veri barones v. barones ex officio“) szemben, címzetes báróknak, „barones solo nomine“ nevezi.

Az igazi bárók közhivatalnoki állásukból folyó előjogai inkább magánjogi természetűek, — s a nemesség jogegyenlőségének egyáltalán nem derogálnak.

Legkiemelkedőbb és az igazi báróság ismerveként feltüntetett első előjoguk az, — hogy az országos végzemények és az ünnepélyes formájú kiváltságlevelek záradékába neveiket beiktatták. (I. R. 94.) Példa erre az alaki törvénynyé válás utolsó stádiumában lévő „Hármaskönyv“ királyi jóváhagyása. Werbőczy előadása e helyen csonka. — a mennyiben az egyes végzemények záradékaiban előforduló főkamarsmestert és főudvarmestert s a macsói bánt nem emeli ki; utóbbit — mint megjegyzi, a török hódítás éppen korábban szüntette meg.

A pozsonyi grófot az 1687. X. t.-c. („De sessione magnatum“) kifejezetten az igazi bárók sorába iktatta. Az ország igaz bárói méltóságának száрма-

zéka a mai zászlósúri méltóság; noha az 1868. XLIII. t.-c. óta az erdélyi vajda és székely ispán címet ő Felsége viseli, s a Szörényi bánság, temesi grófság adományozása, és a nádori hivatal elavult. Növekedett számuk a m. kir. testőrség kapitányával (1765. VI.), ellenben újabban a pozsonyi gróftól az 1885. VII. t.-c. 4. §. kivette a zászlósúrak sorából.

Az igazi bárók második előjoga a rendesnél nagyobb vérdíj,¹⁾ 100 gira, mely kétszerese a közönséges nemesi vérdíjnak (50 gira); e mellett özvegyeik törvényes hitbére ugyancsak 100 girára rúg (I. R. 93.). Utolsó jogosítványuk végre a II. R. 40. címében az, hogy esküjük („minden főpap és báró, valamint püspöksüveggel ékeskedő apát és prépost úrnak . . .“) „méltóságuk tekintetéből“ tíz nemes személyével egyenlő értékű („jus decem personarum“).

A másik árnyalat, a született bárók („barones solo nomine“) — „kik bárói tisztet nem viselnek“ az I. R. 93. tanúsága szerint, e három előjoggal nem bírtak, s csak a királyi tanácsban való részvétel, a „Magnificus“ cím, s a vörös viaszszal való pecsételés („jus cerae rubrae“) — jogait élvezték.

Ellenben a praelatusok . . . „érsekek, püspökök, aurániai perjel, püspöksüveges, gyűrűs apátok és prépostok . . .“ (II. R. 13., 54.) előjogai fedik az igazi bárókéit. Mindamellett, a királyi végzemények záradékába foglalás csak az államjogunk né-

¹⁾ „Vérdíj vagy homagium (fejváltság) alatt azt az összeget kell érteni, a melylyel az, a ki embert ölt, ha ellenfelének vagy a bírónak kezéből elmenekült, fejét azoktól, a kiket az illetett, — azaz a megölt rokonaitól megválthatta. („Hh.“ III. R. 5. c.)

zópontjából igazi főpapokat, az érsekeket és püspököket ¹⁾ illetve meg.

A II. R. 13. címben fölhozott „saját pecsét alatti ügyvédvállás“ jogát Werbőczy szintén a magasabb rangú főpapokra korlátozza; s hogy az ezzel nemkülönbén felruházott „szabad és örökös ispánok“ elnevezés alatt az összes igazi bárókat érti-e, kétséges. Noha a következő kijelentés, mely a „többi“ bárókat és mágnásokat kiveszi e jogkörből, sejteni engedi.

A „Hármaskönyv“, — mintha egységesítő tendenciája lebegne a szerző szeme előtt, — csak nagyban, és általánosságban foglalkozik ezen előjogokkal; az egyes egyházi és világi főméltóságok hatáskörére pedig egyáltalán nem terjeszkedik ki.

Két kivételre lelünk e tekintetben; az aurániai perjelség, a sokat vitatott zágrábi nagyprépostság privilégiumait tartalmazó II. R. 54., s a királyi tárnokmester bíraskodási jogát érintő III. R. 8., 10., 11. címeiben.

Az aurániai perjelséget Werbőczy Nagy Lajostól származtatja; — megjegyzései inkább történeti becsüek; fejkváltását négyszáz forintban állapítja meg s a megnevezett három esetben, felségsértés, hűtlenség (I. R. 14. j, s gyilkosság esetében főbenjáró ítélettel, s jogalanyiségának elvesztésével sújtja. Az államjogi kiváltságok megegyeznek az általános főpapi jogosítványokkal.

A tárnokmester bíraskodását a tárnoki városokkal szemben, — a birói parancsok küldésében.

¹⁾ A „Hh.“ „Királyi jóváhagyásában“ sorolják fel.

s a felebbviteli fórum jogában állapítja meg; utóbbi fejtegetései tisztán perjogi jelentőségűek.

A szent korona államszervezet előkelősége ime pusztán személyhez kötött; nagyobb rangot, s egyes előjogokat nyújtott, — de általános jogállása különben teljesen egybeesik a nagyjelentőségű „prima nonus“-ban föltüntetett nemesi jogosítványokkal.

Az ország nemeseinek valódi egyenjogúsága, „a sarkalatos jogok“ egyenlőségében állott!

Werbőczy „a nemesi jogok“ szabatos formulázásával, s az összes állam és magánjogi intézményekben való érvényesítésével, épúgy korának szükségletét öleli föl, — mint „a felségjogok“ festésekor!

A szent korona tanának centrálissá tétele, a törvényhozó hatalom megosztottsága, a többi felségjogok, a szent korona birtokadományozási és főkegyúri jogainak — s velük együtt az alkotmány sajátosságának s az ország önállóságának (a szent székkel szemben!) — kidomborítása, ugyanazt a célt szolgálják — mint a „Hármaskönyv“ utolsó, államjogi tendenciával bíró fejezete. — a szent korona államrendisége.

Az államjogi egyensúly helyreállítása, s a magyar jog nemzeti jellegének megóvása itt is a főcél.

A „Hármaskönyv“ L 11. 9. címében előadott sarkalatos nemesi jogok nemzeties voltát, nemcsak a későbbi törvények egész sorozatának rájukhivatkozásában, — hanem államjogi előfutójukban. — az aranybullában is szemléljük.

Werbőczy a nemesség négy fő vagy sarkalatos

jogát vázolja; a személyes szabadságot, a szent korona hatósága alá tartozást, a gazdasági szabadságot és tulajdon szentségét („vagyoni közszolgáltatások alóli mentesség“), — s végre az ellenállási jogot („jus resistendi“) emelvén ki.

„Az ország nemeseit előzetes idézés vagy perbehívás és törvényes elmarasztalás nélkül, senki- nek unszolására, panaszára vagy kérésére személyükben senki, sehol le nem tartóztathatja.“ ... A nemesség rendi szupremáciájának, s a közhatalommal szemben kifejtett — korlátozó és ellenőrző tevékenységének hatalmas palládiuma ez. A személyes immunitás biztosítását már az aranybullában feltaláljuk (1222. II.¹) . . . „nisi primo citati fuerint, et ordine iudiciario convicti. . .“): ezenkívül Werbőczy e tételnél korabeli törvényes előzményekre, az 1435. VI., 1439. XXVÍL, 1462. II., 1464. XVIII., 1492. XI., XIII. t.-c.-ekre is támaszkodhatott.

Kivételt állapít meg e mentesség alól „a szándékos gyilkosság, faluk felgyújtása, tolvajlás, rablás vagy haramiaság, s az erőszakos parázñaság eseteiben — a melyekben a nemesség tisztségét, címét és szabadságát mindenki elveszti.“ ²) A tettenérés ily büntettek esetén megszünteti az immunitást és maga után vonja az előleges letartóztatást. „Ha azonban, — mondja a 3. §. — a nemes a tett színhelyéről elmenekült... az után nem más- kép csak idézés vagy perbehívás és törvénykezési

¹) „... ezt is akarjuk, hogy a nemes embert sem mi, sem az utánruink való királyok, soha meg ne fogják vagy meg ne nyomorítsák valamely hatalmas kedvéért, hanem, ha előbb perbe hivatott és rendes úton törvényt láttak reá ...“

²) Az 1878:V. 55. §. után ítéls, ma semminemű bűncselekmény elkövetése sem törli el a nemességet.

eljárás útján ítéltető el és megbüntethető.“ Az 1608. XVI., 1613. XXXIV., 1618. XIX., 1625. XIII., 1655. XVIII., 1659. XVI., 1687. XIV. — törvény-cikkek többszörösen hivatkoznak a „Hármaskönyv“ e tanítására, — noha még több kivételt állapítanak meg az általános szabály alól.

A második fő jog az, hogy az egész ország nemesei, (a mint előbb említve van. I. R. 4.) senki másnak hatalma alatt nem állanak, mint a törvényesen megkoronázott fejedelemnek; „sőt fejedelmünk maga is „rendes“ hatalmánál fogva, bárki-nek pusztá panaszára és gonosz besúgására, közülök senkit, a törvény útján kívül és kihallgatása nélkül, sem személyében, sem vagyonában meg nem háboríthat“¹⁾ Jelentős alkotmány-biztosíték rejlik e szavakban, — ha csupán az országgyűlési tag immunitásának oldaláról tekintjük is . . .

A szent korona alá tartozást, a király közvetlen hatalma alatt való állást az aranybulla 5., 8.²⁾ cikkei biztosítják, kimondván, hogy a nemesek, — tized és pénzügeik kivételével — nem tartoznak a várispán hatósága alá; hanem általában a király vagy a nádor birói hatósága alatt állanak — sőt midőn a szent korona tagság kerül döntésre — fő

¹⁾ „Senkit illetékes tarájától elvonni nem szabad.“ (1869. IV.).

²⁾ „A nádor ispán minden ember dolgában, ki országunkbeli, különbség nélkül Ítéljen. 1. §. De a nemesek perét, ha fejük vesztébe vagy birtokuk veszedelmébe jár, a király híre nélkül el ne végezhesse.“ II. R. 75. czím . . . „a hűtlenség vétkét . . . fejedelmünk és királyunk mondja ki úgy, hogy ha a királyi felség valamelyik alattvalóját hűtlenség vétkében akarja elmarasztalni, akkor az összes főpap és báró uraknak és a többi országlakosoknak egy bizonyos határidőre közönséges országgyűlést rendel és hirdet . . . amelyre a hűtlenség vétkével vádlottat is személyesen, nem ügyvédje által meg kell hívni.“

és jószágvesztést célzó perekben, — az ítékezés tisztán királyi vagy országgyűlési jog.

Nemkülönben kidomborítja ezt az elvet az aranybulla 17. cikke „Quod possessionibus acquisitis nemo privetur“, — mely egyszersmind átmenetet képez az anyagi oldalt jobban kiemelő harmadik előjoghoz.

A „Hármaskönyv“-et követő századokban, — a megyei autonómia és autonóm bíróságok kifejlődésével e jog némileg módosult; de tényleges érvényét, a tisztán államjogi oldalt, az alkotmányos tendenciát tekintve mindvégig megtartotta, s biztosította a törvény uralmát az önkény felett.

A király a koronázási esküjébe — e tétel, mint törvényerejű szokás helyet foglalt — s a nemességnek, a „politikai“ nemzetnek tekintetbevétele, jogainak biztosítása — a „korszellemhez mérten“ — egyenlő volt a törvény és alkotmánytisztelettel.

A sarkalatos jogok utolsóelőtti (3.) értelmében: „a nemesek törvényes jogaikkal és földbirtokuk határain belől fekvő minden jövedelmeikkel, tetszésük szerint mindenkor szabadon élhetnek; mindennemű jobbágyi szolgálat, adakozás alól, rovás és egyéb adó, vám. és harmincad fizetésétől mindörökre teljesen mentesek s ki vannak véve, csupán csak az ország védelmére tartoznak katonáskodni“.

A nemesség e sarkalatos jogát ugyancsak felüti az aranybulla 3.¹⁾ („De libertate praedio-

¹⁾ „Továbbá semmi szerpénzt, sem szabad dénár adót nem szedünk a nemesek jószágain. 1. §. Hivatalosan sem házokra sem falujokra nem szállunk. 2. §. Azonképen az egyháznak népén sem veszünk semmi-féle szerpénzt.

rum, servientium atque ecclesiarum“), a honvédelmi kötelességet hasonló szellemben szabályozó §. 7.,¹⁾ 15., 17.²⁾ és 22. cikkei; előfutóikra és követőikre nemkülönben ráakadunk az 1492. L., 1492. XXVIII., 1498. XXXV., 1548. XXXI., 1557. XVI., 1563. LXX., 1574. XXXVII., 1613. IV., 1618. XIX., 1723. XIV., a honvédelmet illetőleg az 1595. XXVII., 1602. IX., 1715. VIII., 1723. VI., 1741. LXIII. törvénycikkekben.

Valamint a nyugati hűbérbirtokon, úgy hazánkban a nemesi szabadbirtokon is egyedül a hadkötelesség nyugodott; azzal az alapvető államjogi különbséggel, hogy a feudalizmus hadkötelessége magánembert, a hűbérurat illette meg, a magyar honvédelmi kötelessége ellenben közkötelesség volt, mely a szent korona irányában, a szent korona területének megvédelmezésében nyilvánult meg. E tisztán „védelmi“ kötelesség, nemcsak alkotmány-szerűen korlátolta a királyi hatalom túltengését, hanem az ingatag, expanzív politika helyett, intenzív nemzeti politikára is utalta! Werbőczy nem terjeszkedik ki bővebben e közkötelesség jellemzésére. Korábban még a bandériális hadszervezet állott fen. melyet kifejezetten csak az 1715. VIII. t.-c. szüntett meg, s helyébe — egyes esetekben — a nemesi

¹⁾ „Ha pedig a király az országon kívül akarna hadakozni, a nemeség ne tartozzék vele menni. I. §. „Ha pedig ellenség támadna haddal az országra, általan fogva mindnyájan tartozzanak elmenni.“ . . . Mily mély értelem e homéri egyszerűségű szavakban!

²⁾ „Lovászok, peczerek és solymárok a nemesek falvaira szállani ne merészljenek.“ „Amely birtokot valaki méltó szolgálataival szerzett, attól soha meg ne fosztassák.“ „A király sertései nemes ember erdején vagy rétjén ne legeljenek az ő akarata ellen.“ (15., 17., 22. cikkek).

közterhek maradványaként, a nemesi felkelést („insurrectio“) tette.

A vagyoni közszolgáltatások alóli mentesség joga azonban tisztán a szabadbirtokokra vonatkozott, s nem érintette a nemestől uralt „más“ birtokok közteherviselését.

Az utolsó sarkalatos jogosítvány, a híres ellenállási jog („jus resistendi“), melynek értelmében, „ha bármelyik király, a néhai második, . . . Jeruzsálemi András király úr és fenséges fejedelem országos végzeményében (a melynek megtartá sara minden magyar király, mielőtt a szent koronát fejére tennék megesküszik) kinyilvánított és kifejezett nemesi jogok ellenére tenni merészelné, a nemeseknek örök időkre szabadságukban áll, annak ellene szegülni és ellenmondani a nélkül, hogy a hűtlenség vétkébe esnének“.

Joggal hivatkozik Werbőczy e helyen ismét az aranybullára, melynek 31.¹⁾ cikke, — csaknem szó szerint fedi a „primae nonus“ 6. §-át. „A nemesek alatt pedig értsd az összes főpap, báró urakat, a többi mágnásokat, és az ország más előkelőit, a kitet ugyanazon szabadság előjoga védelmez Werbőczy erősen kidomborítja íme, hogy a „nemesi“ előjogok és érdekek, egyúttal nemzeti érdekek és szabadságok, — a „politikai“ „nemzet egészére kiterjednek . . .

¹⁾ „Ha pedig mi, vagy valaki utódaink közül ezen rendeletünknek ellene tenni akarna, ezen levél erejénél fogva, hűtlenség bűne nélkül hatalmukban álljon úgy a püspököknek, mint más jobbágy uraknak (várjobbágyok!) és országos nemeseknek, úgy a mostaniaknak, mint a jövődöbelieknek és utódaiknak, együtt és egyenkint, hogy mind nekünk, mind utódaiknak mindörökké ellenállhassanak és ellenmondhassanak.“

A „aranybulla“ és a „primae nonus“ szembe-
tűnő analógiája, a magyar államjogi jogfolytonos-
ság fényes bizonyítéka; ez magyarázza meg azt is,
hogy a „Hármaskönyv“ (II. R. 6. 6. §.) a „győzedel-
mes András király végzeményét,¹⁾ mely a nemesi
mentességekre, előjogokra igen jó határozványokat
tartalmaz“, éigig magasztalja . . .

Mint a politikai felelőtlenség tárgyalásánál je-
leztük, e forradalmi jellegű alkotmánybiztosíték, a
„jus resistendi“, úgy az aktív, mint a passzív ellen-
állást felelte; — az előbbit az 1687. IV. t.-c, a
Habsburgház elsőszülöttségi örökösödési rendjé-
nek elfogadásakor megszüntette; a vármegyék
passzív ellenállási joga az u. n. „vis inertiae“ (1545.
XXXIII. t.-c.) a törvénytelen rendeletekkel szem-
ben az 1870. XLII. t.-c.-kig fennállott, mely ezt a
miniszteri felelősség elvével összeférhet]ennek ta-
lálta. Az 1886. XXI. t.-c. ellenben, — népképvisel-
eti alkotmányunk leghatalmasabb biztosítékának
folyományaképen, — az adó és újoncmegtagadás
eseteire, — fenntartotta a törvényhatóságok pasz-
szív ellenállási jogát.

A „primae nonus“ kitűnő nemesi előjogaihoz
méltán csatolhatjuk még a II. R. 53., III. R. 25.,

¹⁾ II. R. 14. „Királyaink közül kiknek kiváltságait tartjuk meg és kikéit nem?“ 11. §. „a nemesek mindazáltal a királyoknak megállapított némi szolgálatokkal és a jobbágyaik részéről gyűjtelek fizetéssel tartoznak . . .; amelyek alól a nemeseket, kiket akkoron „vitézlők“-nek neveztek, legelőször ez az András király vett ki és mentesített. 12. §. .. ugyanazért minden utánna következő király, mielőtt a szent koronával őt megkoronáznák, arra nézve, hogy ezen András király úr végzeményét és törvényeit megtartja, az ország főpapjai, bárói és mágnásai, valamint előkelői és nemesei előtt, esküt szokott letenni.“ (I. Rr 9. ez.) E körülmények mindenesetre megmagyarázzák azt, mért tartja a „Hármaskönyv“ az aranybullát alkotmányunk egyik alapbiztosítékának.

26., 28., 32. c. kifejtette földesúri hatalmat, az „úri hatóság“ jogát, — mely a szent korona jogán — a nemest jobbágysági felett megillette. A főbenjáró esetek eldöntése, a „Hármaskönyv“ tanúsága szerint (III. R. 32.) — csak egyes kiváltságos, a pallosjoggal („*jus gladii*“) — rendelkező nemeseket, a szabad ispánokat („*liberi comites*“) illette meg.

Nemkülönben ide vágó a kegyúri jog, melyet megad a „*fundus*“ „*aedificatio*“ és a „*dos*“ ténye együtt vagy külön és az I. R. 5., 57. címeiben feltüntetett — a szerzett birtokokra („*peculia*“) (. . . „*per cum propriis servitiis suis acquisitis et adeptis*“ . . .) vonatkozó szabad rendelkezési jog, — mely a nemzetségi elvet nem sérti.

A „*nonus primae*“ felsorolta „nemesi“ előjogokat illetőleg, az 1741. VIII. t.-c. felfüggesztette a „*sicut eorum usu et intellectu diaetaliter conventum fuerit*“ záradék hatályát, — s ezzel elvágta — az alkotmányra veszedelmessé válható országgyűlési magyarázásukat.

A megváltozhatlanság tilalma azonban ellenkezik alkotmányunk szellemével, az államjogi fejlődéssel; s midőn az 1848-i törvényhozás e jogokat az állampolgárok összeségére kiterjeszté, e tilalom valódi intencióját tartá szem előtt, mely nem a „nemesi“ rend örök exkluzivitása, hanem az alkotmány védelme volt!

Eltekintve azon kisebb jogi különbségektől, melyeket a gazdasági élet a nemesi rend kebelén belül létrehozott (jómódú nemesek — egytelkes nemesek („*nobiles unius sessionis*“), — jobbágytalan nemesek, — praedialisták, curiálisták, személyes, helyi nemesek, honoratiores, boerok, alvinczi ková-

csok és puskások), a „Hármaskönyv“ III. R. 3., 4., 25. címeiben két kiváltságos, — a nemesekhez közelálló népelemmel találkozunk, — a székelyekkel, s a jászok, illetve kunokkal.

A székelyek Werbőczy korában még kiterjedt nemesi szabadságot élveztek, (1562¹⁾-ig) s a „Hármaskönyv“ „privilegiati nobiles“ névvel illeti őket; azonnal megvonja egyszersmind a határvonalat, köztük és az országos nemesek között, s védíjukat mind a három osztályukra nézve (főember, lófő, közszékely) („primores“, „primipulus“ és „pixidarius“) 25 forintban állapítja meg.

A jászokról és kunokról a jobbágyrenddel kapcsolatban emlékezik meg, — a mely körülmény bizonyítja, hogy IV. László 1279-i kun privilégiuma óta jogállásuk hanyatlott, s a III. R. 25. c. szerint „királyi földeken“, a királyhoz való szoros függési viszonyban éltek.

Ez a jogvesztés az 1514. XXIII. t.-c.-re vezethető vissza, mely a parasztlázadásban való részvételük miatt joghátrányokkal sújtotta őket.

Az „una eademque nobilitas“ országrendisége, mint a „Hármaskönyv“ aktív politikai nemzete messze kiemelkedett, a többi felett, s csak valódi tagjai, az országos nemesek részesedtek a szent korona közhatalmában; ezt az elvet Werbőczy szigorúan megvalósítja, a mikor ez egyes árnyalatok eltérő jogállását pontosan körülhatárolja. A történeti jogok iránt való erős kritikai érzéke viszi rá

¹⁾ János Zsigmond ellen fellázadtak s azóta az „Approbatæ Constitutiones.“ III. r. 76. cz. s a „Compilatæ Constitutiones“ III. R: 8. ez. szerint igazi nemes számba csak a főemberek jöttek.

Werbőczyt arra is, hogy a „Hármaskönyv“ második országrendjét, a városokban állapítsa meg.

II.

A városi rend.

A „Hármaskönyv“, a szent korona tanának alapján áll akkor, a mikor a városokat, a „testületileg“ nemeseket, melyek birtokukat nem eredeti jogon bírták, az egységes „nemesi“ rend után, külön rendbe sorolja. A III. R. 8—20. címei foglalkoznak a városi renddel.

A városi rend — később elnyert — szent korona tagsága, s testületi nemessége, a kiinduló pontja a városi polgárok jogállásának.

A „Hármaskönyv“ nem emlékszik meg a követküldési jogról, noha a városok országrendisége, testületi nemességük államjogi következménye, s a szent korona közhatalmában való részvétel a legpregnansabbban ebben domborodik ki. Werbőczy bizonyára ismerte a „Decretum Minus“-t, melyben Zsigmond király, a városok törvénykezési és forgalmi ügyeit szabályozta; s egyszersmind a városokat, mint jogi személyeket, területük tulajdonosait,¹⁾ az országgyűlési részvétel jogával ruházta fel.

Ez a hiány tán arra vezethető vissza, hogy a „Hármaskönyv“ idejében, az oligarchia és a köznemesség a hegemoniáért vívott küzdelmeiben a városok államjogi jelentősége elmosódott, — hogy

¹⁾ A belső telkeket, a város, a „communitas“ osztá szét az egyes polgároknak házépítésre, a külső telkek — eleinte közös tulajdonban állottak — majd az u. n. „nyilak“ szerint felosztva magán tulajdonba mentek át.

röviddel utána annál élesebben kidomborodjék. A „testületi“ nemesség, s a nemesi jogon való bírlalás többi folyományait ellenben szabatosan feltünteti.

A városok, mint jogi személyek földesúri hatalmat gyakorolnak, s birtokjogaik tekintetében a rendes, nemesi bíróságok alá tartoznak. Fontos ügyekben a királyi személynököt („personalis praesentia regia“), s a polgáriakban a tárnokmestert nevezi meg birói hatóság gyanánt, s ennek alapján megkülönbözteti a tárnoki¹⁾ és személynöki²⁾ városokat. (III. R. 8.) A szent korona tagság utolsó jogosítványa a városi rendre nézve a „saját joghatóság“, a statutarus jogok gyakorlása. Az önálló joghatóság (területük és tagjaik felett) természetesen magával hozta, „a polgárok“ urafogyott vagyónának háramlását.

Míg a városok mint jogi személyek, tagjai a szent koronának és országos jogállást élveznek, addig az egyes polgár a közhatalomnak csak közvetett részese, szabad birtokkal nem rendelkezik, — s így szabadsága nem nemesi, hanem polgári szabadság; „ezeknek a városoknak polgárai és lakosai díjaikra nézve az ország nemeseivel egyenlők ugyan, de egyéb szabadságukra nézve a nemesekkel egyenlőknek nem tartjuk őket és azoknak kiváltságaival nem élnek . . .“ (III. R. 9. c). Vérdíjuk ugyan megüti a nemesekét (50 gira), de jogállásukat egyébként a városi jog írja körül, — melyet ismét az országos jog biztosít. Szabadságaik is fel-

¹⁾ Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagy-Szombat, Sopron, Bártfa és Eperjes.

²⁾ Székesfehérvár, Esztergom és Lőcse. Bővebben tárgyalja e városokat az 1514. III. t.-c.

ölelik a személyes szabadságot, sérthetlenséget és a saját hatóságot, — de ezt csak a város, s nem az egész ország területén élvezik — mint a nemesek.

A szent korona tagság jogának nélkülözése, magával hozza a közteherviselés kötelezettségét; telekadó, hadiadó, rendes és rendkívüli királyi adó („census regius“), ajándékok („munera strenalia“), — melyeket azonban Werbőczy bővebben nem tárgyal.

A városi rendet a „Hármaskönyv“ korában kelt 1514. III. t.-c. a szent korona javainak és jövedelmeinek („bona et peculia sacrae Regni Coronae“) tekinti; s így a városokat kétoldalú közszolgáltatások terhelték, mint „testületi“ nemeseket, szabad birtokosokat, és a szent korona javait. Jól mondja a III. R. 20. c. 2. §...., „a városoknak minden egyéb mentességei, jogai, szabadságai és szokásai kiváltságaikban vannak megírva; ezeknek tartalmán túl és területükön kívül minden dologra és tárgyra nézve Magyarország törvényeinek és szokásainak vannak alávetve“ . . .

A városi rend „Hármaskönyv“-beli jogállását, 1445. óta a királyi dekrétumok többé kevésbé fölelik és biztosítják. A „Hármaskönyv“ tanai, a nemesség roppant túlsúlyát tüntetik fel, — s kevés-
sel érvényrejtásuk után valóban megindul a küzdelem, a nemesi és polgári rend között. Az 1542. XXXIII. és XXXIV. t.-cikkek már a városok birtokszerzési jogát korlátozzák. — s azóta növekvő, — a törvényhozási részvételt tekintő — féltékeny-
ség velük szemben. Az országos nemesség törvény-
hozási túlsúlyát látta veszélyeztetve, a szaporodó.

expansív, idegen elemekkel, a városi követekkel szemben, — különösen mióta — a mit Werbőczy nem látott előre, — a köznemesség megyénkénti képviseltetését általánosították; e miatt nem nyerték el az országgyűlési becikkelyezést és követküldés jogát Arad és Pécs, noha törvényhatósági jogokkal éltek (1687. XVII.).

III.

A jobbágyi rend.

„Hármaskönyv“ III. R. 25—30. c.

A „Hármaskönyv“ szent korona államszervezetében, a rendi megoszlás zsinórmértéke a szent koronához való viszony. A jobbágyság nem bírván szabad birtokkal, elvesztette a szent koronával való közvetlen kapcsolatát, tagsági jogozatát: — s az összeköttetést közvetve, más útján tartá fenn. Természetes következménye volt e ténynek a politikai jogok nélkülözése, az úrihatóság alá tartozás, az állami és egyházi közterhek, s úrbéri szolgáltatások viselése. A jobbágyság volt az ország élő aerariuma („vivum aerarium regni“); terményeinek kilencede a földesúré, tizedik része az egyházé, ehhez járult a robotmunka s más úrbéri szolgálmányok (faizás, nádlás) kötelezettsége.

A szent korona valódi tagjai, a földesurak ugyanis — az „infeudatio“ tényénél fogva, nemcsak „tulajdonosai“, hanem „urai“ is voltak birtokuknak, s földjük művelői, a jobbágyok felett magánhatóságot gyakoroltak;... „a parasztnak földesura földjeiben, azok örökségére nézve, munkája

béren és jutalmán kívül, semmi joga sincs, hanem az egész föld tulajdona a földesurat illeti, reá tartozik.“ (III. R. 30. 7. §.)

A jobbágyság tévé tehát, a „politikai“ nemzet-
te], a „populus“-sal szemben, a közhatalmi jogosít-
ványokból kizárt, adózó köznépet (II. R. 4. c.) —
mely földjének csak haszonélvezője, — noha ingó-
ságaira nézve a szabad rendelkezés jogát a „Hár-
maskönyv“ is biztosítja. A tulajdonjog („jus pro-
prietatis“) a földesurat illette. A „Hármaskönyv“
a jobbágy személyi értékét — a nemesénél és polgá-
rénál csekélyebb vérdíjban (40 forint. III. R. 27.,
Erdélyben 25 forint) állapítja meg, közterheivel és
szolgáltatásaival bővebben nem foglalkozik; fejte-
getései túlnyomóan az úriszék joga körül forognak,
— s perjogi fontosságúak.

Mindamellet hű képet nyújt a jobbágyság ál-
lamjogi helyzetéről azzal, hogy legfontosabb joga-
sítványukat, a híres kétélű fegyvert, a költözkö-
dési jognak korabeli állását, — élesen kidombo-
rítja.

Ellentétben eddigi módszerével, — mely a jog-
folytonosságon, s a szerzett, történeti jogok tekin-
tetbe vételén alapult, — a röghöz kötött, vagy örö-
kös jobbágyságot szentesíti. A „Hármaskönyv“ az
1514-i dekrétum nyomán halad e rideg tételek for-
mulázásánál, s különben is a korszellem hatása
alatt áll, szemlélve a nemesség és jobbágyság kö-
zötti ellentét kiélesedését, mely forrpontját a pa-
rasztlázadásban érte el. — „S ámbár eddigelé, —
mondja a 25. cím, ha úgy akarták szabadságukban
állott, törvényes hitbérük letétele és adósságuk kifi-
zetése után lakóhelyeikről bármikor más helyre

költözniök, minthogy azonban pártot ütöttek és bizonyos Székely György nevű leggonoszabb haramia vezérlete alatt az egész nemesség ellen az u. n. kuruclázadásban váratlanul felkeltek és e miatt örök hűtlenség vétkébe estek . . . szabadságukat végkép elvesztvén, földesuraiknak föltétlen és örökös szolgaságába merültek“ . . .¹⁾ A költözködési szabadságot illetőleg, mely az 1514. I., XLIV., XLVII., LII. t.-cikkekben oly visszafejlődést mutat. az 1405. VI., 1405. XIV., 1405. XV. t.-cikkekben nemkülönben nevezetes intézkedéseket találunk, melyek a „migratio libera“-t hangsúlyozzák.

A „Hármaskönyv“ ezen drákóilag szigorú tételét már' az 1547. XXVI., XXVII. 1550. XXXIV. t.-c.-ek enyhítették, s az 1556. XXVII. t.-c. („Colónis vetus migrandi et eos traducendi ex integro facta et restituta libertás“) végleg visszaállította a szabad költözködési jogot.

A jobbágyok jogállására azonban mindvégig káros hatást gyakorolt az, hogy jogaik „Hármaskönyv“-beli kodifikálása akkor történt, — a mikor azok minden vonalon vereséget szenvedtek. Kiterjeszkednek még az 1556. XXXI., 1608. k. u. XIII., 1635. LL, 1659. LXX., 1715. CL, 1723. LXI., 1723. LXIII, 1729. XII, 1791. XXXI., 1791. LVI. t.-c.-ek is a szabad költözködésre; szolgáltatásaikat

¹⁾ 1514. decr.: 3. §. a modo deinceps universi rustici in hoc regno ubilibet residentes per hanc infidelitatis ipsorum notam, amissa libertate eorum, quas de loco in looum recedendi habebant facultatem; dominis ipsorum terrestribus mera et perpetua rusticitate sint subiecti.“ . . . E törvényre való hivatkozás az egyetlen kivétel, — a II. R. 44. c. 8. §-án (1514. XXXII. t.-c.) kívül, — melyet Werbőczy könyvének „tétéles jogi“ alapjaiba, — annak elkészülte „után“ beolvastott.

pedig az 1848. VII. („a közteherviselésről“) t.-c.-ig, az n. n. „urbáriumok“¹⁾ szabályozták.

A „Hármaskönyv“ szent korona államszervezetében az akaró és cselekvő politikai nemzet, s a nemesség fogalmai fedik egymást; s mivel így a nemesség általános európai mintára a közügyek intézését abszorbeálta, — s egyenértékként a törvényhozás, kormányzás, bíraskodás és honvédelem körében tett szolgálatot nyújtotta, — természetes, hogy a hazai államjogot elvi alapon felölelő „Hármaskönyv“-ben túlteng a nemesi jog.

Del'Adami Rezső nemzeti szerencsétlenségnek tartotta azt, hogy mikor a harcmezők ágyúszózata a lovagkor sírbaszállását hirdette, nálunk éppen akkor kodifikálták a nemesi rend jogait; mikor az új kor jelszava a forgalom szabadság a, a munka védelme, a vagyonmegosztás kötetlensége már érthetővé lett: nálunk az ősi prohibitív rendszert szentesítették.

Akadnak, kik a „Hármaskönyv“ rendi szervezetét hibáztatják azért, hogy Magyarországon a jogi élet hosszú mozdulatlanságban tespedett, hogy hazánk a XVI. század elejétől fogva más irányban haladt, mint a nyugati Európa és csak negyedfélszázad múlva nyerte el a politikai jogok teljét a polgárság, s szabadult fel a jobbágyosztály.

¹⁾ Az úrbér „urbárium“ azon szabályozás, mely a volt földesurak és jobbágyok közötti viszonyt s az ebből eredő kölcsönös jogokat és kötelezettségeket megállapította; az anyaországban a Mária Terézia uralkodása alatti rendezés, Erdélyben a Bruckenthal-féle „Regulativa puncta“, illetőleg a „Conscriptio Czirákjana“, szabályozták az úrbért.

Feledik, hogy Werbőczy, az „una eademque nobilitas“ elvét hirdetve,— midőn a közügyek kizárólagos intézését az oligarchia kezéből kiragadta, s a köznemességre kiterjesztette, — már megnyitotta az utat a modern államiság alapprincípiumához, — a nemzeti egységhez. Nem a köznemesség abszolútizmusát, — mint némelyek állítják — óhajtottá, hanem a politikailag jogosultak egyenlőségét, a jogok és kötelességek közti egyensúlyt, melyből már természetes az átmenet az arisztokráciából a demokráciába . . .

S hogy e jogkiterjesztés nem volt nagyobb méretű, azt az opportunizmus, a józan politikai belátás hozta magával!

A polgárság a XVI. században a magyarsággal még nem asszimilálódott, s a Werbőczy-féle körülbástyázás nélkül a nemesség elveszti vezérszerepét, az ország a fokozódó alkotmányellenes támadások miatt feladja függetlenségét, — a mi nagyobb horderejű, — mint a gazdasági és társadalmi téren való ideiglenes elmaradás.

A természetes államjogi evolúciót vakmerő kézzel siettetni nem lehet; mindamelllett a „Hármaskönyv“ rendisége, közhatalmi rendszere, nem ellenlábasa, hanem előhírnöke a modern jogegyenlőségi és népképviselési eszméknek.

Egy kiváló politikusunk ¹⁾ mondja, hogy Werbőczy nemesi országlási rendszerével szemben a demokrácia nem ellentétet, hanem természetes fejlődési fokozatot képvisel.

Ama jelentős történeti törvény jelentkezik eb-

¹⁾ Beöthy Ákos.

ben, a melyet már Gervinus ¹⁾ észlelt, — jelesen a politikai jogosítványok megvalósulása előbb az egyes, később a kevesebb, végre a tömegeknél. A politikai rendszerek bírálatánál a lényegét, bizonyos eszmék érvényesülését, és a tökéletesedés szervi lehetőségét kell tekinteni...“

A „Hármaskönyv“ köznemessége az oligarchiával szemben, nemcsak a modern parlamentarizmus többségi elvét, hanem a demokráciát is képviseli, s a jogfolytonosság és szerzett jogok bátor előharcosa.

S a történeti alkotmány szelleme, Werbőczy tovafejlődött államjogi rendszerében lappangó tendencia, az idők teljével 1848-ban fényesen megnyilvánult; a 48-as törvények (VII., VIII. „közteherviselés“, V. „politikai jogok kiterjesztése“, IX., X., XI. „földesúri hatóság eltörlése“, XXIII. „városok jogegyenlősége“ s. i. t.) — hatalmas betetőzései annak a kisebb méretű jogkiterjesztésnek, melyet a „Hármaskönyv“ a köznemességet illetőleg megindított!

A szerves fejlődés, s a történeti alkotmány jogfolytonosságának próbaköve, hogy a „Hármaskönyv“ ama tételei, melyek 48. előtt a nemesség szabadságait biztosították, közhatalmi szereplését körülírták, — napjainkban általános állampolgári jogosítványok. Az ország szent koronájának a nem nemes honfiak is tagjaivá váltak, — a nemesi kiváltságok helyébe, az állampolgári jogok, a nemesi

¹⁾ „Einleitung in die Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts.“ (74. 1.).

kötelességek helyébe az állampolgári kötelezettségek léptek; — a nemesi földbirtok elvesztette államjogi jelentőségét, s valamint a jogegyenlőség úgy a teherviselés is általánossá vált.

A „Hármaskönyv“ országgyűlését a népképviselői országgyűlés váltotta fel, — s így lett a „Hármaskönyv“ „nemes“ politikai nemzetének, a mai „magyar“ nemzet jogutódja és egyenes folytatása.

A változott viszonyok d'acará, a „Hármaskönyv“ alaptalan, „a szent korona rendszere,“ jelentőségét el nem veszítette, — hanem általánosabb, magasztosabb lett, — a mennyiben ma egész testét a király és a honpolgárok összesége alkotják. A király ma is csak az országgyűlésen, — a szent korona egész testének jelenlétében — fejtheti ki a szent korona teljhatalmát; — s a felségjogokban a nemzeti megosztottság élesen kidomborodik.

A szent korona fogalmában ma, éppúgy, mint Werbőczy „Hármaskönyvé“-ben, „a terület, a nép és főhatalom s a főhatalomnak egyes alkotmányjogi főtenyezői, a király és a nemzet, illetőleg az ezt képviselő % országgyűlés, a legbensőbb közjogi «egységben egyesülnek, és a magyar állam függetlensége, szuverenitása . . . s főhatalmának közhatalmi, a királyságnak pedig korlátolt monarchiái jellege jut kifejezésre.“ (Ferdinándy.)

A „Hármaskönyv“ államszervezetének államszervezete, — s modern konsztitucionalizmusunk, — mint szerves származék, — ha nem a betűt és a formát, hanem a szellemet mérlegeljük, fedik egymást!

Tárgyalási módszerünk is, e történeti jogfolytonosság, államjogi evolúció kidomborítását tar-

totta szem előtt; nemcsak a jogforrási alakulatoknál, — hanem a királyi és nemzeti jogok bemutatásánál is anticipáltuk a jelen válfaj fontosságát és rámutattunk a bámulatos összhangra.

S ha napjainkban, — négy századnak múltán a „Hármaskönyv“ tanai állam jogunk vezérfonalai, tételeit összes államjogi műveink, monográfiáink idézik és magyarázzák, — teljes érvény esülhetőségük idejében, rendi alkotmányunkban világitó napok voltak ...

Nemcsak a magyar jogegységet, a magyar jognak nemzeti jellegét óvták meg idegen behatásokkal szemben, hanem a magyar állami függetlenség, a szent korona csorbítatlan államfentartó hatalmának igazi palládiumai voltak. Fejtegetései, tanításai — melyek közt az I. R. 9., II. R. 3. címeit a magyar államiság bölcseleti mélységű alaptanaiként ¹⁾ tiszteltek — nagymértékben fejlesztették, kidomborították a magyar nemzet alkotmányos érületét, az önállóság és függetlenség fölemelő tudatát.

A rendi alkotmány összes jogviszonyai világos tolmácsolóra találtak benne; találóan mondja Beöthy „ha az ország minden törvénye és intézménye elveszett volna, ezen munka elégséges lett volna ahhoz, hogy belőle új és egészséges alkotást emeljenek. A ki Werbőczyben otthonos volt, az megtudta becsülni hazája alkotmányát, a magyar

¹⁾ A magyar nép politikai egyénisége épp úgy visszatükrözi e tanokat ma, mint a „Hármaskönyv“ korában; a leghatalmasabb alkotmánybiztosíték ez és a nemzeti lét legmélyével összeforrott ősi, tradicionális szokásjogi alap fenforgását bizonyítja. E tanok mai értelme, — mint láttuk — nem elavult szövegükben, hanem a kirívó szellemben domborodik ki; szellemük örök, minden időkre kiterjed, mert alapgonddaluk a magyar állam alap gondolata: az „alkotmányosság.“

nemzet hegemoniáját és talált is hatásos eszközöket annak megoltalmazására, a jobb jövő előkészítésére“ . . . Jelentőségét az 1548. XXI. t.-c-ben megfogamzott, s az 1553-ban elkészült „Quadripartitum“¹⁾ sem ingathatta meg.

S hogy mily döntő fontosságot tulajdonítottak a magyar alkotmány és államiság támadói a „Hármaskönyv“ tanainak, megmagyarázza az a körülmény, hogy támadásaikat ellene, a magyar államiság bibliája, a nemzeti közkinccs ellen irányították. Mintha érezték volna, hogy ez egységes államjogi vezéridéa nélkül hazánk függetlensége megrendül!

Grossing, Gustermann és Izdenczy a tudomány fegyvereivel támadják, s erősítik, hogy a nemzeti jogok, az alkotmányosság alapelvei. Werbőczy képzeletének származékai. A felvilágosott abszolutizmus követői kijelentik, hogy az alapjukban hamis Werbőczy-féle tanítások őket nem tarthatatják fel. . .“

Mind-e támadások megtörték rajta, — sőt a mellette felbuzduló nemzeti lelkesedés a visszhang, s az 1790-i törvények bebizonyították, hogy tanai bármely tűzpróbát kiállanak. A „Hármaskönyv“ nemcsak nemzeti életünk és államiságunk központja, igazi exponense, hanem diadalmas oltalmazója is volt.

A nemzeti létért folytatott élet-halál harcaiban a nemesség zászlait Werbőczy neve díszíté, s

¹⁾ „Quadripartitum juris consuetudinarii regni Hungariae.“ 389 címre oszlik és 94 czimben tárgyalja a Werbőczytól nem érintett kérdéseket.

mint Antéusz az anyaföldből merített tanaiból új erőt és önbizalmat. Alkotója egyik legnagyobb államjogászunk, korának Deák Ferencé, — ki egy nemzet szívverésének meghallgatásában és csalhatatlan örök igazságként kifejezésében, — méltán osztozik a római jog nagy kodifikátorainak dicsőségében.

A „Hármaskönyv“ ama ritka tünemények egyike, melyeket a koruk bölcseleti hátterébe, a kívánalmak eszmei indítékaiba, mélyen betekintő államférfiak teremthetnek csak meg. Fejtegetéseinket a „Hármaskönyv“ ily mély értelmű bölcseleti kijelentésével végezzük be, — melyben nemzeti létünk és fennállásunk egész pszichológiája domborodik ki:

Si autem queretur, quare bona ac jura possessionaria, servitiis acquisita, jus foemineum non sequantur? Responde quod ideo; quia Regnum istud Hungariae, cum partibus sibi subjectis, in medio faucibusque hostium situm et positum est, quod gladio semper, et armis tutari, defendique sólet: bona etiam et jura possessionaria („ut communiter“) arte militari, sanguinisque effusione, progenitores nostri acquisiverunt, et modo quoque acquiri consueverint. Mulieres autem et puellae, armis militare, cum hostibusque decertare non solent neque possunt: et ob hoc bona ipsa, juri foemineo non deserviunt. (Hk. I. R. 18.)

FORRÁSMŰVEK

„Opus Tripartitum juris consuetudinarii ineliti Regni Hungariae.“ (1514.) Stephanus Werbőczy.

Werbőczy István „Hármaskönyv“-e. Csiky Kálmán fordításában.

Werbőczy István „Hármaskönyv“-e. Magyar Törvénytár. (1897.) Kolozsváry Sándor és Ováry Kelemen fordításában.

Grossing: „Jus publicum Hungariae.“ (1786.)

Izdenczy: „Etwas von Werbőcz.“

Gustermann: „Ungarisches Staatsrecht.“ (1818.)

Cziráky: „Conspectus Juris publici Regni Hungariae.“

Suhajda: Magyarország közjoga. (1861.)

Wenzel: Magyar és erdélyi magánjog rendszere. (1863.)

Frank: Közigazság törvénye Magyarhonban.

Ilécsi: Magyarország közjoga. (1869.)

Korbulyi: Magyarország közjoga.

Lechner: Magyar közjog.

Andrássy Gyula gróf: A magyar állam fennmaradásának és alkotmányos szabadságának okai.

Balogh Arthur: A törvényhozási hatalom.

Fésűs György: Magyar alkotmány és jogtörténeti jegyzet.

Schiller B.: A „Hármaskönyv“ jogforrása.

Kossutány Ignác: Magyar alkotmánytan és jogtörténelem tankönyve.

Hajnik Imre: Egyetemes európai jogtörténet.

Hajnik Imre: A magyar jog és a „Hármaskönyv“.

Sigmond Andor: A magyar alkotmány alapintézkedései.

Ladányi Géza: Magyar alkotmány és jogtörténet.

Timon Ákos: Magyar alkotmány és jogtörténet.

Boncz Ferenc: Valláskörüli felségjogok.

Beöthy Ákos: A magyar államiság' fejlődése és küzdelmei.

Dacey A.: Bevezetés az angol alkotmányjogba.

Zsigmond István: Magyar alkotmánytörténet az Anjouk és Zsigmond alatt.

Eerdinándy Géza: A királyi méltóság és hatalom Magyarországon.

Fraknoi Vilmos: A magyar királyi kegyúri jog.

Mihalovics Ede: Kegyúri jog különös tekintettel hazánkra.

Kőnek Antal: Egyházjogtan kézikönyve.

Kossutány Ignác: Egyházjog.

Dell'Adami Rezső: „Az anyagi magyar magánjog kodifikációja.“

Dell'Adami Rezső: Magánjogi kodifikációnk.

Torna schek: „Über eine in Österreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts geschriebene „Summa legum“ incerti auctoris und ihr Quellenverhältniss zu dem Stadtrechte in Wiener-Neustadt vind dem Werböczyscher Tripartitum.“

Kmety Károly: Magyar közjog tankönyve.

Ferdinándy Géza: Magyarország közjoga.

Nagy Ernő: Magyarország közjoga.

Márkus Dezső: Magyar közjog. A hatályban lévő hiteles jogforrások alapján.

Horváth János: A magyar királyság közjoga.

Wutkovich Sándor: Magyar alkotmányjog.

Zsögöd G. Benő: Összes munkái.

Pikler Gyula: A jog keletkezéséről és fejlődéséről.

Pikler Gyula: Az emberi egyesületek és különösen az állam fejlődése.

TARTALOM

ÁLTALÁNOS RÉSZ.

A „Hármaskönyv“ jogtörténete s forrásmivolta	3—23
--	------

I. RÉSZ.

A „Hármaskönyv“ államjogának első fejezete.	
A „Hármaskönyv“ jogforrástana.	
Általános alakulatok: A hazai szokás. Általános törvény.....	23—56
I. fejezet	27
II. „	36
III. „	45
IV. „	48
V. „ „Az általános törvény“ („lex“). írott kútfők	56

II. RÉSZ.

A „Hármaskönyv“ államjogának második fejezete.	
A „Hármaskönyv“ államjogának gerince, a szent korona tana és jogkövetkezményei	56—11
I. fejezet	66
II. „	73
III. „	77

III. RÉSZ.

A „Hármaskönyv“ államjogának harmadik fejezete.	
A „Hármaskönyv“ szent korona államszervezetének királyi hatalma.	

A szent korona felségjogai — beleolvadvák a hazai jogforrási alakulatok; kezeljük a magyar király, nemzeti részvét és megosztottsággal	77—127 ⁴
I. fejezet: A törvényhozás; törvény	82—91
II. „ A rendelet.....	91—92
III. „ A kiváltság (privilégium)	92—98
IV. „ A statútum; helyhatósági jog	98—103
V. „ Az igazságügyi felségjogok	103—108
VI. „ A „Háromkönyv“ királyi adomány-rendszere	108—117
VII. „ A főkegyúri jog	117—124
VIII. „ A király tiszteleti jogai	124—127

IV. KÉSZ.

A „Háromkönyv“ államjogának negyedik fejezete.

A „Háromkönyv“ szent korona államszervezetének rendisége.

I. fejezet: A nemesi rend	127—149
II. „ A városi rend	149—152
III. „ A jobbágyi rend.....	152—155
.....	155—161